

MONOGRAFIJA O DŽEVDETU HADŽISELIMOVIĆU

PRO- MIŠLJANJE PSIHO- LOGIJE

PROMIŠLJANJE PSIHOLOGIJE

Neala Ambrosi - Randić

PROMIŠLJANJE PSIHOLOGIJE

MONOGRAFIJA O
DŽEVDETU HADŽISELIMOVIĆU

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Puli

UDK 159.9-05 Hadžiselimović, Dž.

AMBROSI-Randić, Neala
Promišljanje psihologije : monografija
o Dževdetu Hadžiselimoviću / Neala Ambrosi-
Randić. - Pula : Društvo psihologa Istre =
Associazione psicologi dell'Istria, 2013.

Bibliografija.

ISBN 978-953-95206-4-7

NAKLADNIK

Društvo psihologa Istre – Associazione psicologi dell'Istria

ZA NAKLADNIKA

Marlena Plavšić

RECENZENTI

dr. sc. Vladimir Kolesarić, red. prof. u mirovini

dr. sc. Majda Rijavec, red. prof. u trajnom zvanju

LEKTORICA

Larisa Simić Seidel, prof.

GRAFIČKA PRIPREMA I OBLIKOVANJE NASLOVNICE

Barbara Galant

TISAK

Printera Grupa d.o.o.

IZDAVANJE MONOGRAFIJE FINANCIRALI SU:

Društvo psihologa Istre

Istarska županija

Grad Pula

Fond „Zdravi grad” Poreč

Grad Buzet

Društvo psihologa Istre
Associazione psicologi dell'Istria
Istarska psihološka asocijacija

Promišljanje psihologije

MONOGRAFIJA O
DŽEVDETU HADŽISELIMOVIĆU

Neala Ambrosi - Randić

Društvo psihologa Istre -
Associazione psicologi dell'Istria

Pula, 2014.

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	7
Uvod	9
Životopis	13
Profesionalna aktivnost kroz spektar objavljenih radova	23
1. Spremnost za školu	24
2. Poremećaji čitanja	29
3. Ocjenjivanje školskog uspjeha	36
4. Intelektualne sposobnosti	45
5. Dijete i umjetnost	53
6. O školskom sustavu i nastavnicima	59
7. Nasilje: uzroci i posljedice	65
8. Stavovi i osobine ličnosti	71
9. Mediji i medijska pismenost	76
10. Za roditelje	83
11. Klimatske promjene	89
12. Posvećeno psiholozima	96
Savjetodavni i humanitarni rad	101
Nagrade i priznanja	105
Izlaganja na znanstvenim i stručnim skupovima	109
Bibliografija	113
Fotoalbum	123
<i>Bilješka o autorici</i>	140

Neprekidna snaga djelovanja

Predgovor

Uređivački duh kolegice Neale Ambrosi-Randić već se duže vrijeme nutkao da objedini i posloži raznolike i brojne radove koje je napisao psiholog Dževdet Hadžiselimović. On se na te ponude uglavnom oglušivao, vjerojatno svjestan da nije lako ući u trag raznovrsnim tekstovima u kojima je davao stručne prikaze, razmatranja, promišljanja, preporuke ili pak kritike utemeljene na znanstvenim i stručnim ishodištima i principima. Onda smo u kolopletu ideja, u čemu važno mjesto ima talijanist Valter Milovan sa Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, Dževdetu Hadžiselimoviću dali ponudu koju nije mogao odbiti – da nam pomogne da jednom monografijom obilježimo njegovih pola stoljeća bavljenja psihologijom.

U Društvu psihologa Istre već smo se više puta imali prilike uvjeriti da za kolegu Hadžiselimovića bogata interakcija s kolegicama i kolegama ima poseban značaj. On se rado uključuje, predlaže, piše, educira, pohvaljuje, potiče i druge na akciju. Stoga ova publikacija predstavlja prigodu da jedno županijsko strukovno društvo daje priznanje svojem članu koji se bavi psihologijom u praktičnom radu, znanstvenom doprinosu, medijskom prostoru, suradnji s drugim strukama i širenju psihologijskih područja. Specifičnost koju u pristupu Dževdeta Hadžiselimovića uvijek možemo zamijetiti široko je zahvaćanje tema kojima se bavi. Gotovo bismo mogli reći da imamo čast surađivati s *renesansnim* psihologom koji psiholo-

gijske teme smješta u društveni, ekonomski, politički, ekološki i etički kontekst.

Povijest profesionalne suradnje autorice ove publikacije, psihologinje Neale Ambrosi-Randić i njezina glavnog aktera doprinijela je autoričinom obuhvatnom uvidu u njegov opus. Ideja je prvenstveno bila prikazati doprinos kolege Hadžiselimovića psihologiji te prenijeti njegov poziv psihologinjama i psiholozima na razvijanje odgovornosti prema onome što ovog časa radimo u struci te prema posljedicama našeg rada po užu i širu, globalnu, zajednicu.

Šetnja tekstom koji slijedi pokazuje da je moguće, iako ne i jednostavno, raditi u praksi, razvijati psihologijske instrumente, prevoditi literaturu, objašnjavati psihologijske spoznaje nepsihološkoj javnosti, širiti vidike psihološkoj javnosti, upućivati na posljedice, surađivati s medijima, podržavati kolegice i kolege, organizirati konferencije, osnivati strukovne udruge, odgovarati na neposredne potrebe zajednice, djelovati humanitarno. No, da, ... u pedeset godina dosta toga stane. Pogotovo ako ih se želi dobro ispuniti.

Marlena Plavšić
predsjednica Društva psihologa Istre
Pula, proljeće 2013.

Uvod

Pisati o suvremenima uvijek je zahtjevan zadatak jer postoji mogućnost izravnog osporavanja napisanog, no istovremeno je i izvor izrazitog zadovoljstva jer je moguće osloniti se na gotovo nepresušan izvor informacija od onoga o kome se piše.

Osnovna namjera i cilj ove monografije bila je prikazati objavljene tekstove psihologa Dževdeta Hadžiselimovića. Upravo zbog toga njihov prikaz zauzima najveći dio prostora u ovoj knjizi. No, činilo se doista nepravednim izostaviti i sve druge aktivnosti, te je njima posvećen određeni, iako bitno manji prostor, uz neizostavan životopis koji nam pomaže da shvatimo razvojni put i kontekst nastanka ovih djela. Kronološki popis radova nalazi se u bibliografiji na kraju monografije, no pri pisanju prikaza odlučili smo se za tematski pristup. Analizom

prikupljenog materijala identificirano je dvanaest tematskih područja oko kojih se tekstovi okupljaju, iako se pojedini tekstovi istovremeno dotiču većeg broja tema, te bi se mogli i drugačije prikazati. Na početku svakog poglavlja nalazi se popis prikupljenih i analiziranih radova i tekstova, a zatim slijedi i njihov prikaz. Eksponenti su u tekstu korišteni za ukazivanje na redni broj korištenog izvora s početka popisa, a za komentare i objašnjenja poslužile su bilješke na kraju poglavlja. Dijelovi teksta pisani u kurzivu predstavljaju citate originalnog teksta, a oni dijelovi koji su upućivali snažnu poruku o samoj temi istaknuti su u prozorčićima, odnosno tekstnim okvirima. Za pisanje životopisa te rekonstrukciju nekih događaja, a u nedostatku pisanih izvora, morali smo se izravno obratiti prof. Hadžiselimoviću. Na taj je način nastao niz

intervjua koji su, za razliku od novinskih, obilježeni datumom i inicijalima intervjuestice (N. A. R.). Materijali korišteni za pisanje ove monografije uključuju u prvom redu objavljene radove, priručnike, knjige, ali i napise i komentare u novinama te novinarske i ostale intervjuje, a uključuju i neke neobjavljene radove koji su procijenjeni kao važni za temu o kojoj se piše. Neki su podaci u ovoj monografiji neprecizni zbog toga što ne postoje pisani tragovi pojedinih aktivnosti, pa se oslanjamo na dobro pamćenje izvornika (mislimo pri tome na neke datume vezane uz obavljanje određenih aktivnosti), a postoje i novinski članci koji nisu sačuvani a nedostupni su jer o njima nema dovoljno podataka koji bi omogućili efikasno pretraživanje arhiva.

Nakon pažljivog čitanja radova prof. Hadžiselimovića – čiji se korpus sastoji od petnaest priručnika i knjiga te više od 50 znanstvenih i stručnih radova – moguće je reći nešto više o ovom autoru. Njegovi tekstovi obiluju citatima uvaženih mislilaca s čijim se napisima slaže, ne slaže, suprotstavlja im se, podržava svoje teze i konstruira novu stvarnost. S obzirom na

to da je psihologija odavna prestala biti opća znanost i u svojem je okrilju razvila niz grana, opravdan je pokušaj užeg određenja ovog psihologa. Ako kažemo da je prof. Hadžislimović školski psiholog, što svakako jest već i na temelju samog naziva njegovog radnog mjesta i dugogodišnje profesionalne aktivnosti, učinit ćemo veliku nepravdu prema drugim aspektima njegove djelatnosti. Brojni priručnici za testove inteligencije i ličnosti, na čijem je prijevodu, validaciji i konstrukciji radio tijekom godina, svjedoče o njegovom zavidnom poznavanju metodologije i psihometrije, pa bismo ga mogli smatrati i psihometričarom. Napisi u kojima raspravlja o psihološkom razvoju djeteta svrstavaju ga u redove razvojnih psihologa. Uvijek spreman ponuditi najnovije podatke o nekom fenomenu ili pojavi iz dnevnog života, pokazuje veliku informiranost i interes za aktualna zbivanja u svijetu u kojem živi, a sofisticirani citati filozofa, pisaca i znanstvenika ukazuju na njegovu široku opću kulturu. Njegove su analize često gotovo sociološke, a razmatranja filozofska, pa bismo ga s pravom mogli nazvati i filozofom psihologije. No, uz to, on je i ve-

liki praktičar – savjetodavac koji će uvijek primiti roditelja na razgovor, poslušati dijete i njegove probleme, primijeniti dijagnostičke instrumente te pružiti potrebne savjete i preporuke. On je i psiholog koji će se uvijek odazvati pozivu novinara i o traženoj temi izložiti svoje stavove, mišljenja i preporuke na radiju, televiziji ili u novinama. Odmjereno, jasno i argumentirano. Isto će se tako spremno i s lakoćom odazvati pozivu nekog društva, udruge ili institucije i održati predavanje, sudjelovati u okruglom stolu ili predstaviti knjigu kolege svjestan važnosti kontinuirane edukacije šire javnosti.

S obzirom na to da neki njegovi radovi obiluju statističkim analizama, a sve do sredine osamdesetih godina 20. stoljeća nisu bili u široj uporabi programi za računala kojima se danas takve analize obavljaju brzo i efikasno, upitali smo ga kako je to činio. Njegov je odgovor jednostavan: *Statistika? Negdje do 1985. skroz pješice, a onda su došli mali kalkulatori na kojima se moglo izračunati M, SD, a nešto kasnije i korelacija* (intervju, 7. siječnja 2013. N. A. R.). One generacije psihologa kojima od početka bavljenja strukom nije

stajalo na raspolaganju takvo sredstvo kao što je računalo sa statističkim programom za obradu podataka, već su proračune radile ručno, mogu zamisliti o kakvom se trudu radilo. Ostalima možemo samo sugerirati da nam povjeruju kada kažemo da je bila riječ o dugotrajnom i mukotrpnom poslu.

Teme kojima se bavi i o kojima piše tijekom vremena nisu izgubile na važnosti i aktualnosti: spremnost djeteta za polazak u školu, intelektualne sposobnosti, stavovi i osobine ličnosti, poremećaji čitanja, ocjenjivanje školskog uspjeha, utjecaj medija na djecu i društvo u cjelini, umjetnost za djecu, uzroci i posljedice nasilja te klimatske promjene za sada ostaju „vječne“ teme. Vrijednost njegovih radova svakako čine i prikazi podataka vlastitih neobjavljenih istraživanja, koja su tako na svojevrsan način ipak doživjela objavu i sačuvana su od zaborava. Za ilustriranje tema o kojima piše i raspravlja, osim vlastitih, koristi se i prikazom rezultata drugih relevantnih istraživanja oko kojih zatim vješto konstruira i razvija svoja promišljanja i izvlači zaključke. Često na kraju teksta umjesto zaključka

ostavlja čitaocima provokativan prostor za razmišljanje ili nudi teme, natuknice, hipoteze o kojima bi valjalo razmišljati.

Ono što je doista važno istaknuti u radu ovog psihologa dugogodišnja je i kontinuirana istraživačka djelatnost. U nekim istraživanjima sudjeluje uslijed zahtjeva trenutačne situacije na poslu (mislimo pri tome na istraživanje pri praćenju uvođenja opisnog ocjenjivanja u osnovne škole), no većinu istraživanja

sam pokreće i izvodi u cilju razvoja vlastitih mjernih instrumenata i provjeravanja točnosti vlastitih zapažanja i postavljenih hipoteza. Neka od tih istraživanja su objavljena, no postoje i ona neobjavljena koja su samo poslužila da potvrde neku njegovu hipotezu, da dođe do nekog potrebnog podatka koji će citirati u svojim brojnim predavanjima i medijskim nastupima ili će jednostavno ostati kao činjenica za buduća promišljanja psihologije.

Životopis

Djetinjstvo

Dževdet Hadžiselimović rođen je 30. siječnja 1940. godine u gradiću Kotor Varoš, nedaleko od Banja Luke, u Bosni i Hercegovini. Odrasta u obiteljskom okruženju, a o svom djetinjstvu kaže: *Rastao sam u brojnoj obitelji (tri sestre, četiri brata i ja) u kojoj su svi radili još od malih nogu, na poljima, oko stoke, u voćnjaku... U to je vrijeme dječji rad bio uobičajen. Rano ustajanje i obavljanje posla koji je otac isplanirao i priopćio prethodne večeri. Već sam sa šest ili sedam godina znao otići sa stadom ovaca i napasati ih cijeli dan. Sa sobom sam nosio malo kruha i sira u platnenoj torbici, a vodu sam mogao potražiti na nekom izvoru ili potoku. Tijekom mjeseca ramazana postilo se cijeli dan, ne jedući niti pijući baš ništa. Za djecu je to bilo vrlo teško: na jednoj strani glad ili žeđ,*

a na drugoj snaga zabrane iza koje je bio svemogući Alah, koji „sve vidi, sve čuje i sve zna”. Pun voćnjak zrelih šljiva, iskušanje da se pojede bar jedna i interiorizirana opomena da on „sve vidi i sve zna”. Jednostavna priča o bogu mene je kao dječaka ispunila strahom od nekog teško pojmljivog bića, koje nadzire moj život, svaki moj pokret, naum i misao.

Ne sjećam se baš onog što bi se moglo nazvati odgajanjem u današnjem smislu riječi. Sve je bilo zapisano u tradiciji kao nekom okviru iz kojeg se nije imalo kamo. Tu i tamo bi se dogodila neka kazna ili nagrada. Majka se više oslanjala na boga i ono što on zapovijeda, a otac je imao neku vrstu svoje filozofije u čijem je fokusu bio rad. Bio je dobar organizator i uvijek je znao što će se sutra raditi.

Odlazak u školu bio je neka vrsta od-mora od stalnog rada, neka vrsta rekrea-cije. Uobičajena slika uvečer bilo je pisanje zadaće, učenje i sl. pri svjetlu jedne petro-lejke oko koje je redovito sjedilo nekoliko braće i sestara. Školski pribor bio je osku-dan, olovku se trošilo do zadnjeg komadi-ća. Unatoč svemu, gotovo svi su bili odlični učenici.

Skoro je sve bilo proizvedeno u do-maćoj radinosti, rijetko se što kupovalo. Ni sam ne znam koliko sam poslova znao ra-diti: žeti pšenicu i vezivati je u snopove, ko-siti travu, okopavati kukuruz, hraniti sto-ku i čistiti štalu, brati šljive ili jabuke i od njih praviti pekmez ili ih sušiti u posebnoj sušnici, itd. Nakon mnogo rada mogla se očekivati neka nagrada, a najljepša je bila povremeni odlazak u kino. Praktički se ni-kamo nije putovalo, osim pješice u neko od susjednih sela (intervju, 30. rujna 2012., N. A. R.).

Školovanje

Nakon završene osnovne škole traži mo-gućnost besplatnog obrazovanja te upi-suje, 1956. godine, Vojnu pomorsku ško-lu u Puli uz obvezu da će nakon završet-ka desetak godina raditi na poslovima za koje se i školovao. Iako je radi upisa došao u Pulu, te se godine prvi put gene-racija polaznika školuje u Divuljama kraj Splita. Tragajući za drugom mogućnošću profesionalnog i osobnog razvoja, 1963. godine upisuje izvanredni studij psiholo-gije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na kojem je i diplomirao 1970. O tom raz-doblju kaže: *Moje prvo pravo putovanje bio je odlazak na more, u Šibenik, tijekom osmog razreda. Vjerojatno je prvi pogled na more, iz vlaka, djelovao tako snažno da sam po okončanju osnovne škole, tragaju-ći za mogućnošću besplatnog nastavljanja školovanja, otišao u daleku Pulu, kao pet-naestogodišnjak, na prijemni ispit za Voj-nu pomorsku školu. Bilo je to davne 1956., ljeti, na Katarini i Monumentima. Susret s*

morem produbio se tijekom školovanja u Splitu i Lovranu, nakon kojeg sam završio na otoku Premuda. Tamo sam bio da odradim obvezu koju sam preuzeo, kao nadoknadu za besplatno školovanje. Bojao sam se da će mi biti jako dosadno. Možda bi i bilo da stjecajem okolnosti nisam upisao psihologiju. A što se točno skriva pod pojmom stjecaja okolnosti, objašnjava na sljedeći način: Još uvijek dvojeći što upisati (psihologiju ili pravo), na plaži razgovaram s budućom studenticom psihologije o Adleru kojeg je čitala. Donio sam potom odluku i položio prijemni na psihologiji. Sreli smo se na prvoj godini studija, ona kao redovit, a ja kao izvanredni student. Iako naporni, studentski su dani ostali u ugodnom sjećanju: U pravilu sam učio i spremao ispite šećući stazama uz more.

Izvanredni studij bio je naporan, u par seminara zgusnuli su sve vježbe, praktike i najvažnija predavanja. U to sam vrijeme spavao jedva dva sata dnevno, pa sam znao zadrijemati u tramvaju. Kad bi mi javili (a imao sam dobru „obavještajnu” potporu među redovnim studentima), putovao sam brodom do Zadra, a potom nastavljao autobusom. I na brodu i u autobusu rezimirao sam i sistematizirao ono što sam prethodno učio i redovito bih dobro položio ispit. Imao sam vrlo solidan prosjek, a ni jednom nisam pao na ispitu (intervju, 13. prosinca 2012., N. A. R.).

Radna povijest

Ubrzo nakon završetka studija počinje raditi kao školski psiholog u četiri osnovne škole u općini Crikvenica. Nepune dvije godine kasnije, zbog osobnih razloga i preseljenja u Istru, zapošljava se kao prosvjetni savjetnik-psiholog Zavoda za školstvo u Rijeci za dvadesetak osnovnih škola u općini Pula. *Nakon što sam diplomirao ponudili su mi dva radna mjesta u Zagrebu, a ja sam odgovorio otprilike ovako: „Ako more baš i ne moram vidjeti u svakom trenutku, moram ipak znati da je ono negdje tu, vrlo blizu.” I otišao sam u Crikvenicu za školskog psihologa. Na moru sam upoznao, zapravo na puljskoj šetnici Verudeli, svoju životnu partnericu Anu s kojom sam odgajao djecu i proživio zanimljiv zajednički život. Dakle, more i život uz more kao bitno odredište.*

Zbog organizacijskih promjena povremeno mijenja institucije u kojima je zaposlen (nakon Zavoda za školstvo, SIZ odgoja i osnovnog obrazovanja te, na-

pokon, Osnovna škola “Stoja“ u Puli), no stalno je na istom radnom mjestu pružanja neposredne psihologijske pomoći i usluga osnovnim školama. Taj je posao radio sve do odlaska u mirovinu u jesen 1997. godine, a o svom poslu kaže: *Imao sam skoro idealno radno mjesto: početi ot početka s utemeljenjem školske psihologije i sam kreirati svoj program rada. Rad u 20 osnovnih škola, potom u 10, mogućnost da se rade istraživanja s djecom, roditeljima, učiteljima. Tijekom dijagnostičkih ili terapijskih susreta s djecom, posebno pri primjeni projektivnih tehnika, bio sam svakodnevno nagrađivan neobičnim i iznenađujućim odgovorima ili crtežima djece. I brojni susreti s učiteljima, roditeljima još su mi uvijek u ugodnom sjećanju. A trebalo je raditi i na demistificiranju uloge psihologa. Sjećam se svojih prvih odlazaka u istarska sela i ispitivanja spremnosti za školu. Roditelji su svoju nesigurnost oko shvaćanja uloge psihologa prenosili na djecu i osjetljivija među njima su neutješno plakala. Izlaz je bio u sustavnom radu s roditeljima. Na brojnim se sastancima, osim razgovora o pripremanju djece za školu, pojašnjavao kako izgleda i čemu služi is-*

pitivanje spremnosti za školu. Bilo je to potrebno raditi i u gradu, što se obično radilo u vrtićima, a za roditelje djece koja nisu išla u vrtić, održavano je svake godine predavanje sa svim potrebnim pojašnjenjima. Drugi značajan dio posla bio je u aktivima učitelja koji su, uz ostalo, posebno instruirani kako koristiti podatke o djeci u nastavi te kako izbjeći njihovu zloporabu (intervju, 13. prosinca 2012., N. A. R.).

Osjećajući da mu u radu nedostaju psihologijski mjerni instrumenti, započeo je 1973. godine suradnju s Centrom za psihodijagnostična sredstva pri Zavodu SR Slovenije za produktivnost dela iz Ljubljane. Rezultat te suradnje je prilagodba nekoliko, praktičnom radu neophodnih, testova i upitnika koji su se u to vrijeme koristili u Njemačkoj. Interes za razvoj psihodijagnostičkih sredstava postaje njegova trajna orijentacija, te počinje raditi i na razvijanju novih instrumenata. Na taj su način nastali postupci za ispitivanje objektivnih i subjektivnih simptoma poremećaja u čitanju, a nešto kasnije i prvi test spremnosti za školu u Hrvatskoj kao i neki testovi za ispitivanje intelektualnih sposobnosti.

Nekoliko je godina neposredno koordinirao i vodio stručni aktiv psihologa i pedagoga u osnovnim školama Istre, izlažući na sastancima i aktivima o brojnim stručnim problemima u školskoj praksi. Poimajući svoj profesionalni rad kao širi društveni angažman, istraživao je niz pojava u školstvu te životu djece i mladeži, nastojeći dio spoznaja i stavova o određenim problemima i publicirati, ne ustežući se pri tome, kad se to pokazalo neophodnim, svoje stavove i javno zastupati, braniti i polemizirati. Priložena bibliografija donekle ilustrira jedan dio tih napora. Između ostalog, istraživao je probleme umjetnosti za djecu, odnos djece i masmedija, strahove u školi i druge vrste dječjih strahova, humanizaciju sustava ocjenjivanja, stanje i prevenciju pušenja i ovisničkog ponašanja, nasilje nad i među djecom, videomedijsko nasilje i videomedijsku ovisnost, rano učenje stranih jezika itd. No, shvaćajući da napisana riječ nije dovoljno čitana i da psihološke spoznaje i činjenice imaju smisao i značaj samo ako u razumljivom obliku dopijevaju do potencijalnih korisnika, posredovao je i prenosio ih nizom predavanja,

razgovora i radionica roditeljima, učiteljima i učenicima. K tome, uviđajući da je radio kao medij vrlo pogodan za popularizaciju psiholoških spoznaja, godinama je sudjelovao u brojnim razgovorima na radiju, a kasnije i na televiziji.

Bio je stručni mentor većem broju mladih psihologa pri njihovom uvođenju u rad, a nekoliko je godina rukovodio i komisijom za polaganje stručnih ispita psihologa koji su počinjali raditi u osnovnim školama Istre, Primorja i Dalmacije. Godinama je surađivao s Odsjekom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Rijeci primajući na stručnu praksu studente psihologije. Više od četvrt stoljeća bio je stalni sudski vještak za područje psihologije, vještačio za Općinski i Županijski sud u Puli te pomagao pri uvođenju novih vještaka psihologa u rad.

Umirovljen je 1997. godine, no nastavio se baviti profesionalnim i humanitarnim radom.

Utemeljio je (1997.) i nekoliko godina vodio Psihološko savjetovalište Društva Naša djeca u Puli. Izdavač je i distributor nekoliko psihologijskih testova koje stalno nastoji poboljšati i usavršiti istražujući njihove mjerne i druge značajke.

Po utemeljenju Društva psihologa Istre 1999. godine bio je njegov predsjednik u prvom mandatu do 2003. Nakon toga ostao je član Upravnog odbora u mandatu 2003.-2007., a od tada je u Nadzornom odboru. U posljednje vrijeme posebno se posvetio posredovanju znanja o medijskoj pismenosti i problemima vezanim za nedovoljnu medijsku osviještenost, kao i istraživanju i educiranju o klimatskim promjenama, njihovim mogućim učincima te mogućnostima ljudi da očuvaju što povoljniju klimu na Zemlji. U tom je smislu nastojao motivirati neke regionalne i lokalne institucije na potrebni angažman.

Nešto osobno

Odnos pojedinca s vjerom i njegovo religijsko opredjeljenje ubrajaju se u duboko intimna i osjetljiva područja ljudskog postojanja. I dok neke osobe prikrivaju ili nerado govore o svojim shvaćanjima i uvjerenjima, drugi ih jasno i glasno obražlažu i zastupaju. Prof. Hadžiselimović definitivno pripada ovoj drugoj skupini jer bez ikakvog ustručavanja javno progovara o svom ireligioznom stavu koji dijeli zajedno sa skupinom istomišljenika udruge Protagora.

Protagora je udruga za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanje ireligioznog poimanja svijeta. Osnovana je 2006. godine, a prof. Hadžiselimović je od samog početka njen član i suosnivač. U statutu udruge piše da je osnovana u prvom redu radi zaštite prava ireligioznih osoba, koja su tijekom rata i u vrijeme poraća ozbiljno ugrožavana. Drugi je dio orijentacije promicanje ireligioznog pogleda na svijet. Udruga je nazvana po grčkom

filozofu Protagori koji je poznat po svom stavu da je „čovjek mjera svih stvari – onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu”. U intervjuu koji je dao za Novi list (11. siječnja 2010.) prof. Hadžiselimović kaže: *Djetetu treba omogućiti da slobodno misli, istražuje i spoznaje svijet, ono bi se s religijom trebalo sresti u najširem smislu, kroz ono što se zove religijska kultura, a mi smo u Hrvatskoj dobili jedan dogmatizam, jednu ideologiju, što na koncu završava time da se širi netolerancija. Tu smo kao udruga jako zainteresirani za to da se drugačije riješi susret djeteta s religijom, nego što je to bilo do sada.* Članovi udruge pokušavaju se boriti i protiv stigme prema kojoj se ateisti svrstavaju u antiteiste, no ateist ne poriče boga već je indiferentan prema njemu. Začetke ovakvog stava i odnosa prema religiji kod Hadžiselimovića nalazimo vrlo rano, što je zanimljivo opisao govoreći o svom djetinjstvu: *Jednog dana (možda u 11. godini), nakon jednog razrednog izleta na obližnje brdo s učiteljem njemačkog jezika, došao sam kući i objavio majci da više ne vjerujem u postojanje boga i da više neću ići u džamiju. Poklopilo se, naime moj um je već bio*

ojačao, postojale su i povremene sumnje, a onda je spomenuti učitelj, možda i sasvim slučajno, ispričao priču o ljudima i bogovima, o tome kako su ih ljudi obično smještali na teško dostupna mjesta kao što su visoke planine ili nebo da bi ih (ga) na kraju smjestili u apstrakciju sveprisutnosti. Ta je priča raspirila mali plamen sumnje i pretvorila se u neko novo osvjetljenje (intervju, 14. listopada 2012., N. A. R.). Očito je da je taj mali plamen sumnje prerastao tijekom života u izgrađeni stav koji danas, u svjetlu psiholoških spoznaja, interpretira na sljedeći način: Prema psihološkim stajalištima, posebno transakcijske analize, mi imamo vrijeme koje moramo ispuniti. Ispunjavamo ga uz pomoć određenih točaka, između kojih živimo – Božić je bio, pa će doći Uskrs, pa još neki blagdan. Čovjek treba rituale, zato mnogi idu u crkvu iako nisu vjernici, nešto dožive u tom prostoru, u toj atmosferi... Religijska svijest, počevši od mitologije, magijskog mišljenja, može se shvatiti kao prirodni fenomen svojstven čovjeku naprosto zato jer on svojim razumom nije uvijek mogao objasniti stvari, pa ih je objašnjavao na jedan magijski način.

Mnogi smatraju da je to prirodna potreba čovjeka, da ono što ne može objasniti racionalno, objasni onako kako to može. Međutim, ono što je potrebno, to je tolerancija između svih tih oblika svijesti, dijalog i nenametanje. Tu je ključni problem, da se svaka religija pokušava širiti, a vidjeli smo u povijesti da je u tom nastojanju da se proširi određena vjera učinjeno jako puno zločina, i to na ljudima koji su imali svoja vjerovanja (Novi list, 11. siječnja 2010.).

Svoj stav o tome da svaki oblik religijske netolerancije predstavlja kršenje jednog od temeljnih ljudskih prava: slobodnog izbora vjere, sadržaja i načina izražavanja vjerovanja, spremno zastupa i brani u različitim prilikama. Prigodom izlaganja pod nazivom „Božić – škola – dižete”, organiziranog za prosvjetne djelatnike Istre, reagira napisom¹ u dnevnim novinama u kojem zastupa mišljenje da nije bilo riječi o predavanju, već običnoj podužoj propovijedi i premještanju tipič-

1 Kao nekad – „ideološko usavršavanje”, *Glas Istre*, 23. prosinca 1996.
Reagirao sam na vjersku netrpeljivost, *Glas Istre*, 23. siječnja 1997.

nog crkvenog rituala u svjetovni prostor. Ocjenjuje da slušatelji nisu bili homogena skupina vjernika, niti su došli slobodnom voljom s obzirom na to da se iz ministarstva od škola tražila obavezna nazočnost, te ovaj događaj smatra konkretnim primjerom religijske netolerancije i kršenja ljudskih prava.

Profesionalna aktivnost kroz spektar objavljenih radova

Ukoliko sagledamo profesionalnu aktivnost prof. Hadžiselimovića, možemo utvrditi da se stručno dokazivao u više uloga; prosvjetni savjetnik, školski psiholog, sudski vještak, savjetodavac i voditelj psihološkog savjetovališta te volonter u humanitarnim udrugama i društvima, uloge su koje ga najbolje opisuju. Za svoj je rad dobio više nagrada i priznanja. No, ono što je svakako specifično i neobično za psihologa koji radi u praksi, opsežan je korpus objavljenih radova koji prate

njegovu profesionalnu aktivnost. Pokušavajući sistematizirati objavljene radove, moguće je identificirati više različitih područja interesa, a o svakome od njih više u nastavku. Napominjemo da je velik broj radova izdan u tiskovinama do kojih je danas teško ili nemoguće doći, a neki su od njih čak sačuvani kao jedini primjerak u vlasništvu samog autora. Stoga je ova monografija ujedno i pokušaj da se sačuva trag pisanoj ostavštini jednoga od prvih školskih psihologa u Istri.

1. SPREMNOST ZA ŠKOLU

1. Hadžiselimović, Dž. (1974.). Zrelost za početak osnovnog školovanja u procjenama odgajatelja dječjih vrtića, *Pogledi i iskustva u odgoju i obrazovanju*, 5, 1-6.
2. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž. (1975.). *Kettwig test zrelosti djece za školu* – KTZ, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana, 1-51.
3. Hadžiselimović, Dž. (1979.). Jesmo li se pripremili za upis šestogodišnjaka?, *Školske novine*, 15, Zagreb, str. 10.
4. Vukmirović, Ž., Hadžiselimović, Dž. (1993.). Analiza čestica u testu zrelosti za školu, *Godišnjak Zavoda za psihologiju u Rijeci*, 2, 179-187.
5. Vukmirović, Ž., Hadžiselimović, Dž. (1994.). Zrelost ili spremnost za školu? Analiza valjanosti i drugih mjernih značajki testa za mjerenje konstrukta, *Godišnjak Zavoda za psihologiju u Rijeci*, 3, 179-188.
6. Hadžiselimović, Dž., Vukmirović, Ž. (1999.). *Test spremnosti za školu*, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Rijeka, 1-76.
7. Hadžiselimović, Dž., Ambrosi-Randić, N. (2006.). *Nove norme za Test spremnosti za školu (TSŠ) i metrijske značajke B-forme testa*. Dodatak priručniku za TSŠ, Filozofski fakultet u Puli, Pula, 1-27.
8. Hadžiselimović, Dž., Vukmirović, Ž., Ambrosi-Randić, N. (2008.). *Test spremnosti za školu*, drugo dopunjeno izdanje, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Rijeka, 1-100.

Zrelost odnosno spremnost djece za početak osnovnog školovanja tema je koja ima izuzetnu profesionalnu važnost u radu prof. Hadžiselimovića. Prvi rad o toj temi je iz 1974. godine, *Zrelost za*

početak osnovnog školovanja u procjenama odgajatelja dječjih vrtića, u kojem prikazuje istraživanje provedeno među odgajateljima u vrtiću i njihovu sposobnost procjenjivanja zrelosti djece za

početak školovanja. Zaključak je istraživanja da su odgajatelji(ce) dobri poznavatelji pojedinih aspekata zrelosti djeteta za školu, te da timu stručnjaka koji odlučuju o akceleraciji, kao i nastavnicima prvog razreda, mogu dati vrlo korisne informacije s obzirom na to da dobro razlikuju zrele i nedovoljno zrele djecu. Rad upućuje i na mogućnost razvijanja stručne suradnje između dječjeg vrtića i osnovne škole.

Kettwig test zrelosti djece za školu

– **KTZ** objavljen je 1975. u koautorstvu sa Živanom Bele-Potočnik, autoricom s kojom je u sljedećih pet godina objavio pet priručnika. Na pitanje kako je došlo do te suradnje, odgovara: *Zavod za produktivnost dela bio je jedini pravi izdavač testova u bivšoj Jugoslaviji. Zagrebački zavod za zapošljavanje izdavao je samo ono što je koristio, testove za profesionalnu orijentaciju i za profesionalnu selekciju, uglavnom Bujasove testove. Ja sam koristio Toličićev test za šolske novince koji je bio zamoran u primjeni, pa sam odlučio raditi na nekom praktičnijem testu spremnosti za školu. Budući da je Živana u to vrijeme bila jedini psiholog u tom zavodu, predložio sam joj*

suradnju, što je ona vrlo spremno dočekala. (Intervju, 22. srpnja 2012., N. A. R.)

Autor KTZ-a je R. Meis, a originalni naziv testa je *Kettwigerschulreifetest KST*. Odabran je za prijevod i uporabu zbog niza prednosti: imao je dva paralelna oblika, vrijeme potrebno za primjenu je kratko, primjena jednostavna, a način bodovanja bio je dobro definiran. Uz to, utvrđena je značajna povezanost rezultata na testu s čitanjem, pisanjem i računanjem te opširnijim testovima za utvrđivanje zrelosti za školu. Test se primjenjuje prije upisa u školu ili u prva dva do tri tjedna nakon upisa, a upotrebljiv je kao samostalno dijagnostičko sredstvo ili kao dijagnostičko sredstvo u sklopu skupine testova. KTZ je neverbalni test, no indirektno ispituje i razumijevanje verbalnih instrukcija i spremnost uključivanja u skupinu. Sastoji se od tri dijela: s prvih se deset zadataka ispituju koordinacija oka i fina motorika, a od djece se traži da reproduciraju prikazane likove. Drugi dio testa, koji se isto tako sastoji od deset zadataka, traži točno opažanje oblika, dok se u trećem dijelu ispituju zahvaćanje i reprodukcija uređenih skupova.

U priručniku je opisan test i njegova primjena, osobine testa kao što su pouzdanost, valjanost i objektivnost te vrijednost dobivenih rezultata, a orijentacijske norme preuzete su iz njemačkog priručnika u nedostatku naših, koje su objavljene naknadno kao dodatak priručniku. Posebnu vrijednost priručniku daju uzorci u dodatku koji se koriste kao pomoć pri ocjenjivanju te lista za opažanje tijekom testiranja s komentarima prof. Hadžiselimovića o tome kako bi trebalo provoditi opažanje djece za vrijeme rada.

Tijekom 1979. vodila se javna rasprava o Nacrtu zakona o odgoju i obrazovanju kojim se predviđa da se u osnovnu školu upisuju djeca koja su do početka nastavne godine navršila šestu godinu života. Ocjenjujući taj prijedlog *nekvalitetnim i začuđujućim rješenjem*, u članku *Jesmo li se pripremili za upis šestogodišnjaka?* izlaže čitav niz razloga zbog kojih takav zakon nije prihvatljiv. U prvom se redu poziva na znanstvenu psihologiju koja bi o ovoj temi morala biti konzultirana kao struka. Vrlo živopisno navodi što će u praksi značiti provedba ovakvog zakona koji zanemaruje individualne razli-

ke i zbog kojeg će se događati da tjelesno zdravo dijete rođeno krajem kolovoza mora u školu samo zato jer ima šest godina usprkos tome što se po svojim intelektualnim sposobnostima nalazi na razini djeteta od četiri, pet godina, dok se primjerice drugo dijete, koje je rođeno početkom rujna, neće moći upisati u školu iako može imati natprosječne intelektualne sposobnosti na razini sedmogodišnjeg ili osmogodišnjeg djeteta. Zanemarujući ovakve individualne razlike, zakon nanosi djeci neprocjenjivu štetu. Dodatni je problem ovog zakona što dopušta školsku akceleraciju samo u toku školovanja, no ukida onu na početku (u obliku ranijeg upisa djece u školu), iako je takva akceleracija tijekom desetogodišnjeg praćenja na istarsko-riječkom području pokazivala pozitivne rezultate. Paralelno s novim zakonom predviđeno je i uvođenje novih nastavnih programa za šestogodišnju djecu za koje smatra da prethodno trebaju proći provjeru na manjim skupinama, a ukazuje i na to da je potrebno provesti ili potražiti podatke istraživanja prije negoli se takvi programi provedu na kompletnim generacijama djece. Na kraju raspra-

ve Hadžiselimović predlaže da bi zakon trebao propisati postupno obuhvaćanje šestogodišnjaka u osnovno školovanje kako se ne bi pogoršali ionako nepovoljni uvjeti rada u osnovnim školama, te kako bi se povećale pretpostavke za individualizaciju u radu s djecom.

... tko za koga treba biti
zreo – dijete za školu ili
škola za dijete?

Nakon dugogodišnjeg iskustva u radu s djecom na procjeni spremnosti za početak školovanja, a nezadovoljan postojećim instrumentima, započinje suradnju s profesorom s riječkog Filozofskog fakulteta Žarkom Vukmirovićem na izradi novog **Testa spremnosti za školu**. U 1993. i 1994. godini objavljuju dva rada (4, 5) koji su začeci budućeg priručnika (6) i u kojima prikazuju pojedine korake u razvoju novog testa spremnosti za školu. U konstrukciji kreću od poimanja spremnosti djeteta za polazak u školu kao skupa obilježja određenih različitim psihofizičkim i socijalnim čimbenicima. Test

koji izrađuju sastoji se od četiriju subtestova, od kojih su dva izrađena po uzoru na Kettwig test zrelosti i sadrže zadatke precrtavanja likova na čistoj ili mrežastoj podlozi. Pri precrtavanju zadanih likova dijete je stavljeno pred složen zadatak u kojem mora pokazati sposobnosti koje su bitna pretpostavka za usvajanje čitanja, pisanja i računanja. U prvom podtestu mjeri se u prvom redu koordinacija ruka – oko. U drugom se podtestu traži sposobnost logičnog rezoniranja pomoću zadataka koji traže klasificiranje obilježja i otkrivanje odnosa, za koje Cattell smatra da sadrže visok udio općeg faktora fluidne inteligencije. Treći podtest usmjeren je na perceptivnu diferencijaciju, a u zadacima se od djeteta traži da pronađe inverznu figuru među ostalima koje su okrenute u istom ili približno istom smjeru. Ovakva vrsta zadataka djelomično zahvaća spremnost djeteta za početno čitanje. I na kraju, četvrti podtest mjeri sposobnost percepcije i reprodukcije različito raspoređenih skupova.

Test je sačinjen s ciljem da se zahvate upravo ona obilježja djeteta koja su povezana s prilagodbom na zahtjeve škol-

ske situacije. TSŠ je zamišljen kao grupni test u kojem je broj zadataka primjeren djeci od šest do sedam godina, a istovremeno pruža zadovoljavajuću pouzdanost. Priručnik za TSŠ objavljen je 1999. godine, no već je prije toga test bio određeno vrijeme u upotrebi. Za razliku od dotadašnjih priručnika koji su bili prijevod i adaptacija postojećih mjernih instrumenata drugih autora, ovo je priručnik za autorski test. Sedam godina nakon izrade priručnika objavljuje i dodatak priručniku (7) za TSŠ u kojem su sadržane nove norme za A i B-formu Testa spremnosti za školu. Ovaj je dodatak nastao zbog dvaju osnovnih razloga. Naime, prve analize mjernih i drugih značajki B-forme TSŠ-a koje su sadržane u originalnom priručniku načinjene su na malom broju ispitanika pa su imale preliminarni karakter. S obzirom na to da je B-forma TSŠ-a znatno manje korištena u praksi od forme A, trebalo je tijekom godina prikupiti dovoljan broj podataka za izradu normi i potrebne analize ovog oblika testa na većem broju slučajeva. Drugi je značajan razlog pisanju dodatka i potreba za ažu-

riranjem normi za A-formu TSŠ-a. Izrada novih normi za neki test jedan je od standarda u psihološkome testiranju, posebice kada se očekuju eventualne promjene u obilježjima koje neki test mjeri. Dodatak je rezultat kontinuiranog rada autora u cilju poboljšavanja i dopunjavanja mjernoga instrumenta kako bi se korisnicima testa osigurali aktualni podaci i svježe obavijesti. S obzirom na to da je spremnost za školu definirana kao *dinamička i manje ili više uravnotežena kombinacija* različitih razvojnih obilježja djeteta, opravdano je očekivati da promjena u društvenoj sredini djeluje u određenoj mjeri i na spremnost djece za školu. Naime, TSŠ je razvijan i standardiziran u vrijeme rata i neposredno nakon njega, te je opravdano pretpostaviti da će se poboljšanje okolnosti za pripremanje djece za školu odraziti i na rezultate koje djeca postižu u TSŠ-u. Tijekom 2008. u suradnji s koautorima objavljuje drugo dopunjeno izdanje priručnika (8) za Test spremnosti za školu u kojem su uključeni i podaci iz dodatka priručniku.

2. POREMEĆAJI ČITANJA

1. Hadžiselimović, Dž. (1979.). Za stručniji i odgovorniji tretman govornih poremećaja, disleksije i disgrafije u osnovnoj školi, *Obrazovanje i rad*, 6-7, 100-111.
2. Hadžiselimović, Dž. (1980.). „Problem čitanja” u našoj osnovnoj školi, *Obrazovanje i rad*, 7, 29-37.
3. Hadžiselimović, Dž. (1981.). Opasnosti za vještinu čitanja, *Školske novine*, 14, Zagreb, str. 8-9.
4. Hadžiselimović, Dž. (1983.). Novija dječja patologija – bolesti naše civilizacije, *Glas Istre*, 9. srpnja 1983.
5. Hadžiselimović, Dž. (1984.). *Otkrivanje poremećaja u čitanju*, Školska knjiga, Zagreb, 1-51.
6. Hadžiselimović, Dž. (1984.). Otkrivanje poremećaja u čitanju, *Školske novine*, 32, Zagreb, str. 16.
7. Hadžiselimović, Dž. (1986.). Empatija i individualizacija, *Zbornik: individualizacija i selekcija u obrazovanju*, Pedagoški fakultet u Rijeci, 100-105.
8. Hadžiselimović, Dž. (2002.). Spremnost za učenje čitanja, *Bilten hrvatske udruge za disleksiju*, Zagreb, 9, 2-5.

Poremećaji čitanja jedno su od onih područja profesionalnog interesa kojima je prof. Hadžiselimović poklonio veliku pozornost tijekom svoga radnog vijeka. Prvi rad na tu temu objavio je davne 1979. godine. Osnovni je cilj rada (1) bio pružiti stručnjacima u obrazovanju uvid u prisutnost i raširenost govornih poremećaja, disleksije i disgrafije u tadašnjoj općini Pula, kako bi se započeo sustavni rad

na njihovom sprječavanju, ublažavanju i otklanjanju. Za potrebe istraživanja, kao što je to i inače često činio, konstruirao je poseban upitnik koji je trebao služiti školskim pedagogima kao osnova za vođeni razgovor s nastavnicima. U upitniku su operativno definirani vrsta, stupanj izraženosti i simptomi ovih poremećaja: 1. mucanje, 2. teškoće u artikulaciji, 3. ostali govorni poremećaji, 4. dislektične

i disgrafične teškoće, 5. stanja i teškoće vezane uz usvajanje početnog čitanja i pisanja koji mogu uvjetovati disleksiju i disgrafiju. Rezultati dobiveni upitnikom predstavljaju svojevrсно izvješće o stanju istraživane pojave u osnovnim školama na području Pule. Utvrđen je ukupan postotak djece koja mucaju (2.79%), manji broj onih koji imaju problema s artikulacijom (1.39%), dok su ostali govorni poremećaji kao što su unjkanje, patološka brzopletost i sporost govora još i rjeđi (0.65%). Učestalost dislektičnih i disgrafičnih teškoća je 6.84%, a najbrojnija su stanja i teškoće vezane uz usvajanje početnog čitanja (16.05%). Ovakva slika stanja i problema govornih poremećaja i teškoća u čitanju i pisanju ocijenjena je kao izrazito nepovoljna, te se traži i predlaže što hitniji rad na njihovom sprječavanju, uklanjanju i ublažavanju zapošljavanjem posebnih stručnjaka u osnovnoj školi te boljim obrazovanjem nastavnika za rad s ovakvom vrstom poteškoća.

Usvajanje početnog čitanja i pisanja zahtjevan je i zamršen proces, a za osiguravanje i poticanje njegove uspješnosti ne bi trebalo žuriti u radu. No, prof.

Hadžiselimović uočava da je upravo žurba osnovna značajka u radu, i to od prvog dana obrade slova ili grupa slova; javlja se kod nastavnika strah od zaostajanja u programu u odnosu na druge razrede i škole; već u listopadu počinju diktati riječi ili rečenica, a nešto kasnije mjeri se i brzina čitanja. Autor ocjenjuje da nisu sasvim jasni uzroci i pokretači koji se svake godine javljaju oko ove tako važne aktivnosti. U rascjepu između zahtjevnog programa i poteškoća učenika kod početnog usvajanja vještina pisanja i čitanja, samo se dobar nastavnik može snaći i donekle zaštititi djecu u uvjetima za rad u prvom razredu koji su općenito nepovoljni.

U radu *Problem čitanja u našoj osnovnoj školi* autor objašnjava da se pojam „problem čitanja” učestalo koristi u angloameričkoj literaturi (*reading problem*), dok se kod nas češće koristi „poremećaji čitanja”. U bavljenju s djecom s poteškoćama u učenju i ponašanju u osnovnoj školi, utvrđen je značajan broj manje ili više izraženih poremećaja čitanja. Ovi se poremećaji javljaju kao uzrok ili kao posljedica (ili kao jedno i drugo istovremeno) drugih poteškoća učenika.

Kad moram naglas čitati
štivo, mislim: bolje da me
nema.

dječak, 9. god.

Rad prikazuje rezultate upitnika o problemima čitanja u osnovnoj školi koji je proveden među školskim pedagogima i psiholozima tijekom seminara u Crikvenici 1979. te na aktivu nastavnika osnovnih škola iste godine. Upitnikom su ispitani stavovi nastavnika o važnosti početnog učenja čitanja te razini prisutnih problema u čitanju. Većina nastavnika i pedagoga smatra da je čitanje glavni dio rada u školi te da bi se određivanju najpogodnijeg vremena početka učenja čitanja trebala posvetiti posebna pozornost. Isto tako, većina nastavnika smatra da je trenutno u našoj osnovnoj školi problem čitanja toliko izrazit da traži poduzimanje hitnih mjera. Procjenjujući omjer primjenjivanja čitanja naglas i tihog čitanja u 1. i 2. razredu, smatraju da čitanje naglas izrazito dominira. Zanimljivo je da su ovi stručnjaci svjesni mogućih negativnih efekata naizmjeničnog glasnog čitanja

u razredu kao što su gubitak motivacije, slabo razumijevanje, sanjarenje dok učenik čeka red ili je već čitao, intelektualna smetenost i emocionalna napetost slabijeg čitača, strah od čitanja i reakcije razreda, averzija prema čitanju, gubitak samopoštovanja, frustracija nastavnika i nemir ostalih učenika u razredu, pa opravdano postavlja polemičko pitanje *zašto ipak radimo ono što smatramo izrazito i mnogostruko štetnim za dijete, njegovo učenje i razvoj?*

Za razliku od upravo opisanih, neka su znanja nastavnika i pedagoga o čitanju bila prilično manjkava: u prvom se to redu odnosilo na prepoznavanje faktora koji su najmanje važni za brzinu čitanja i razumijevanje teksta; odnosa između brzine čitanja i razumijevanja pročitano. Većina nastavnika i pedagoga ispravno je procjenjivala da je za usvajanje vještine čitanja potrebno težište staviti na motivaciju, a uz to većina procjenjuje da je u školama prisutan relativno velik broj djece koja nisu spremna za usvajanje čitanja. Kao moguće rješenje za takvu djecu, smatraju da bi trebalo raditi na razvoju njihove spremnosti. Iako je velika većina ispi-

tanih (97%) svjesna mogućnosti širenja neuspjeha u čitanju na druga područja, kao primjerice na uspjeh u matematici, u praktičnom se radu ta povezanost zanemaruje. Poremećaji čitanja štetna su pojava uzrokovana mnoštvom čimbenika i često prikriveno djeluju na uspjeh i razvoj učenika. Zbog toga je važno istaknuti njihovo značenje za školski uspjeh i povezanost s postojećim načinom rada pri usvajanju vještine čitanja u našoj osnovnoj školi.

Uspješno ovladavanje vještinom čitanja najvažniji je obrazovni zadatak osnovnog školovanja.

Problemu glasnog čitanja u razredu, kojeg se dotakao u prethodnom radu (1980.), posvećuje posebnu pozornost u radu *Empatija i individualizacija* (1986.). Pokušavajući odgovoriti na pitanje zašto se učenika stavlja u takvu neugodnu situaciju, nudi četiri mogućnosti: a) nastavnik ne obraća pažnju na poteškoće

učenikova čitanja; b) uočava ih, ali se ne uživljava u njegove osjećaje dok čita; c) zamjećuje poteškoće u čitanju i djelomice se uživljava u osjećaje učenika, ali ne zna što bi trebalo učiniti i d) zamjećuje teškoću i svjestan je neugode učenika, ali vjeruje da će se izlaganjem toj situaciji naviknuti i svladati neugodne emocije. Sve su navedene mogućnosti prisutne u razredu i nepovoljne su za učenika, a ukazuju na nedostatak empatije u razrednom okruženju. Empatija se opisuje kao aktivno uživljavajuće razumijevanje i predočavanje onoga što drugi u sebi duboko osjeća, proživljava i misli, dok je individualizacija definirana kao prilagođavanje pedagoških postupaka i nastojanja individualnim osobinama učenika. Ocjenjujući da našu pedagošku praksu obilježava formalno i primitivno shvaćanje individualnih razlika među učenicima, prof. Hadžiselimović tvrdi da u njoj nalazimo i malo dokaza o uživljanju u teškoće učenika. U prilog tome navodi rezultate analize opisnog ocjenjivanja u nižim razredima osnovne škole u kojima nije otkrivena niti jedna poruka obojena empatijom (Hadžiselimović, 1985. Rad: *Staro i novo u svakod-*

nevnom opisnom ocjenjivanju). Smatra da je jedna od osnovnih prepreka individualizaciji nastave neuživljavanje u strahove i druge neugodne emocije učenika vezane uz školu, a upravo je uživljavanje nastavnika u teškoće djece ono što bi učenicima pomoglo da se prilagode i oslobode neugode. Stupanj empatije može bitno odrediti ili usmjeriti individualizirane postupke prema određenom učeniku. U traganju za uspješnijim i humanijim interakcijama u razredu, potrebno je pokloniti posebnu pažnju nastavniku kao stvaraocu i organizatoru interakcija i atmosfere u razredu koje će povoljno utjecati na uspješan rad.

Sudjelujući u javnoj raspravi o prijedlogu plana i programa osnovnog i općeg obrazovanja, objavljuje 1981. u Školskim novinama članak *Opasnosti za vještinu čitanja*, kojim pokušava ukazati na čitav niz nepovoljnih rizika i posljedica u koje se upuštaju oni koji predviđaju obavezu školovanja za šestogodišnjake. U članku navodi zabrinjavajuće visok postotak djece viših razreda osnovnih škola u rasponu od 12 do 24 posto koja u čitanju zaostaju dvije i više godina za svojim

vršnjacima. Upozorava da je poremećaj čitanja izrazito teška i nepovoljna pojava koja je praćena nizom sekundarnih simptoma na subjektivnom planu. Strah, averzije i mržnja prema čitanju popratni su simptomi poremećaja čitanja koji izrazito otežavaju njegovo uklanjanje i onemogućavaju djetetu postizanje boljeg uspjeha u školi. Obavezan upis šestogodišnje djece u prvi razred samo će povećati razmjere ovoga problema, te će se umjesto vještina razvijati poremećaji. Autor posebno zamjera Prijedlogu programa to što se u njemu čitanje ne tretira kao osnovna pretpostavka cjelokupnog učenja i školovanja, već mu se pristupa samo kao jednom od oblika izražavanja. Među brojnim radovima, raspravama i polemikama u svojoj plodnoj karijeri, prof. Hadžiselimović ocjenjuje da je možda upravo ovaj (zajedno s radom: *Jesmo li se pripremili za upis šestogodišnjaka?*) imao najveće posljedice u praksi: zakon o upisu šestogodišnjaka je ipak usvojen, a potom ukinut nakon svega nekoliko godina primjene jer su se u praksi ostvarila predviđanja struke o mogućim negativnim posljedicama.

Rad *Spremnost za učenje čitanja* objavljen je 2002. u Biltenu Hrvatske udruge za disleksiju, a predstavlja modifikaciju dijela teksta koji je u cijelosti objavljen u priručniku *Test spremnosti za školu* i tematizira koncept spremnosti za učenje čitanja. Spremnost za školu nije statičko, dostignuto stanje, već niz stalnih promjena. Isto tako spremnost nije apstraktan pojam jer je to uvijek spremnost za nešto, a u ovome slučaju za učenje čitanja. Individualne razlike djece na početku školovanja vrlo su velike, no one same po sebi predstavljaju normalnu činjenicu. Uspješno ovladavanje vještinom čitanja najvažniji je obrazovni zadatak osnovnog školovanja jer je čitanje instrument koji je stalno u upotrebi ne samo pri učenju tijekom školovanja, već i kasnije u životu. Sastavni su dio ovoga rada i vrlo korisni primjeri rada na vještinama koje pospješuju spremnost za čitanje. Među čimbenicima koji pospješuju čitanje su: perceptivni faktori kao što su razvoj vizualne i auditivne percepcije; kognitivni faktori kao što su ovladavanje vremenskim i prostornim odnosima, brojanje, klasificiranje, serijacija, konzervacija; iskustvo

i način života u roditeljskom domu (pažnja i vrijednost koju odrasli pridaju pismenosti i kulturi, vrijeme provedeno u čitanju, količina materijala za čitanje koji je prisutan u kući); zatim su tu afektivni faktori kao motivacija za čitanje i stvaranje uvjeta da se čitanju pristupa s uzbuđenjem. U radu je kratko opisan i razvoj spremnosti za čitanje, koja počinje već u drugoj-trećoj godini.

Svoje veliko iskustvo i interes za rad s poteškoćama u čitanju autor je pretočio u priručnik *Otkrivanje poremećaja u čitanju*, s podnaslovom *Grupni postupci za ispitivanje objektivnih i subjektivnih simptoma poremećaja u čitanju*. U uvodnom se dijelu bavi važnošću čitanja te osobinama dobrih i slabih čitača, uzrocima samih poremećaja u čitanju kao i načelima u razvoju motivacije za čitanje. U nastavku su opisana i prikazana dva postupka za dijagnosticiranje poremećaja u čitanju: Test razlikovanja riječi (TRR) i Upitnik o teškoćama u čitanju (UTČ). TRR se sastoji od 52 zadatka kojima se zahvaćaju neke objektivne poteškoće razlikovanja, odnosno čitanja sličnih riječi. Test predstavlja adaptaciju Biglemaierova testa iz

Lesetest-serie Wort-Unterscheidungs-Test iz 1969. Zadatak je učenika da u stupcu od sedam sličnih ili izmijenjenih riječi pronađu zadanu riječ. Učenik koji slabo čita može pri traženju zadane riječi učiniti neku od tipičnih pogrešaka kao primjere zamjenu samoglasnika, premještanje slova, dodavanje, ispuštanje slogova i slova i sl. Test ima dvije paralelne forme A i B, a opremljen je listom za odgovore, šablonama za ocjenjivanje te uputama za primjenu. Primjena testa kraća je za više razrede (20-30 min), a nešto duža za niže razrede (35-40 min), a dobiveni se rezultati uspoređuju s normama po razredima. Visoka pouzdanost i dobra valjanost testa, dobra diskriminativnost čestica, kao i brza i jednostavna grupna primjena u razredu čine ga pogodnim za primjenu u praksi.

I dok se TRR-om zahvaćaju objektivne, upitnik o poteškoćama u čitanju namijenjen je identifikaciji subjektivnih simptoma poteškoća u čitanju kod učenika osnovnih škola. Sastoji se od 20 tvrdnji koje opisuju negativna iskustva, stavove i teškoće vezane uz čitanje. Primjena je grupna i ovaj se upitnik obično

primjenjuje nakon TRR-a, dopunjujući tako njegove podatke i pružajući uvid u doživljajni aspekt čitanja kod pojedinca. Autor objavljuje prikaz ovog priručnika i u Školskim novinama 1984. kako bi informacija o njegovom postojanju doprla do što većeg broja školskih psihologa i pedagoga kojima je i namijenjen. Svojevrstu najavu, nastalu prije objavljivanja a nakon konstrukcije i standardizacije ovog dijagnostičkog sredstva za otkrivanje poremećaja čitanja, objavljuje u Glasu Istre u članku *Novija dječja patologija – bolest naše civilizacije*. Iz samog je naslova moguće zaključiti da je tada (osamdesete godine dvadesetog stoljeća) problematika disleksije i disgrafije bila relativno nepoznata. Danas je situacija bitno izmijenjena, no čini nam se i dalje važnim istaknuti informaciju iz tog članka, koja i nakon toliko godina od objavljivanja još uvijek nije poznata nekim djelatnicima u odgoju i obrazovanju: *Poteškoće u čitanju i pisanju problem su i u najrazvijenijim zemljama i pogađaju sve kategorije djece: intelektualno prosječnu, potprosječnu i iznadprosječnu.*

3. OCJENJIVANJE ŠKOLSKOG USPJEHA

1. Hadžiselimović, Dž. (1979.). Skala ocjenjivanja u školi – anakronizam naše pedagoške prakse, *Školske novine*, 29, Zagreb, str. 14.
2. Hadžiselimović, Dž. (1980.). Još o ocjeni i ocjenjivanju, *Školske novine* br. 26, str. 2.
3. Hadžiselimović, Dž. (1984.). Razumljivost i motivacijski učinci opisnih ocjena, *Obrazovanje i rad*, 3-4, 79-109.
4. Hadžiselimović, Dž. (1985.). Staro i novo u svakodnevnom opisnom ocjenjivanju, *Radovi Pedagoškog fakulteta u Puli*, 5, 232-240.
5. Hadžiselimović, Dž. (1985.). La valutazione descrittiva – alla ricerca d'una proficua realizzazione, *Scuola nostra*, 15-16, 5-16.
6. Rozmarić, A., Hadžiselimović, Dž. (1986.). Ispitivanje uspješnosti primjene novog sistema praćenja napredovanja i opisnog iskazivanja uspjeha učenika – izvještaj o istraživanju, *Obrazovanje i rad*, 3-4, 141-171.
7. Hadžiselimović, Dž. (1986.). Kako učenici doživljavaju neke motivacijske aspekte opisne ocjene, *Radovi Pedagoškog fakulteta u Puli*, 6, 89-94.
8. Hadžiselimović, Dž. (1986.). Strah od škole, njegovo ublažavanje i prevencija, *Obrazovanje i rad*, 5, 111-117.
9. Hadžiselimović, Dž. (1986.). Opisno ocjenjivanje u školi, *Zbornik Jurina i Franina*, Pula, 136-138.
10. Hadžiselimović, Dž., Prodan-Kurz, L. (1987.). Preferencije učenika i kvaliteta kratkih poruka u svakodnevnom opisnom ocjenjivanju, *Obrazovanje i rad*, 1-2, 114-121.
11. Hadžiselimović, Dž. (1987.). Razumljivost i motivacijska obilježja opće opisne ocjene u predmetnoj nastavi osnovne škole, *Obrazovanje i rad*, 4, 35-44.
12. Hadžiselimović, Dž. (1988.). Samoprosuđivanje nekih varijabli doživljavanja škole i vlastitog ponašanja učenika ocijenjenih brojčanim i opisnim ocjenama, *Obrazovanje i rad*, 3-4, 3-12.
13. Hadžiselimović, Dž. (1989.). Zaljubljenost u pedagogiju batine, *Školske novine*, 14, Zagreb, 28. ožujka 1989., str. 9.
14. Hadžiselimović, Dž. (2013.). Dijete kao brojka ili pedagogija simboličke batine, *Psiholog*, 3-4, 54-60.

Primjena opisnog ocjenjivanja u prvom razredu osnovnih škola započela je u školskoj godini 1982./83. nakon što je Institut za pedagoška istraživanja SR Hrvatske pripremio i objavio „Upute za praćenje i ocjenjivanje učenika osnovne škole” u Delegatskom biltenu 1982. Uvođenje opisnog ocjenjivanja naišlo je na niz problema od kojih su možda dva najznačajnija: nedostatak znanstvenih informacija o opisnom ocjenjivanju te negativni stavovi nastavnika i roditelja prema njemu. Nakon uvođenja opisnog ocjenjivanja Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske pokrenuo je višegodišnji projekt pod nazivom „Ispitivanje uspješnosti primjene novog sistema praćenja i opisnog iskazivanja uspjeha učenika osnovne škole u SR Hrvatskoj”. U sklopu tog projekta izveden je veći broj analiza, a većina radova koje prof. Hadžiselimović piše o opisnom ocjenjivanju sastavni je dio upravo navedenog projekta.

Opisno ocjenjivanje, odnosno školsko ocjenjivanje znanja svakodnevna je aktivnost nastavnika i tema kojoj je prof. Hadžiselimović posvetio posebnu pozornost. U radu *Skala ocjenjivanja u*

školi – anakronizam naše školske prakse (1979.) zastupa potrebu uvođenja efikasnijeg i suvremenijeg načina ocjenjivanja u osnovnoj školi. Važno je napomenuti da je taj stav zastupao nekoliko godina prije uvođenja opisnog ocjenjivanja. Polazeći od analize školskog uspjeha učenika u nižim razredima osnovnih škola prema kojoj ponavljača praktički i nema (ispod pet promila), a s dovoljnim prolazi 9-10

S motivacijskog stajališta neprihvatljivo je pisanje opisnih ocjena u kojima dominiraju negativne kvalifikacije i izrazi.
... moguće je pisati opisne ocjene s pozitivnim izrazima, bez obzira kakve teškoće u radu djeteta pokazuje.

promila, zaključuje da se skala ocjenjivanja svodi na samo tri stupnja pomoću kojih se ocjenjuje 98 posto djece. Pri tome je 40-50 posto odličnih, nešto manje vrlo

dobrih i 15-20 posto učenika koji prolaze razred s dobrim uspjehom. U opoziciji s ovakvom situacijom nalaze se rezultati znanstvenih istraživanja koji pokazuju da je optimalan broj stupnjeva za ocjenjivanje veći i kreće se između 7 i 25. Samo-inicijativna uporaba podstupnjeva koje nastavnici dodaju postojećim ocjenama u obliku +3 ili -4 izraz je nezadovoljstva postojećom skalom ocjenjivanja i predstavlja pokušaj povećavanja broja stupnjeva, a time i osjetljivosti i diskriminativnosti pri ocjenjivanju. Autor napominje da o učincima postojećeg načina ocjenjivanja na razvoj i motivaciju učenika ne postoje podaci istraživanja, no pretpostavlja da najspособniji učenici koji s lakoćom postižu odličan uspjeh smanjuju svoje napore, a uslijed toga smanjuju ili usporavaju i razvoj vlastitih sposobnosti. S obzirom na to da su stavovi izneseni u ovom radu izazvali pisanu reakciju, autor se obraća istom izvoru još jednim tekstom (*Još o ocjeni i ocjenjivanju, Školske novine* br. 26, 1980. str. 2), dodatno obrazlažući potrebu da se u ocjenjivanju koriste skale koje će biti pouzdane, valjane, osjetljive i objektivne.

Aktivnost prof. Hadžiselimovića vezana uz opisno ocjenjivanje započela je još prije njegova uvođenja, a nastavlja se i nakon uvođenja radom na projektu kojim se pratila njegova uspješnost. Prvo izvješće objavljeno je 1984. i u njemu autor prikazuje neke rezultate istraživanja o razumljivosti i motivacijskim učincima opisnih ocjena. Za potrebe tog dijela istraživanja (prikazanog u radu *Razumljivost i motivacijski učinci opisnih ocjena*), konstruiran je veći broj instrumenata: verbalna skala stavova kojom su ispitani roditelji, nastavnici i pedagozi; skala za ocjenjivanje razumljivosti opisnih ocjena; skala za procjenjivanje motivacijskih učinaka opisne ocjene i lista pridjeva za dodatni uvid u razumljivost i motivacijske učinke opisnih ocjena. Uz pomoć ovog instrumentarija ispitano je 178 roditelja, 56 nastavnika i 29 pedagoga iz Pule i Varaždina. Zaključci istraživanja ukazuju na to da je opisno ocjenjivanje kompleksan problem o kojem se u nas još uvijek malo zna. U nekim su se situacijama opisne ocjene pokazale kao analitične i cjelovite, no uporaba riječi s kvantitativnim obilježjima pri opisnom ocjenjivanju

dovodi do nepreciznog razumijevanja i mnogoznačnosti. Opisna ocjena nesumnjivo ima široke pedagoške mogućnosti, no potrebno je zalagati se za kvalitetnu opisnu ocjenu putem usavršavanja i izgrađivanja sustava opisnog ocjenjivanja u skladu s rezultatima istraživanja. Stavovi za ili protiv opisnog ocjenjivanja utječu na konkretno ponašanje pri ocjenjivanju, te je potrebno razvijati pozitivne stavove putem dokazivanja stvarnih vrijednosti opisnog ocjenjivanja.

U radu *Staro i novo u svakodnevnom opisnom ocjenjivanju* (1985.) zamjećuje se da su opisne ocjene koje se upisuju u učeničku knjižicu *značajni ali rijetki događaji...* koji se *pišu samo dva puta u godini* (str. 232), no vrlo su važne i kratke poruke i znakovi koji se svakodnevno upisuju uz radove učenika jer predstavljaju povratnu informaciju za roditelje i djecu i potiču proces učenja. Istraživanje je provedeno pomoću standardiziranog intervjua na učenicima koji su završili drugi razred osnovne škole, a analizirani su znakovi i kratke poruke koje se svakodnevno upisuju u bilježnice i ostale radove učenika. Prema izvješću djece,

najčešće je korišten znak kvačica, a zatim plus i minus; dok su među kratkim porukama najčešće *lijepo, vrlo lijepo* odnosno *slabo* i *loše*. Najveći broj djece može pročitati i razumjeti znakove i poruke koje im nastavnici pišu i uglavnom ih pokazuju roditeljima, te na taj način poruke služe ne samo kao povratna informacija, već i način komunikacije između nastavnika, učenika i roditelja. Većina poruka i znakova imala je pozitivne motivacijske učinke na učenike, no primijećena je odsutnost empatijski obojanih ocjena koje bi trebalo češće koristiti.

Ispitivanje uspješnosti primjene novog sistema praćenja napredovanja i opisnog iskazivanja uspjeha učenika izvještaj je o istraživanju nakon druge godine uvođenja i praćenja uspješnosti opisnog ocjenjivanja. Osnovne skupine varijabli koje su praćene bile su stupanj usklađenosti opisnog ocjenjivanja sa zahtjevima iz Uputa o praćenju i ocjenjivanju te razumljivost i motivacijski učinci opisnih ocjena za učenike i njihove roditelje. Utvrđeno je da je usuglašenost ocjena s uputama nešto viša u odnosu na prvu godinu. Analiza razumljivosti opisnih ocjena nije

pokazala postojanje razlika u odnosu na ono što je utvrđeno godinu dana ranije, a uočen je blagi porast broja roditelja koji smatraju da opisne ocjene više potiču dijete nego brojčane. Pored svojevrsne slike stanja, ovaj izvještaj sadrži i poruke o postupcima koje bi trebalo poduzimati kako bi se u što većoj mjeri postigli očekivani učinci opisnog ocjenjivanja i praćenja učenika.

U radu *Kako učenici doživljavaju neke motivacijske aspekte opisne ocjene*, prikazano je istraživanje nekih aspekata dječjeg doživljavanja opisnih ocjena, a provedeno je početkom šk. god. 1984./85. među učenicima trećih razreda. Analiza odgovora dobivenih pomoću standardiziranog intervjua s pitanjima otvorenog tipa pokazuje postojanje ugodnih i pozitivnih reakcija i raspoloženja izazvanih opisnim ocjenama ukazujući tako na njihove motivacijske učinke. Dolazeći kući s opisnim ocjenama *djeca su osjećala zadovoljstvo, sreću, veselje i ponos, odnosno željeli su i odlučili da nastave učiti kao do tada ili još bolje* (str. 94).

Strah od škole, njegovo ublažavanje i prevencija rad je u kojem autor pokušava

upozoriti na relativno učestalu pojavu koju nastavnici zanemaruju. Strah od škole važan je jer ima vrlo nepovoljne efekte na inteligenciju i stvaralačke sposobnosti djece, a povezan je i s različitim oblicima neprihvatljivog i agresivnog ponašanja. Sustavna istraživanja straha od neuspjeha, ispitivanja, ocjena i nastavnika otkrivaju da je to vrlo učestao fenomen. Primjena jedne ljestvice strahova za učenike u petim razredima nekih škola u Istri pokazala je da je opći strah od škole učestala pojava, te da u prosjeku djeca navode od osam do petnaest simptoma. Zanimljivo je da su prema nalazima istraživanja nastavnici prilično nepouzdan i opažanju i procjenjivanju simptoma straha. Jedan od razloga tome je u činjenici da su neki nastavnici (posebno oni autoritarni) činitelj nastanka straha, pa ga kao takvi ne prepoznaju. S druge strane, postoje učenici koji svoj strah abreagiraju kroz nemir, nedisciplinu i agresivnost, a to su ponašanja koja nastavnici teško povezuju sa strahom koji je u osnovi njihova nastanka. Proučavanje i prepoznavanje straha od škole bitno je zbog njegovih neposrednih i odloženih posljedica. Među

neposrednima nalazimo nepovoljan utjecaj na sposobnost mišljenja i rješavanja problema, sporost, neodlučnost, psihički umor i sklonost napuštanju zadataka. Odložene posljedice su trajnije, a javljaju se u obliku sniženog samopoštovanja, očekivanja neuspjeha te povlačenja i šutnje s jedne ili, ono što je mnogo češće, kao agresivno ponašanje i nedisciplina s druge strane. Zbog svega navedenog, škola bi se aktivnije trebala baviti prevencijom i smanjivanjem straha od škole aktivnošću za učenike kao što su razvijanje samopoštovanja i vještina učenja, ali i aktivnostima namijenjenim obrazovanju učitelja i roditelja o uočavanju i razumijevanju ove pojave, te o važnosti empatične komunikacije kao dobrog načina razumijevanja učeničkih problema.

Preferencije učenika i kvaliteta kratkih poruka u svakodnevnom opisnom ocjenjivanju rad je u kojem istražuje kratke poruke koje nastavnici povremeno upisuju uz učeničke radove. Polazeći od činjenice da se iste informacije mogu izreći na različite načine te izazvati različito doživljavanje i ponašanje kod učenika, u radu je pokušao identificirati one kratke

poruke koje su najprihvatljivije za učenike i koje naj(ne)povoljnije djeluju na motivaciju. Istraživanje je provedeno među učenicima četvrtih razreda osnovnih škola u Puli i Labinu, a za njega je izrađen specifičan instrument. Prvo su odabrane neke kratke poruke koje nastavnici stvarno koriste, a zatim je informacija sadržana u tim porukama varirana na desetak različitih načina za koje se pretpostavljalo da će imati različite motivacijske efekte na učenike. U nastavku, odabrano je sedam konkretnih školskih situacija (npr. *Učenik je dobro, ali neuredno uradio domaću zadaću ili neki rad u školi.*), a iz popisa mogućih poruka nastavnika u toj situaciji od učenika se tražilo da odaberu dvije najprihvatljivije i dvije najmanje prihvatljive. Dobiveni rezultati pokazali su da učenici teško prihvaćaju poruke koje sadrže ironiju i sarkazam te da negativne informacije ne bi smjele biti izravne i hladne, već uz njih treba učeniku uputiti i pozitivnu poruku u obliku mogućeg objašnjenja neuspjeha ili vjere u njegove buduće napore. Rad pokazuje da ponekad i vrlo male razlike u oblikovanju poruka bitno utječu na njihovu prihvatljivi-

vost, a „*lijepa riječ*” i *emocionalna toplina pokazuju se dobrodošli u pedagoškoj komunikaciji* (str. 121).

Razumljivost i motivacijska obilježja opće opisne ocjene u predmetnoj nastavi osnovne škole izvještaj je o istraživanju primjene opisnog ocjenjivanja općeg uspjeha u predmetnoj nastavi na kraju školske godine. Istraživanjem se namjeravao ostvariti uvid u prosuđivanje i doživljavanje opće opisne ocjene kod učenika šestih razreda i njihovih roditelja. Opći je zaključak ovog istraživanja da su učeni i roditelji opću opisnu ocjenu u predmetnoj nastavi prihvatili kao korisnu. Većina je takvu ocjenu ocijenila razumljivom opisujući je pozitivnim pridjevima kao što su točna, pozitivna, poticajna. Rad svjedoči o pozitivnim pomacima u razvoju ocjenjivanja u predmetnoj nastavi u kojoj bi postupno uvođenje opisne ocjene na kraju trebalo dovesti do ukidanja brojčanog ocjenjivanja zbog njegove segregacijske funkcije koja je u suprotnosti s humanom koncepcijom osnovne škole.

Uvođenje opisnog ocjenjivanja u zrednu nastavu bilo je popraćeno brojnim teškoćama, a jedna od osnovnih bila

Jedna od osnovnih intencija opisnog praćenja i ocjenjivanja učenika je pozitivan pristup djetetu i nastojanje da se govori o njegovim pozitivnim doprinosima, o onom što je uradilo i što može uraditi.

je oponašanje brojčanog ocjenjivanja. Razloge tome autor nalazi u nedovoljno jasnim uputama o opisnom ocjenjivanju, ali i navici i primjenjivanju starog pristupa u novom načinu ocjenjivanja. Rad *Samoprosuđivanje nekih varijabli doživljavanja škole i vlastitog ponašanja učenika ocijenjenih brojčanim i opisnim ocjenama* prikazuje istraživanje provedeno na uzorcima učenika četvrtih razreda osnovnih škola koji su ocjenjivani na dva različita načina (brojčano i opisno) kako bi se usporedili strah od škole, ispitivanja, neuspjeha te (ne)zadovoljstva školom. U većini ispitivanih varijabli nisu uočene značajne razlike, te se čini da uvođenje opisnog ocjenjivanja nije proizvelo

očekivane pomake u smjeru humanijeg pristupa djetetu i ocjenjivanja u funkciji iskazivanja posebnosti, poticanja razvoja i motiviranja učenika, a manje klasificiranja i uspoređivanja s ostalima što je tipično za brojčano ocjenjivanje.

U kratkom radu (9) objavljenom u Jurini i Franini 1986. godine u osnovnim crtama objašnjava u čemu se sastoji nehumanost brojčanog ocjenjivanja, te ukazuje na važnost humanijeg vrednovanja u obliku opisnog ocjenjivanja. Nehumanost polazi od toga što se učenici ocjenjuju propisanom ljestvicom od pet stupnjeva kao da su njihovi rezultati posljedica rada i zalaganja, iako su mnogo češće posljedica intelektualnih sposobnosti koje su dobrim dijelom nasljedne. Primjena istih programa, knjiga i zadataka te mjerenje pomoću istih kriterija učenika među kojima postoje vrlo velike individualne razlike dodatni je primjer nepravednosti pri korištenju načela „pravednosti”. *Brojčano ocjenjivanje tretira učenje prije svega kao prinudu i počiva na pedagogiji simboličke batine (jedinica, kolac, top i sl. kod kuće se često pretvara i u stvarnu batinu)...* (str. 137). Na tragu ideja iskazanih u ovom

radu, nastaju dva duža teksta: *Zaljubljenost u pedagogiju batine* (1989.) je nešto kraća, a *Dijete kao brojka ili pedagogija simboličke batine*² (1988.) je duža verzija istog članka koji je nastao u trenutku kada je već najavljeno ukidanje opisnog ocjenjivanja. Razlozi ukidanja opisnog ocjenjivanja su višestruki, a među bitnima svakako se nalazio i prošireni otpor nastavnika od kojih je ovakvo ocjenjivanje zahtijevalo bolje poznavanje učenika, kreativnost i dodatni napor u oblikovanju opisne ocjene, kao i preuzimanje odgovornosti za ono što je napisano. Rad želi biti svojevrsan kritički osvrt i dokument koji svjedoči o propuštenoj prilici da se iz odgojno-obrazovnog rada barem djelomice ukloni pedagoško nasilje u vidu negativnih ocjena s jedne i nerealne i u znanju neutemeljene inflacije odlikaša pri upisu u srednje škole s druge strane. Među brojnim kritičkim primjedbama koje se upućuju brojčanom ocjenjivanju navodimo pojavu neugodnih emocija

2 Rad je pisan 1988., no u svom dužem obliku ostao je neobjavljen sve do 2013. kada se objavljuje u glasilu Hrvatskog psihološkog društva „Psiholog”.

koje učenici proživljavaju kada su negativno ocijenjeni te neuzimanje u obzir individualnih razlika među pojedincima koje se javljaju u tako širokom rasponu razlika u intelektualnim, emocionalnim i drugim sposobnostima koje nije moguće zahvatiti i klasificirati samo kvantitativno. Iako je brojčani način ocjenjivanja jednostavan, praktičan i ekonomičan (i vjerojatno su mu baš zbog tih osobina nastavnici toliko privrženi), *njegovi nedostaci daleko nadmašuju njegove prednosti* (str. 3). Za pojedince slabijih sposobnosti

u sustavu je brojčanog ocjenjivanja osiguran stalni neuspjeh i posljedična segregacija, nezadovoljstvo i otpor prema školi, razaranje samopoštovanja i motivacije te razne psihičke poteškoće, a sve te negativne posljedice školski sustav koji pretendira biti suvremen i human nikako ne bi smio dozvoljavati. Rad svjedoči o jednoj od promjena i reformi u školstvu koja ostaje aktualna sve dok se ne pronađe neko humanije rješenje u ocjenjivanju učenika.

4. INTELEKTUALNE SPOSOBNOSTI

1. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž. (1976.). *Test koncentracije i dostignuća*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana, 1-37.
2. Hadžiselimović, Dž., Vukmirović, Ž., Ambrosi-Randić, N. (2004.). *KI-4, test intelektualnih sposobnosti*, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Rijeka, 1-29.
3. Hadžiselimović, Dž. (2005.). Dijalekt i/ili strani jezik u ranoj dobi: tako jednostavno ili ipak znatno složenije?, *Metodički ogle-di*, 12, br. 22, 9-20.
4. Hadžiselimović, Dž., Ambrosi-Randić, N. (2006.). *Neverbalni prekinuti nizovi (NPN), test intelektualnih sposobnosti*. Priručnik, Filozofski fakultet u Puli, Pula, 1-39.
5. Hadžiselimović, Dž. (2007.). (Zlo)upotreba darovitih (Kratki ogled o odgovornosti darovitih i njihovih odgajatelja), *Metodički ogle-di*, 14, br. 25, 9-18.
6. Među dva posto odabranih, razgovarala M. Četković za Zoom (prilog Glasa Istre) od 7. travnja 2007.
7. O „Mensi“ u razgovoru s Dž. Hadžiselimovićem (2008), *Psiholog – hrvatski psiholo-gijski magazin*, 1-2, 49-50.
8. Ambrosi-Randić, N., Hadžiselimović, Dž. (2010.). Emocije pri rješavanju testova in-telektualnih sposobnosti, *Metodički ogle-di*, 17, 133-148.

Značajan dio rada koji je prof. Hadžise-limović posvetio inteligenciji rezultira nizom testova i priručnika namijenjenih profesionalnom radu psihologa. No, uz to, njegova je želja da znanja o ovoj važnoj sposobnosti proslijedi i nastavnicima, te stoga vrlo često nakon provedenog testi-

ranja inteligencije učenika u osnovnim školama drži na nastavničkim vijećima edukativne sastanke. U nastavku slijedi prikaz mjernih instrumenata za područ-je intelektualnih sposobnosti na čijem je nastanku, razvoju i validaciji radio tije-kom godina i koji su namijenjeni isklju-

čivo stručnom radu psihologa, a nakon toga i prikaz radova i intervjuja kojima je želio približiti značaj inteligencije u nastavi i društvu široj čitalačkoj publici.

Test koncentracije i dostignuća (TKD) priređen je u nastojanju da se ponuda psihodijagnostičkih instrumenata kojima su se koristili psiholozi u Jugoslaviji postupno širi i što svestranije popuni. TKD je namijenjen mjerenju sposobnosti koncentracije i utvrđivanja opće psihološke sposobnosti za dostignuće. Autor testa je H. Düker, a preveden je uz dozvolu izdavača C. J. Hogrefea, Göttingen, 1975. godine. Test sadrži četiri testna oblika: oblik A (laki i teški) i oblik B (laki i teški). Kompletan testni materijal sastoji se od: priručnika s uputama za upotrebu testa, testne sveske oblika A i B, upute za prvi i drugi stupanj težine i odgovarajuće šablone za četiri oblika testa. TKD se može koristiti za zahvaćanje individualne sposobnosti koncentracije kao relativno samostalne osobine ličnosti koja je važna kako za prognozu školskog uspjeha, tako i za profesionalno postignuće kod različitih zanimanja. Osim dijagnostičke

primjene, TKD je podesan i za proučavanje krivulje vježbanja, djelovanje umora, učinka motivacije, farmakoloških sredstava na koncentraciju i sl.

Test intelektualnih sposobnosti KI-4 razvijen je na idejama Begabungstestsystema njemačkog psihologa Wolfgang Horna (1972.). Pri razvoju ovog testa odabrana su četiri podtesta koja su se činila najpogodnijima za ispitivanje učenika na kraju razredne i početku predmetne nastave u osnovnoj školi: prekinuti nizovi, nepotpune imenice, brzo računanje i nepripadajući pojmovi. Prekinuti nizovi podtest je čiji zadaci u prvom redu mjere logičko mišljenje; Nepotpune imenice svojevrstan su test rječnika; podtest Brzo računanje zahtijeva brzu uporabu četiriju osnovnih matematičkih operacija uz istovremenu koncentraciju, a podtest Nepripadajući pojmovi test je verbalno-logičkog mišljenja. Ukupan rezultat koji učenici postižu na ovom testu trebao je pružati informacije o njihovim kognitivnim osobinama, unaprijediti svijest o postojanju individualnih razlika i omogućiti nastavnicima bolju individualizaciju

nastave. KI-4 razvijan je tijekom dužeg perioda, a u početku je služio, zajedno s Pogačnikovim testom nizova (TN-10), za ispitivanje učenika 5. razreda osnovne škole u tzv. istarskom modelu otkrivanja i identificiranja nadarenih. Po prestanku rada na identifikaciji nadarenih, do kojeg dolazi zbog financijskih razloga, nastavnici navikli na korisne informacije koje proizlaze iz analize intelektualnih sposobnosti i dalje traže takvu vrstu psihološke pomoći, te se kreće u rekonstrukciju testa. Rezultat je te rekonstrukcije poboljšanje mjernih osobina testa.

Test KI-4 ima dva oblika (kraći i duži) od kojih svaki ima dvije paralelne forme, a postoji i radna verzija testa na talijanskom jeziku priređena za potrebe testiranja djece u školama s nastavom na talijanskom jeziku. Standardne (duže) forme testa sadrže ukupno 120 zadataka, a za njihovu je primjenu potrebno nešto više od 45 minuta. Skraćene forme sadrže 90 zadataka, pa je shodno tome i vrijeme primjene nešto kraće. Priručnik sadrži opis zadataka, prikazuje mjerne osobine podtestova, navedene su upute

za primjenu, ocjenjivanje i bodovanje testa te ključ za ocjenjivanje i norme.

Test Neverbalni prekinuti nizovi (NPN) nastao je u okviru nastojanja autora da razvije izvjestan broj praktičnih i ekonomičnih dijagnostičkih postupaka za ispitivanje individualnih razlika u kognitivnim obilježjima učenika osnovne škole. Konkretna je namjera bila da se ispitivanje intelektualnih sposobnosti verbalnim testom KI-4 dopuni jednim neverbalnim, koji bi u školskim uvjetima zadržao bitne praktične prednosti kakve ima KI-4: paralelne forme koje omogućuju ispitivanje u razredu bez pregrada na klupama, jednostavnu primjenu i ocjenjivanje, standardnu i skraćenu verziju i sl. Naime, takva je neverbalna nadopuna neophodna u školskim uvjetima, jer učenici s poteškoćama u čitanju, kao i oni koji malo čitaju, postižu slabije rezultate u testu KI-4, i to posebice u onim njegovim podtestovima koji pretpostavljaju određenu razvijenost rječnika.

U konstruiranju NPN-a autori su se primarno usmjerili na učenike pri početku predmetne nastave u osnovnoj školi,

no s obzirom na to da se razvoj tzv. fluidne inteligencije u to vrijeme izrazito usporava, nastojali su da NPN bude koristan i za ispitivanje intelektualnih sposobnosti starijih učenika, pa čak i odraslih osoba (npr. za potrebe procjene u medicini rada). Standardna, odnosno duža verzija NPN-a smatra se još uvijek radnom verzijom testa. Potrebno je, u nekim budućim ispitivanjima, dokazati veću vrijednost pouzdanosti tipa unutrašnje konzistencije od one koja je do sada dobivena. Trenutačno je njegova moguća primjena u školi, kao nadopuna testu KI-4, samo orijentacijska, a isto vrijedi i za priložene norme. Zahvaljujući povoljnijoj pouzdanosti, primjena kraće verzije (NPNk) na odraslim osobama ipak je znatno sigurnija, iako su sve analize učinjene na prigodnim uzorcima odraslih koji su dolazili u ambulanu medicine rada. Neka se odstupanja u distribucijama rezultata, statističkim pokazateljima, kao i u priloženim normama mogu jasno prepoznati kao posljedica odstupanja u strukturi uzorka. S obzirom na to da je broj ispitanika na kojima su primijenjene, duža verzija na odraslima i kraća verzija NPN-a na učenicima, nedo-

voljan za izradu normi, navedeni su samo osnovni statistički parametri.

Mjerenje inteligencije pomoću testova jedan je od onih psiholoških postupaka koji izazivaju popratne emocionalne reakcije ispitanika. Svjestan takvih reakcija, kao i potrebe njihova praćenja i uvažavanja prilikom interpretiranja krajnjeg rezultata, prof. Hadžiselimović pri konstrukciji testova koje primjenjuje uključuje i predviđa i mogućnost bilježenja emocija. Test intelektualnih sposobnosti KI-4, kao i test Neverbalnih prekinutih nizova (NPN) sudionicima pružaju mogućnost da u jednoj riječi ili kratkom rečenicom opišu svoje emocije na početku i na kraju ispitivanja. U radu *Emocije pri rješavanju testova intelektualnih sposobnosti* prikazani su rezultati analize podataka koje je autor dugo prikupljao u praksi, a ispituju se promjene u emocijama učenika tijekom rješavanja testova intelektualnih sposobnosti. Te su emocije analizirane Pekrunovim dvodimenzionalnim sustavom klasifikacije emocija pri intelektualnim naporima, pri čemu su uspoređivane razlike u emocionalnim stanjima prije i nakon testiranja intelek-

tualnih sposobnosti, a potom i razlike u emocijama učenika različitog intelektualnog statusa. Dobiveni rezultati pokazuju da prije početka testiranja nešto više od dvije trećine učenika izvješćuje o pozitivnim emocijama, a nakon ispitivanja nešto manje od polovine učenika. Ova je promjena po svoj prilici učinak samog testiranja. Navedu li neki učenici prije rješavanja ovih testova da se osjećaju „prilično loše“, „umorno“ ili čak „odvratno“, nesumnjivo je da to nisu baš povoljni uvjeti za uspješan i optimalan ishod u testiranju. Takve informacije nisu samo korisna dopuna pri interpretiranju rezultata ispitivanja, već imaju i značajne implikacije za provođenje ispitivanja i traže od psihologa da učini sve kako bi se uzroci stresa i nepovoljnih emocionalnih stanja smanjili na najmanju moguću mjeru.

Za razliku od priručnika za testove koji su važan instrument rada u psihološkoj praksi i koji su pisani specifičnim metodološko-statističkim rječnikom, radovi namijenjeni široj stručnoj javnosti pisani su autorovim osebujnim filozofsko-raspravljačkim stilom. Svoj odnos i stav prema inteligenciji, prof. Hadžiselimović

iznosi kroz brojne intervjue i predavanja, a možda je najzanimljiviji onaj prikazan u radu (*Zlo*)*upotreba darovitih s podnaslovom Kratki ogled o odgovornosti darovitih i njihovih odgajatelja* (2007.). Pisan u autorovoj tipičnoj maniri, ovaj rad na

Recimo odmah da je povijest ljudskog društva ujedno i povijest (zlo) upotrebe njegovih darovitih pojedinaca. Pomažući i služeći raznim gospodarima, daroviti su bili jednako sistematični, domišljati i poduzetni u smišljanju oružja, načina mučenja i ubijanja ljudi, metoda indoktrinacije, ispiranja mozga ili manipulacije ljudima – kao što su bili i u umjetničkom stvaranju, razvoju znanosti, tehnologije i mnogim drugim pothvatima...

najbolji mogući način prikazuje njegovu sposobnost promišljanja problema u kontekstu globalnih društvenih promjena, upućujući na posljedice koje često drugi ne mogu ili ne žele sagledati, razlog zbog kojeg se (kako i sam navodi u tekstu) nekada čini kao da *kvari opće pozitivno ozračje skupa i prerano „pjeva” o onome o čemu je bolje šutjeti* (str. 9).

Njegova je misao u prvom redu kritička i humanistička, a za svoje teze uvijek pronalazi konkretne argumente znanstvenika i mislilaca koji izražavaju veličinu razmjera fenomena o kojima govori i piše. Raspravlja i poziva se na sustav vrijednosti kako čovjeka tako i znanosti tvrdeći da vrijednosti i etičke predodžbe moraju biti pokretačka snaga znanosti. Naglašava i zagovara potrebu odgovornosti u znanosti, tehnologiji, obrazovanju općenito te slijedom toga i u obrazovanju darovitih.

O tome kakve praktične implikacije i značaj za rad u nastavi može imati posjedovanje više ili manje razvijenih intelektualnih sposobnosti kod učenika te u kojoj mjeri to prepoznaju nastavnici, prikazuje u doista izvrsnom radu *Dijalekt i/ili*

strani jezik u ranoj dobi: tako jednostavno ili ipak znatno složenije? Rad je nastao na tragu izlaganja održanog 2003. u Žminju na skupu „Sačuvajmo kulturnu i jezičnu baštinu – čakavsko narječje u interakciji”. Njegovanje dijalekata, kao dijela kulturnog naslijeđa u Istri, nerijetko dovodi do toga da je za neku djecu jezična situacija prilično složena. Događa se da se djeca istovremeno moraju nositi s dva dijalekata (čakavskim i talijanskim) i dva standardna jezika (hrvatskim i talijanskim), a onda se na tu već složenu situaciju dodaje i rano učenje stranog (najčešće engleskog) jezika. Osim moguće koristi koju većina očekuje u ovakvoj situaciji, autor nas upozorava da postoje i rizici i teškoće življenja u višejezičnom okruženju kao što su *strahovi, averzije, neuspjeh u školi, nesigurnost i konfuzija u izražavanju i mišljenju, povučenost i izolacija i sl.* (str. 10). Zbog svega navedenog smatra da je potrebno preventivski razmišljati i pri tome krenuti od važnih pitanja: *kojem djetetu, u kakvoj konkretnoj situaciji, u kojoj mjeri i na koji način posredovati neki dijalekt ili strani jezik u ranoj dobi?* (str. 10). Objašnjavajući nastanak popratnih psiholoških

poteškoća pri susretu djeteta s više različitih jezičnih kodova, polazi od interindividualnih razlika naglašavajući da su one unutar jednog školskog razreda prilično velike, a ukoliko ih ne poznajemo i/ili ih ne uzimamo u obzir, to može imati nepovoljne ishode i posljedice. Osim što postoje razlike u sposobnostima među pojedincima, postoje i doista velike razlike u intelektualnim sposobnostima unutar svakog pojedinca, tako da i najmanje sposobni mogu imati svoja „jaka područja“, a oni najposposobniji „slaba područja“. Pri učenju jezika osim sposobnosti treba uzeti u obzir i motivaciju te metode i tehnike rada, a o interakciji tih triju elemenata ovisi ishod odnosno uspjeh u učenju. Ukoliko se učenik često izlaže zahtjevima i zadacima kojima nije dorastao (zato što ne posjeduje potrebnu razinu intelektualnih sposobnosti), javlja se kronična nelagoda koja kao posljedice može imati pobunu, otpor i agresiju s jedne ili naučenu bespomoćnost (odustajanje od ulaganja napora i pripisivanje neuspjeha faktorima koji su izvan vlastite kontrole) s druge strane. Jezični razvoj općenito uvjetovan je intelektualnim mogućnostima pojedinih

nog učenika. Djeca visokih i natprosječnih sposobnosti (koji nisu većina, već ih u školi ima otprilike 25%) doista mogu već rano uspješno usvojiti jedan ili više stranih jezika, no to ne vrijedi i za ostale. Zaključno poručuje da se *metodičkim umijećem može učiniti mnogo, ali se ne*

Ondje gdje su sposobnosti prosječne, teško je očekivati i ostvarivati izvrsne dosege.

mogu promijeniti genski određene granice razvoja sposobnosti (str. 19).

Kao stručnjak za područje inteligencije često se nalazio u prilici da u medijima izloži svoje mišljenje (7, 8) o njoj, pa tako i o Mensi, udruzi koja okuplja vrlo inteligentne osobe. Udruga je nastala sredinom dvadesetog stoljeća u Engleskoj i ubrzo se proširila na sve kontinente te sada broji preko 100.000 članova. Osobe koje su članovi te udruge različitih su profila zanimanja, a zajedničko im je to da čine oko dva posto najinteligentnijih

ljudi u populaciji. Prof. Hadžiselimović upozorava da se inteligencija danas smatra znatno složenijim fenomenom nego u doba nastanka Mense. Osim njene konvergentne komponente (koja se odražava u traganju za jednim rješenjem), vrlo je bitna i divergentna ili stvaralačka inteligencija, koju obilježava produkcija većeg broja originalnih i fleksibilnih odgovora. Uz to, danas se sve veći značaj pridaje i tzv. emocionalnoj inteligenciji koja se dijelom preklapa sa snalaženjem u socijalnim odnosima, a posebno se odražava u razumijevanju, korištenju i kontroli emocija. Stoga autor smatra da su testovi koji se koriste pri testiranju pojedinaca za članstvo u Mensi manjkavi, jer se usmjeravaju samo na jedan njen aspekt – konvergentnu inteligenciju i to uglavnom na njen neverbalni dio. Upitan jesu li ljudi danas inteligentniji od onih koji su, primjerice, živjeli prije 100 godina, objašnjava da nemamo dovoljno podataka i činjenica koje bi nam omogućile pouzdan odgovor, no smatra da danas nismo inteligentniji od ljudi iz antike ili, primjerice, onih iz srednjeg vijeka. *Mogli bismo reći da smo inteligentniji u našem bitno druga-*

čijem životnom okruženju (7). Prilagođeni smo životnom okruženju koje je sve više tehnološko i virtualno, a prilagođavajući se takvim uvjetima ne postajemo inteligentniji, nego drugačije koristimo inte-

Prilično sam uvjeren da se veliki intelektualni pothvati, kakve su u svom smirenijem okruženju stvorili Aristotel, Hegel ili Shakespeare teško mogu ponoviti u nemirnim vremenima koja živimo ili koja će tek doći.

lektualne sposobnosti koje posjedujemo. O pripadnicima generacije koji danas odrastaju uz računala, televizore i mobitele kaže da se *snalaze i uče skokovito, nelinearno, razgranato, igrajući se i obavljajući više stvari istovremeno... no nedostaje im koncentracije, strpljenja te dužeg i dubljeg usredotočivanja u neki problem ili pojavu (7).*

5. DIJETE I UMJETNOST

1. Hadžiselimović, Dž. (1979.). Doživljaj kazališne predstave: objektivno-subjektivno, *Umjetnost i dijete*, 60, 36-45.
2. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Peljepuga iz drugog rakursa, *Glas Istre*, 11. siječnja 1982.
3. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Groznica „nekonvencionalnog“, *Danas*, 3. kolovoza 1982, 45-46.
4. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Pepeljuga protiv Pepeljuge, *Danas*, 7. rujna 1982., 45-46.
5. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Naličje kulture, *Danas*, 12. listopada 1982., str. 45.
6. Hadžiselimović, Dž. (1984.). Dijete između umjetnosti i zloupotrebe, *Zbornik: Vrednovanje dječjeg umjetničkog izražavanja*, Festival djeteta u Šibeniku, 41-52.
7. Hadžiselimović, Dž. (1984.). Psihologija i umjetnost za djecu, *Naše teme*, 6, 917-922.
8. Hadžiselimović, Dž. (1989.). Dijete kao žrtva pred dramskim djelom – na filmu i televiziji, *Zbornik: Utjecaj dramskih djela na djecu i dječje publike na dramska djela*, Festival djeteta u Šibeniku, 119-132.
9. Hadžiselimović, Dž. (2007.). Zaboravljena pitanja. U: Majnarić, G.: *Deset plus*, katalog izložbe, Pučko otvoreno učilište Pazin, 5-8.
10. Hadžiselimović, Dž. (2010.). „Obračun“ učinaka. U: Majnarić, G.: *Kuća lutaka*, katalog izložbe 1985.-2010., 4-7.

Djeca relativno često gledaju kazališne predstave, no rijetko je sustavno prikupljanje informacija i praćenje njihovog doživljavanja i kritičkog prosuđivanja onoga što su u predstavi vidjela. U radu *Doživljaj kazališne predstave: objektiv-*

no-subjektivno, autor prikazuje rezultate istraživanja pokrenutog povodom gostovanja Zagrebačkog kazališta mladih u Puli i organiziranog posjeta kazališnim predstavama učenika od drugih do osmih razreda osnovnih škola. Za ispitivanje

... odgajanje (mladog)
kazališnog gledaoca nije
jednostavna stvar.

reakcija djece na kazališnu predstavu, izrađen je i primijenjen upitnik dan nakon gledanja predstave. Djeca su gledane predstave ocijenila visokim ocjenama te ih opisivala pretežito pozitivnim opisnim pridjevima poput „zanimljiva” i „odlična”. Procjena je djece češće globalna negoli diferencirana, a to posebno važi za mlađu djecu. Zanimljivo je da su gledane predstave dobile vrlo visoku ocjenu, no ne i organizacija posjeta kazalištu, te se čini da je onaj dio, koji je u domeni škole, kao što su neposredna priprema za gledanje predstave i razvijanje kulturnih navika, područje na kojem još uvijek treba raditi.

Tijekom 1982. godine, a nakon gledanja dječje predstave „Peljepuga”, reagira u dnevnim novinama napisom u kojem upozorava na neke njene nedostatke kao što su primjerice preglasna glazba i poruke „dolje škola”. Otvara na taj način polemiku koja se preko tjednika Danas oteгла

kroz cijelu godinu i rezultirala većim brojem napisa. Osjetili su se pogođeni ovom kritikom autori predstave, kazališni kritičari, ali i roditelji djece-glumaca, te se razvila neugodna rasprava u kojoj je svatko pokušavao braniti svoje stavove o videom i učinjenom. Ukoliko zanemarimo neugodne osjećaje i povrijeđene taštine sudionika, samu bi raspravu trebalo ocijeniti pozitivnim pomakom niza sudionika u ozbiljnijem promišljanju složenog fenomena umjetnosti za djecu.

Festival djeteta u Šibeniku kulturna je manifestacija koja je stekla određeni ugled na ovim područjima, no u okviru koje se nude i sadržaji na koje prof. Hadžiselimović reagira na svoj specifičan način: pisanjem članaka u kojima osmišljeno i kritično obrazlaže fenomen na koji upozorava. Upravo je to povod objavljivanja rada pod nazivom *Dijete između umjetnosti i zloupotrebe*. Polazeći od teze da je psihologija djeteta jedna od bitnih pretpostavki uspješnog rada s djecom pa i dječjeg umjetničkog izražavanja (str. 43), ukazuje na važnost poznavanja psihologije djeteta za koje nije dovoljno pročitati nekoliko knjiga. Stoga u radu pokušava

ponuditi neke osnovne informacije o psihologiji djeteta, dječjoj igri i kreativnosti, upozoravajući da se ti pojmovi često pojednostavljuju i zloupotrebljavaju. Sve što se zove igrom nije nužno pozitivnog predznaka jer postoje i opasne i okrutne igre koje su daleko od toga da vode humanim vrijednostima. Slično vrijedi i za kreativnost kojom se ponekad označava čak i ono što je potpuno suprotno kao, na primjer, imitacija. U pojedinim se predstavama za djecu od osam ili devet godina koristi neprimjerena koreografija koja unosi spolne/erotske sadržaje, a problematična je i upotreba preglasne (obično rock) glazbe na koju neka djeca negativno reaguju i koja može biti kontraindicirana za neke vrste poteškoća. Autor sugerira da je pri izboru glazbe za dječje predstave potrebno veće znanje, a manje oslanjanje na pomodne trendove i nepromišljeno eksperimentiranje s umjetničkim vrijednostima.

Ozbiljno zainteresiran za odnos djeteta i umjetnosti, a na tragu ovakvog nezadovoljavajućeg stanja, prof. Hadžiselimović piše rad *Psihologija i umjetnost za djecu* u kojem raspravlja o nedovoljnoj

prisutnosti psihologa u području umjetnosti te nedovoljno definiranim kriterijima primjerenosti umjetnosti za djecu. Polazeći od kritike Brunerovog shvaćanja prema kojem se svakom djetetu na svakom uzrastu može predavati bilo koji predmet u odgovarajućem, intelektualno prihvatljivom obliku i, posljedično tome, mogućeg pedagoškog optimizma, ukazuje na to da je nakon Piageta primjerenost uzrastu djeteta postala dokazana činjenica i opći zahtjev pedagoških postupaka, pa tako i u području umjetnosti za djecu. Zanemarivanje zahtjeva primjerenosti vodi do anarhije i stihijskog susreta djece s umjetnošću. Posebno se osvrće na problem nasilja koje se masovno prikazuje u kinu, na televiziji, u stripovima i glazbenim videospotovima, a kao mjeru zaštite djece od negativnih učinaka izloženosti nasilju neki (kao primjerice Švedska) uvode tek selekciju, odnosno ograničavaju pristup mlađima od 15 godina, dok kod nas (u vrijeme pisanja teksta) još praktički nema mjera, a niti ozbiljnih istraživanja posljedica ovog fenomena. Uzroke oskudne interakcije umjetnosti i psihologije u nas pronalazi u međusob-

nom nepoznavanju i zaziranju: psiholozi nedovoljno poznaju umjetnost da bi se njome bavili, pa je stoga malo objavljenih radova iz tog područja, a i umjetnici nedovoljno poznaju psihologiju djeteta da bi mogli nuditi umjetničke sadržaje primjerene djeci. Posljedica nedovoljnog preuzimanja odgovornosti psihologa u ovom području je moguće zloupotrebljavanje dječje radoznalosti i izlaganje djece agresivnim sadržajima te neprimjerenim umjetničkim vrijednostima. Pokušavajući potaknuti psihologe na potrebno bavljenje područjem umjetnosti za djecu, umjesto zaključkom rad završava popisom otvorenih problema umjetnosti za djecu koji mogu poslužiti i kao polazne hipoteze budućih istraživanja. Danas, 28 godina nakon pisanja tog teksta, još uvijek nema bitnih pomaka na ovom području, a popis problema i hipoteza istraživanja i dalje ostaje otvoren i neistražen.

Dijete kao žrtva pred dramskim djelom – na filmu i televiziji prikazuje nastavak i konkretizaciju autorovog razmišljanja i stava da je dijete često nezaštićena žrtva pred sadržajima koje za njega i pred njega stavljaju odrasli pod okriljem i za-

štitom umjetnosti. U radu se bavi utjecajem televizijskog dramskog programa na djecu, iako ne zaboravlja spomenuti i sadržaje informativno-političkog, propagandnog pa i glazbeno-zabavnog programa. Problem utjecaja nasilnog TV sadržaja na djecu zorno ilustrira primjerima iz dijagnostičko-terapijske prakse opisujući primjere pojavljivanja strahova izazvanih TV programima. Uz razvoj novih i pojačavanje postojećih strahova, javljaju se i noćne more, uznemirenost, zabrinutost te porast agresivnog ponašanja. Za objašnjavanje učinaka emitiranih programa nasilja na ponašanje prikazuje dva teorijska modela koji pomažu u osmišljavanju podataka dobivenih brojnim istraživanjima. Prema modelu Eysencka i Niasa (1985.) agresivnost se distribuira prema krivulji normalne raspodjele. Na desnom kraju distribucije nalazi se oko pet posto osoba koje su već manifestno agresivne, a do njih je pet do deset posto onih koje postaju agresivnije pod utjecajem medijskog nasilja. Iako općenit, ovaj model dobro objašnjava porast nasilja u društvu uslijed porasta izloženosti agresivnim sadržajima. Mrežni model Stachiva i Spi-

ela (1976.) mnogo je složeniji i uključuje brojne varijable kao što su osobine ličnosti, razina frustracije, tolerancija na frustraciju, stupanj agresivnosti, identifikacija s agresorom, kognitivne i konativne informacije i mnoge druge, te ukazuje na to da je razvijanje nasilja pod utjecajem medija vrlo kompleksan fenomen. Iako je BBC izradio kodeks prema kojem TV programi ne smiju nepotrebno uznemiravati gledaoce niti poticati na nasilje, njegova primjena često izostaje zbog izrazite orijentacije medija na profit. U rješavanju ovog problema najveći se teret ostavlja roditeljima koji često nemaju ni vremena ni znanja kako bi uspješno ublažili ili zaštitili svoju djecu od medijskog nasilja.

Sve što činimo danas imat će neke posljedice i na budućnost. Jer budućnost nije samo daleka fikcija, ona je već sutra.

U svojem se osebnom stvaralaštvu prof. Hadžiselimović ne povlači niti pred

za psihologa tako neuobičajenim zadatkom kao što je pisanje predgovora i komentara za kataloge umjetničkih izložbi. „*Obračun učinaka*” predgovor je katalogu izložbe *Kuća lutaka* umjetnice Gordane Majnarić. U tekstu kratko opisuje svoje osobno poznanstvo i predstavlja dugogodišnje umjetničko djelovanje G. Majnarić. Izložbena aktivnost ove umjetnice specifična je po tome što se tijekom 25 godina redovito ponavlja: svakoga ljeta ona otvara vrata vlastite kuće i dvorišta koji za posjetitelje postaju izložbeni prostor, ali i mjesto druženja, susretanja, upoznavanja, informiranja. Tijekom ratnih godina ove su izložbe gotovo poprimile dimenzije neformalne grupne psihoterapije, te su zbog svega navedenog svakako događanje koje zaslužno ima svoje mjesto na kulturnoj sceni Istre. Kakav je efekt ili učinak takvih okupljanja koja po svojem sadržaju nadilaze domete uobičajene umjetničke izložbe, teško je izmjeriti ili iskazati, no sigurno je da oni postoje.

Tekst *Zaboravljena pitanja* analiza je rezultata zanimljivog istraživanja prikazanog u katalogu izložbe *Deset plus* i svjedoči o suradnji autora i umjetnice. Izlož-

ba je nastala kao rezultat projekta koji je G. Majnarić osmislila i provela među učenicima osnovnih i srednjih škola u Pazinu, a kojemu je cilj bio potaknuti djecu na postavljanje pitanja. Nekoliko stotina postavljenih pitanja umjetnica je obradila i reagirala na njih na sebi svojstven način, a isti je materijal ponudila i prof. Hadžiseimoviću za psihološku interpretaciju. On o tome kaže: *Postavljanje pitanja i traženje odgovora vrlo je značajno u individualnom intelektualnom razvoju, odrastanju te formiranju u socijaliziranu i odgovornu osobu*. Pitanja su klasificirana u nekoliko kategorija: o školi (*Zašto moramo ići u školu?*), problemima u društvu (*Zašto je u svijetu sve više ubojstava?*), odrastanju i društvenim odnosima (*Kako biti nor-*

malan u ovom životu?), o religiji (*Postoji li Bog?*), budućnosti (*Što će biti za tisuću godina?*) te skupina takozvanih velikih pitanja (*Koji je smisao života?*). Posebno je značajan osvrt na brojna pitanja koja se odnose na školu i koja otvaraju cijeli niz socijalno-psiholoških problema koji još uvijek nisu riješeni. Pitanja vezana uz školu trebala bi biti povod za razmišljanje o promjenama u cilju stvaranja školskog sustava koji je primjereniji današnjem vremenu i načinu življenja. Iako nastala kao rezultat umjetničkog projekta i senzibiliteta umjetnice, ovakva bi pitanja i razgovore o njima trebalo poticati u okrilju škole u cilju razvijanja nove etike za promišljeno oblikovanje budućnosti.

6. O ŠKOLSKOM SUSTAVU I NASTAVNICIMA

1. Hadžiselimović, Dž. (1982). Pušenje i mladi. Oponašanje – glavni motiv. *Školske novine*, 32, 12. listopada 1982.
2. Hadžiselimović, Dž. (1982). Pušenje i mladi. Zabrane nisu rješenja, *Školske novine*, 33, 19. listopada 1982.
3. Hadžiselimović, Dž. (1983.). Pušenje nastavnika kao pedagoški i etički problem, *Radovi Pedagoškog fakulteta u Puli*, 4, 59-64.
4. Hadžiselimović, Dž. (1988). Pušenje na „odjelu za rak”, *Narodni zdravstveni list*.
5. Hadžiselimović, Dž., Pokrajac, A. (1990.). La scuola elementare in Italia, *Scuola nostra*, 23, 71-85.
6. Hadžiselimović, Dž., (1991.). Osnovna škola u Italiji, *Zbornik: Osnovna škola u svijetu, Radovi Instituta za pedagoška istraživanja*, 40, Zagreb, 97-114.
7. Hadžiselimović, Dž. (1995.). Izazovi i dvojbe tolerancije, *Zbornik: Programi DND za mir i toleranciju*, Zagreb, 2-7.
8. Hadžiselimović, Dž. (2003.). Rasprava o nastavi etike u srednjim školama, *Metodički ogledi*, 10, 108-111.

Fenomeni koji se javljaju u školskom sustavu brojni su i vrlo različiti. Vjerojatno je malo osoba koje imaju snagu javno progovarati protiv nekih oblika ponašanja u trenutku kada su opće prihvaćeni i ukorijenjeni kao sastavni dio kulture. Bez straha i patetike, profesor Hadžiselimović tijekom svojeg radnog vijeka često progovara o fenomenu pušenja. Od

1989.³ sudjeluje u radu škole nepušenja, koja se koristila poznatim modelom Folkenberga i Mac Farrlanda *Breathe Free, Plan do Stop Smoking*. Utemeljitelji škole su, uz prof. Hadžiselimovića, bili dr. Anđela Počekaj (liječnica školske medicine) i Damir Posavec (adventistički svećenik).

3 Prema sjećanjima prof. Hadžiselimovića škola je počela s radom 1989., dok je prema zapisima dr. Počekaj riječ o 1991. godini.

S odgojnog i etičkog stajališta bilo bi idealno da nastavnici i liječnici ne puše.

Rad škole odvijao se kroz inicijalni susret, slijedilo je tjedan dana intenzivne podrške u grupi, a potom praćenje i pomoć onima koji su u krizi. Kao psiholog u timu izlagao je o psihološkim aspektima pušenja, a posebice o značaju interakcija i uzajamne podrške sudionika u skupini. Osim što je dugi niz godina kao praktičar radio u školi nepušenja, nije izostala niti njegova istraživačka aktivnost oko ovog problema. U sklopu šireg istraživanja Općinske organizacije Crvenog križa u Puli, provedenog na njegovu inicijativu, a tada je bio član Savjeta za zdravstveno-preventivnu djelatnost, prof. Hadžiselimović objavljuje nekoliko članaka o pušenju. Za prikupljanje osnovnih podataka o učestalosti i uzrocima pušenja te nekim stavovima prema ovom fenomenu, konstruiran je upitnik koji je primijenjen na učenicima sedmih razreda osnovne, trećih razreda srednje škole te na studentima prve

godine Pedagoškog fakulteta. Utvrđen je relativno visok broj pušača u osnovnoj i srednjoj školi, a vrlo visok među studentima s obzirom na to da su dvije trećine ispitanih bili pušači. Osim učestalosti, ispitani su i stavovi o pušenju kao moralnom problemu. Nastavnici, zdravstveni radnici i buduće majke identificirani su kao skupine koje su u izrazito moralno nepovoljnoj situaciji, odnosno radi se o skupinama za koje sudionici smatraju da ne bi smjele pušiti. Jedan od bitnih motiva zbog kojih mladi počinju pušiti je identifikacija i oponašanje roditelja, prijatelja, starije braće i nastavnika.

Ispitujući stavove uočeno je i postojanje dvostrukog morala u vezi pušenja prosvjetnih i zdravstvenih djelatnika oblikovanog u iskazu: neka puše, ali da ih ne vide djeca i bolesnici. Svjestan činjenice da se ljudi teško odvikavaju od pušenja a suočen s dvoličnim ponašanjem, autor predlaže alternativu u vidu iskrenog razgovora nastavnika s djecom u kojem obrazlaže vlastito ponašanje. *Naime, nastavnik koji usprkos svemu danas puši nema zapravo snage da prestane s pušenjem. I on je upravo taj živi primjer i stvar-*

ni dokaz da je pušenje jaka ovisnost i u kojoj mjeri ovladava čovjekom. To je ono što nam u razgovoru s djecom i treba (str. 63).

Jedan dio dobivenih rezultata istraživanja prikazuje u Školskim novinama u tekstu *Zabrane nisu rješenja* u kojem pokušava u prvom redu odgovoriti na pitanje kako se boriti protiv pušenja. Sudionicima ovog istraživanja bio je ponuđen na procjenu niz postupaka koji se primjenjuju ili bi se mogli primjenjivati u tu svrhu, a nakon toga potaknuti su da navedu i vlastite prijedloge. Najveći broj sudionika pokazao je da vjeruje u moć znanja, te se odlučuje za širenje znanja o štetnosti kao način borbe protiv pušenja, a zatim slijedi odvikavanje od pušenja. Autor ukazuje na brojnost uzroka pušenja te potrebu usmjeravanja napora, objedinjavanja znanja i korištenja raznolikih postupaka u dugotrajnoj borbi protiv pušenja.

Drugi dio podataka dobivenih u sklopu ovog istraživanja isto tako objavljuje u Školskim novinama pod nazivom *Oponašanje – glavni motiv*. U ovom radu komentira relativno visok broj pušača u sedmom razredu: iako puši svaki četvrti učenik, detaljnija je analiza pokazala

da se ipak u osnovnoj, a i srednjoj školi radi o povremenom i neredovitom pušenju. S obzirom na to da takvo ponašanje još nije preraslo u čvrstu naviku, trebalo bi usmjeriti napore u suzbijanje te pojave. Autor se usmjerava i na provjeravanje povezanosti između pušenja sudionika istraživanja i pušenja bliskih osoba iz njihova okruženja, kao što su roditelji, braća, sestre i prijatelji. U skladu s očekivanjima, a i nalazima prethodnih istraživanja, utvrđeno je značajno slaganje između pušenja sudionika i pušenja najboljeg prijatelja odnosno prijateljice. Zanimljivo je da najbolji prijatelj(ica) nepušača u 80 posto slučajeva ne puši, dok najbolji prijatelj(ica) pušača(ice) u 75 posto slučajeva puši. Drugi problem koji se želio ispitati uključivao je odnos pušenja i školskog uspjeha pri čemu su rezultati pokazali da nepušači postižu bolji školski uspjeh u odnosu na pušače. Razlozi ove povezanosti moguće su poteškoće u školi te neke osobine ličnosti i socijalnog okruženja pojedinca. Uz ovakve razloge, neka istraživanja navode i mnogo izravnu povezanost kroz nalaze koji pokazuju da djeca majki koje su pušile u trudno-

ći osim slabijeg razvoja pokazuju i slabiji uspjeh u čitanju i matematici tijekom osnovnog školovanja.

... kad puši liječnik,
opasnosti i štetne posljedice
pušenja za mnoge
ljude blijede i postaju
pretjerivanja i izmišljanja
protivnika pušenja.

Pušenje na „odjelu za rak” zanimljivo je promišljanje aktualnog problema pojave prvog smrtnog slučaja zbog AIDS-a na našim prostorima oko kojeg se alarmanтно raspravljalo u svim medijima, a istovremeno su ti isti mediji reklamirali cigarete i zanemarivali činjenicu da su tisuće ljudi već umrle, umiru i umrijet će od posljedica pušenja. Uzroke takve dvoličnosti nalazi u široko rasprostranjenom stavu prema kojem je pušenje stvar *individualne slobode i privatnog prava*. Naslov ovog teksta/komentara parafrazira knjigu Nevena Orhela „Uzbuna na odjelu za rak”. U radu prikazuje i citira ona mjesta

u romanu koja su povezana s pušenjem. Glavni likovi u romanu, koji je pisao liječnik, pretežito su liječnici i oni se obilno (baš kao u američkim filmovima) koriste cigaretama u najrazličitijim situacijama, na poslu i kod kuće, za smanjivanje napetosti i smirivanje. Iako je autor romana pušenje vjerojatno koristio kao dekor i sredstvo za karakterizaciju likova, više ili manje svjesno, prikazao je koliko se često puši u liječničkoj profesiji.

Izazovi i dvojbe tolerancije prilog je razvijanju kulture tolerancije kako u školi tako i u redovnim programima Društva Naša djeca, čiji je dugogodišnji suradnik. U uvodnom dijelu sagledava značenje i različite pojavne oblike tolerancije, navodi neke dvojbe te upozorava da bezuvjetna odnosno nekritična tolerancija može imati nepovoljne posljedice. Pojašnjavajući pojavne oblike (ne)tolerancije u učiteljskoj profesiji, nudi dva ekstremna primjera koja još žive u sjećanju bivših učenika: nezaboravnog učitelja koji je svoje učenike slušao, hrabrio i čekao spreman pružiti im pomoć, te onog isto tako nezaboravnog koji je uvredama kao što su „glupi idiote” i „nepismena neznalice”

Istinska tolerancija drugog, njegove različitosti i osobnosti, eventualnih hendikepa i ograničenja koja ga ometaju, moguća je tek nakon uživljavanja razumijevanja, stavljanja u njegovu kožu i gledanja stvari iz njegove perspektive.

rušio samopoštovanje i gradio mržnju u svojim učenicima. Pri razvijanju tolerancije važna su tri područja u kojima se ona iskazuje, a to su jezik i komunikacija, područje stavova i područje konkretnog ponašanja. U Prilogu na kraju rada autor za ova tri područja navodi popis konkretnih pitanja i natuknica koje se mogu koristiti za pripremanje aktivnosti namijenjenih razvijanju kulture tolerancije.

Uvođenje novih i izmjena postojećih nastavnih programa uobičajena je aktivnost u odgoju i obrazovanju. Internetskoj raspravi o nastavi etike prof. Hadžiselimović priključuje se kada je već umirov-

ljeni školski psiholog, ali uvijek iskreno zainteresiran za sve što ima veze sa školom i školskim sustavom, pa tako i za etičke sadržaje koji će se posredovati učenicima. U raspravi izražava svoju zabrinutost time da će novi program etike u srednjim školama biti temeljen na kršćanskoj etici o kojoj postoje brojni prigovori, pa predlaže uvođenje etike današnjeg vremena koja mora odgovarati na pitanje opstanaka u kontekstu *razornog modela razvoja zapadne civilizacije i ubrzanog produbljivanja ekološke krize* (str. 109). Spornu etiku za srednje škole smatra nastavkom vjeronauka koji već postoji u osnovnoj, a ranu indoktrinaciju djece vjeronaukom svrstava u sustavno i tiho nasilje o čemu je govorio i na stručnom skupu posvećenom zaštiti djece od nasilja u Rovinju 2000. godine. Mišljenja je da su promjene koje su nastale u našem društvu tijekom devedesetih godina dovele do napuštanja jedne ideologije i uvođenja u škole druge, u vidu klasičnog dogmatskog vjeronauka, uslijed čega je propuštena prilika da se razviju religijska kultura, tolerancija te kritički uvid u noviju povijest i život na Zemlji.

Kao dobar poznavatelj odgojno-obrazovnog sustava, pozvan je da u sklopu komparativne studije o osnovnoj školi u svijetu, koju je provodio Institut za pedagoška istraživanja, prikaže strukturu i funkcioniranje osnovne škole u Italiji. Naime, kao prosvjetni savjetnik-psiholog radio je neposredno i u dvjema osnovnim školama u bivšoj općini Pula za djecu talijanske nacionalne manjine, te s nastavnicima tih škola više puta išao u posjete osnovnim školama u Italiji. Svoje poznavanje stanja u osnovnim školama u Italiji dopunjavao je čitanjem stručne literature. U opisu osnovne škole u Italiji polazi od ciljeva odgoja i obrazovanja te novih nastavnih programa koji su uvedeni nakon reforme 1985., navodeći za svaki nastavni predmet ono što je posebno značajno ili različito u odnosu na isti predmet u programima osnovne škole u Hrvatskoj. Prikazuje i ustrojstvo nastave i škole, načine upravljanja školom te strukturu nastavnog i drugog stručnog osoblja. Opisujući način pripreme djece za polazak u školu, navodi da se do prije dvadesetak godina tome nije posvećivala

posebna pažnja te je uslijed nedovoljne pripremljenosti i nezrelosti djece ponavljanje razreda bilo prilično učestala pojava, dok je u trenutku pisanja rada, dakle krajem osamdesetih i početkom devedesetih, situacija mnogo bolja. Posebno poglavlje posvećuje ocjenjivanju učenika koje je u Italiji od 1977. opisno ili analitičko i za koje postoji posebno pripremljen instrument koji olakšava i pomaže u analitičkom ocjenjivanju i sustavnom praćenju učenika tijekom školske godine. Među ostalim obilježjima osnovne škole u Italiji koje smatra važnima, zapaža da je rad s nadarenim učenicima zanemaren i da praktički ne postoje ni modeli za identifikaciju niti programi za poticanje nadarenih. S druge strane, briga za djecu s teškoćama vrlo je sustavna i razrađena. Umjesto zaključka pokušava izvući iz ovog prikaza neku vrijednosnu orijentaciju koja bi mogla biti korisna za rekonstrukciju naše osnovne škole i nalazi je u *upornoj i dosljednoj borbi za demokratizaciju i humanizaciju osnovne škole* (str. 114).

7. NASILJE: UZROCI I POSLJEDICE

1. Hadžiselimović, Dž. (1999.). Osnovna škola i komunikacija nasilja, *Zbornik: Djecu se ne smije tući, zar ne?*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici, Zagreb, 12-19.
2. Hadžiselimović, Dž. (2000.). Grubo i tiho nasilje nad djecom: neke pojave u Istri i drugdje, *Zbornik: Pravo djeteta na zaštitu od nasilja*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici, Zagreb, 31-40.
3. Hadžiselimović, Dž. (2001.). Nasilje nad djecom. U: Ambrosi-Randić, N. (ur.). *Razgovori o nasilju nad djecom*, Društvo Naša djeca Pula, Pula, str. 9, 12-15, 20-35, 40-55, 66-77, 80-100, 104-107, 113-117, 120-130.
4. Hadžiselimović, Dž. (2001.). Ah, ta naša djeca..., *Psiholog*, 3-4, 19-20.
5. Hadžiselimović, Dž. (2002.). Boja budućnosti, *Psiholog*, 1, 18-20.
6. *Medijsko nasilje nad djecom*, razgovarala J. Orlić za *Dom* (prilog Glasa Istre) od 28. lipnja 2002.
7. Hadžiselimović, Dž. (2006.). Škola i nasilje: poniženje drugačijih, *Psiholog*, 1-2, (14-15), 33-40.
8. *Videomedijsko nasilje: gdje ima više krvi, taj naslov je prvi*, intervju s Dž. Hadžiselimovićem, razgovarao M. Kosanović za *Regional*, br. 20, travanj 2007.
9. *Nasilje u medijima najunosnija roba*, razgovarala D. Bašić-Palković, *Glas Istre*, 10. prosinca 2008.

Sasvim je izvjesno da se s problemom nasilja u školi prof. Hadžiselimović kao školski psiholog susreo odmah na početku svoje profesionalne aktivnosti, no o toj temi ne piše izravno sve do kraja dvadesetog stoljeća. U prvom desetljeću ovoga stoljeća objavljuje nekoliko radova o na-

silju te sudjeluje na seminarima i okruglim stolovima raspravljajući o toj temi. Mogući je razlog tome sama činjenica da je nasilje u porastu, pa se dešava da se paralelno s porastom učestalosti nekog fenomena javlja i porast u broju napisa i radova o toj temi. No, ne smijemo zabo-

raviti da se tema nasilja provlači i kroz njegove radove koji nisu ovdje prikazani, već su tematski svrstani u druga poglavlja. U prvom redu mislimo na videomedijску ovisnost i nasilje koje se prikazuje u medijima (poglavlje 9.), te na nasilje u umjetnosti za djecu (poglavlje 5.).

Obitelj i škola trebali bi postati mjesta gdje se, prije svega, uče alternative nasilju u društvenom životu i ophođenju.

Osnovna škola i komunikacija nasilja rad je napisan u sklopu izvješća Udruga za inicijative u socijalnoj politici i Centra za prava djeteta iz Zagreba pod nazivom *Djecu se ne smije tući, zar ne?* U radu autor raspravlja o školi kao dijelu društva koji je također zahvaćen nasiljem, polazeći od analize trenda porasta nasilja kroz probleme discipline u američkim školama u razmaku od 40 godina. I dok su 1940. glavni problemi bili buka, pričanje i bacanje papirića, u 1982. su to provale i

pljačke, silovanja, tuče i ubojstva, vandalizam, preprodaja droge, otimanje novca, a u tom kontekstu posebno su dramatična masovna ubojstva u američkim školama. Može se reći da su problemi discipline iz 40-ih bili razvojno uzrokovani i očekivani oblici ponašanja koji ometaju, dok su oni iz 80-ih po svojoj tipologiji takvi da izlaze iz kategorije problema discipline i ubrajaju se u neprihvatljiva ponašanja preddelinkventnog i delinkventnog tipa, te po svojoj težini izlaze iz okvira mogućnosti djelovanja samih škola. U usporedbi s ovakvim stanjem, autor komentira ono u našim školama koje ocjenjuje daleko povoljnijim, ali ne i bezazlenim. Među različitim oblicima nasilja koji se pojavljuju u školi, u ovom se radu posebno osvrće na dva. Prvi nastaje u međusobnom ophođenju s onim osobama koje su različite i koje zbog nekog svog obilježja *postaju podražaj, izazov, razlog, motiv ili povod za napad, poniženje, zlostavljanje, sarkazam, izolaciju, segregaciju* (str. 14). Škola, kao institucija u kojoj se manifestiraju velike individualne razlike u intelektualnim sposobnostima pojedinaca, mjesto je gdje se nanosi nepravda onima koji zbog

U današnjem vrlo složenom ljudskom svijetu, čovjek može, koristeći svoju inteligenciju, kvalitetnim odgojem postići mudrost i umijeće kako da sve svoje probleme rješava na miran i konstruktivan način.

svojih nedostatnih sposobnosti nisu u mogućnosti udovoljiti njenim zahtjevima. Druga vrsta nasilja koja se javlja u i oko škole je zlostavljanje i nasilje među djecom. Iako je takva vrsta nasilja oduvijek postojala u školi, u današnje vrijeme njegova učestalost ubrzano raste. Rad zaključuje s nekoliko teza o nasilju kojima ukazuje na povezanost nasilja u školi s nasiljem u društvu i modelom razvoja koji se temelji na tržištu i profitu. S obzirom na to da je nasilje i dalje vrlo aktualna tema u našem društvu, isti je rad nadopunjen, te s novim naslovom: *Škola i nasilje: poniženje drugačijih* objavljen i u Psihologu, glasilu namijenjenom članovima Hrvatskog psihološkog društva.

Stručni rad *Grubo i tiho nasilje nad djecom: neke pojave u Istri i drugdje* izložen je u Rovinju 2000. godine na stručnom skupu „Pravo djeteta na zaštitu od nasilja”, a svojevrsni je nastavak radova Udruge za inicijative u socijalnoj politici. Tiho je nasilje ono koje je nevidljivo na prvi pogled, ali se prije ili kasnije uočavaju njegove posljedice. Opisuje ga kao *nasilje određene atmosfere, pozadinskih uvjeta ili skrivenog odgojnog programa, ali i onog što u brizi za djecu i mladež ne činimo, a svakako bismo trebali činiti* (str. 31). U nastavku navodi niz primjera tihog nasilja: nepostojanje smisla i strukture kao čvrstog uporišta u životu djece i mladih; nedovoljna prihvaćenost i nedovoljno prilika za iskazivanje potencijala; rana vjerska indoktrinacija; strahovi od budućnosti i nedostatak perspektive... Za razliku od tihog, grubo je nasilje vidljivije i autor sažeto prikazuje niz dramatičnih primjera teškog zlostavljanja djece koji potječu iz njegove prakse školskog psihologa i sudskog vještaka, a uzroke nalazi i u društvenim promjenama koje su zahvatile Istru. Migracije i sve veći broj žena koje odlaze na rad u Italiju pridonose

se nastanku nasilja očeva prema djeci, a sve češćem spolnom zloupotrebljavanju djece doprinosi i lakša dostupnost pornofilmova, erotskih časopisa i interneta koji na nasilnike djeluju kao svojevrsni okidač. Pri razmatranju pojave grubog nasilja nad djecom u Istri, uočava postojanje nekoliko važnih problema: tendenciju rasta svih oblika nasilja; sve raniju erotizaciju djece; nedostatak stručnjaka i ustanova za rad sa žrtvama i nasilnicima; pasivnost članova zajednice (susjeda) pri suočavanju s nasiljem i primjenu strategije „nemiješanja”; otežano otkrivanje zlostavljanja u romskoj zajednici zbog specifičnosti subkulture. S obzirom na to da se najviše grubog zlostavljanja zbiva u obitelji, a u njoj je i uporište različitih oblika tihog nasilja, upravo se u njoj nalazi i ključ za prevenciju i suzbijanje nasilja.

Tekst *Boja budućnosti* razrada je jednog dijela rada o grubom i tihom nasilju, i to onog dijela sofisticiranog nasilja u obliku predodžbi i slika koje djeca imaju o budućnosti. Autor nam prikazuje dva istraživanja koja ilustriraju kako predodžbe i strahovi od budućnosti postaju tiho nasilje u životu djece i mladih. U prvom je

istraživanju, provedenom u Njemačkoj, ispitana veća skupina sudionika starijih od 14 godina, a traženo je da usporede neke aspekte sadašnjeg života u odnosu na iste prije nekoliko godina. Procijenili su da se životni standard poboljšao, dok su sve ostale dimenzije kao situacija na tržištu rada, osjećaj osobne sigurnosti, životni uvjeti djece, budućnost i perspektive te stanje prirode i okoliša procijenjene lošije. U drugom su prikazani rezultati neobjavljenog istraživanja provedenog u Puli od 1991. do 1995. a procjenjivani su strahovi od bliske i daleke budućnosti. Zanimljivo je da je strah od daleke budućnosti odnosno zastrašujućih događaja nakon 10, 20 ili 100 godina bio veći od straha od bliske budućnosti (definiran kao zastrašujući događaji koji bi se mogli desiti u narednih godinu dana), iako je istraživanje provedeno u vrijeme rata kada je stvarna opasnost bila vrlo blizu. Vijesti o različitim oštećenjima okoliša isto tako kod djece izazivaju strah od budućnosti, koji ne moramo nužno sagledavati kao negativnu pojavu jer ukoliko je riječ o racionalnim strahovima, oni mogu predstavljati priliku za preuzimanje od-

govornosti i pokretanje akcija za promjenu.

Razgovori o nasilju nad djecom rasprava je skupine stručnjaka koja se odvijala u okviru MultiForuma na internetu, a razgovore je vodio prof. Hadžiselimović koji je, poput pravog domaćina, pozivao sudionike, predstavljao ih, postavljao im pitanja te ulazio s njima u rasprave. Kako i priliči pravoj raspravi, kreće se od uvodnog definiranja pojma nasilja, a zatim su sagledani njegovi razni pojavni oblici: nasilje u odgoju, u obitelji, nasilje među djecom, nasilje u ratu; opisani su i neki manje poznati poremećaji koji uključuju nasilno postupanje s djecom kao što su Muenchausenov sindrom te sindrom tresenog djeteta, a diskutiralo se i o pojavi farmakoloških tretmana kod nekih psiholoških poremećaja koji u sebi sadrže elemente nasilja jer uključuju mogućnost stvaranja ovisnosti. Uz to, opisano je tjelesno, spolno i emocionalno zlostavljanje djece te je prikazan jedan program prevencije koji se koristi i u nas. Knjiga je nastala u želji da se sadržaji razgovora o tako važnoj temi, i nažalost u suvremenom društvu aktualnom fenomenu, pri-

bliže učiteljima, odgajateljima i roditeljima. Iako je prof. Hadžiselimović vještim pitanjima i izazovima vodio svoje sugovornike, stručnjake iz područja filozofije, psihologije, pedagogije i psihijatrije, kroz svijet nasilja, uređivanje tiskanog oblika ovog materijala prepušta jednoj od suradnica, autorici ovog teksta. U završnom komentaru zaključuje da se rasprava dotakla raznih oblika nasilja nad djecom u današnjem svijetu, no izostavljeni su mnogi oblici tihog i manje uočljivog, ali i grubog nasilja kao što su primjerice dječji rad u teškim uvjetima, maloljetnička prostitucija, fenomen djece-ratnika ili siromašne djece koja završavaju na crnom tržištu transplantacije organa. Popis tema koje su izostale iz ove rasprave samo dodatno ukazuje na veliku zastupljenost i širinu ovog problema.

Na tragu ovih razgovora, a u trenutku kada su bili još u tisku, objavljuje rad u glasilu HPD-a Psiholog pod nazivom *Ah, ta naša djeca...* pokušavajući doraditi nekoliko tema. U prvom redu komentira činjenicu da se danas, u nastojanju da se zaštite djeca od opasnosti suvremenog svijeta, nerijetko čini više štete nego kori-

Ne pogledamo li se u ogledalu našeg postupanja i nasilja prema djeci i ne naučimo li pri tome dragocjenu lekciju, ovaj će svijet teško postati miroljubivije i ugodnije mjesto za život i razvoj djece. Jer ...u nasilju nad djecom posijano je sjeme budućeg nasilja...

sti, pa se tako primjerice dešava da strahujući od provalnika roditelji donose u kuću oružje, a ono se zatim nađe u rukama djeteta. No, osnovni je cilj ovoga rada komentar o spolnom zlostavljanju djece. U prvom se redu osvrće na CAP program (*Child Assault Prevention*) u kojem se kroz radionice za prevenciju različitih oblika zlostavljanja djeca, između ostalog, uče i razlikovati dobar od lošeg dodira. Iako je takvo razlikovanje potrebno, prof. Hadžiselimović smatra da tu ujedno počinju i problemi i mnoge situacije zabune i nes-

porazuma, a vrlo je vjerojatno da su baš te zabune uzrok uzdaha u naslovu ovog rada. Napominje da je naša kultura i inače siromašna tjelesnim dodirima, a sad se dodir dodatno prikazuje kao opasnost. Drugi detalj o kojem želi raspravljati potreba je brzog i učinkovitog pomaganja žrtvama, te isto tako brzog i primjerenog kažnjavanja zlostavljača. U tom kontekstu važna je i edukacija stručnjaka kako bi se osiguralo brzo i utemeljeno postupanje. I upravo u toj želji da se brzo pomogne žrtvama i isto tako brzo kazne počinitelji, događaju se i ozbiljne pogreške. Nepravda koja se nanosi nedužnim osobama optuženima za zlostavljanje (i njihovim obiteljima) nije mogućnost već stvarnost koja se ne bi smjela događati. Vrlo poučnom smatra izjavu jedne majke čija je obitelj proživjela iskustvo neopravdane optužbe i sudske istrage za seksualno zlostavljanje djeteta: *to što se dogodilo nama, to se može dogoditi svakom roditelju, svakom učitelju, svakom odgajatelju, odnosno svim ljudima koji se na bilo koji način bave djecom* (str. 20).

8. STAVOVI I OSOBINE LIČNOSTI

1. Hadžiselimović, Dž., Kuzmanović, D. (1975.). Neke osobine ličnosti učenika prvog razreda osnovne škole u funkciji školske akceleracije i školskog uspjeha, *Pogledi i iskustva u odgoju i obrazovanju*, 3, 18-25.
2. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž., Tušak, M. (1977.). *HANES-skala neurotizma i ekstraverzije za djecu i omladinu*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana, 1-46.
3. Bele-Potočnik, Ž., Hadžiselimović, Dž., Tušak, M. (1978.). *Test socijalnih stavova – TSS*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana, 1-108.
4. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž., Hrušev, B. (1979.). *Test direktivnih stavova*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana, 1-29.

Paralelno s mjerenjem inteligencije, u radu školskog psihologa javlja se i potreba za ispitivanjem osobina ličnosti. Sagledavajući relevantne osobine ličnosti u funkciji školske akceleracije (brže napredovanje u školovanju) i školskog uspjeha, 1975. objavljuje istraživanje (1) u kojem je prikazana procjena određenog skupa osobina ličnosti učenika koju su učinili nastavnici. Istraživanjem je obuhvaćen veći dio (80%) populacije prvih razreda osnovne škole u školskoj godi-

ni 1972./73. Između akcelerirane djece i one koja su redovno upisana u školu, utvrđene su razlike u proučavanim osobinama ličnosti (kritičnost, samostalnost, kooperativnost, motiviranost) i školskom uspjehu u korist akcelerirane djece. Uz to, utvrđeno je da su odabrane osobine ličnosti relevantne za postizanje školskog uspjeha.

HANES – skala neuroticizma i ekstraverzije za djecu i omladinu priređena je uz dozvolu izdavača C. J. Hogrefe iz

Göttingena. U priručniku su navedeni svi podaci iz originalnog priručnika te okviri za naše norme radi orijentacije. Izvorni naziv ove skale je *Hamburger Neurotizismus und Extraversionsskale für Kinder und Jugendliche*, skraćeno HANES, KJ. Autori, F. Bugge i F. Baumgartel, odlučili su se na izradu ove skale zbog potreba praktičnog i istraživačkog rada psihologa, a u nedostatku primjerenog dijagnostičkog sredstva za mjerenje ovih osobina. Krenuli su od ispitivanja *Junior Eysenck Personality Inventory* (Eysenck, 1965.) i utvrdili da je većina stavki prevedenih na njemački neupotrebljiva. Stoga su se odlučili na konstrukciju nove skale zadržavajući one čestice iz Eysenckovog upitnika koje su se pokazale upotrebljivima te dodajući čestice iz EPI skale (*Eysenck Personality Inventory*, Eysenck i Eysenck, 1964.). Konačni oblik upitnika sastoji se od dviju verzija koje čini po dvadeset čestica neurotičnosti, šesnaest ekstraverzije, osam aktiviteta i dvanaest čestica iskrenosti odnosno laži. Normiranja ove skale odvijala su se na uzorcima od više tisuća djece i adolescenata, a pokazalo se da je skala upotrebljiva i za djecu mlađu od 10 godina.

Na pripremi skale za rad s našom populacijom radio je veći broj osoba: za inačicu na slovenskom školski psiholozi iz Ljubljane, ijekavski oblik skale i priručnik oblikovao je Dž. Hadžiselimović, a ekavski oblik R. Kafol-Mataković. Dopršeni oblik skale, priručnik i odgovarajuće testne materijale priredila je Ž. Bele-Potočnik.

Neuroticizam se u ovoj skali definira kao crta ličnosti koja uključuje: osjećaj nedoraslosti koji je povezan sa socijalnom osjetljivošću i uvredljivošću; sklonost sanjarenju i promišljanju, pojačanoj promjeni raspoloženja uz sklonost depresivnom neraspoloženju, brizi za vlastito zdravlje, strahovanju pred budućim događajima; unutrašnji nemir i nervozu, razdražljivost, smetnje uspavljivanja, česti umor i malaksalost, sklonost glavoboljama. Ekstraverzija kao dimenzija ličnosti shvaća se kao radost zbog druženja s drugima, potreba i sklonost kontaktima s drugima, odnosno društvenost, živost, težnja za doživljajem, poduzetnost i neopterećenost.

Kompletan testni materijal sastoji se od priručnika s uputama za primjenu

i podacima o skali, testnog lista i dviju šablona. Duži oblik skale sadrži podskalu neurotizma s 40 tvrdnji, podskalu ekstraverzije sa 16 i iskrenosti s 12 tvrdnji. Kraći je oblik sastavljen od 20 tvrdnji neurotizma, 16 ekstraverzije (od čega 8 društvenosti i 8 aktiviteta). Duža se verzija koristi kada su potrebni kompletni podaci koje daje skala (neurotizam, ekstraverzija i iskrenost), a u situacijama nedostatka vremena ili ponovnog ispitivanja koristi se kraća verzija.

Priručnik je opremljen detaljnim uputama za primjenu, uključujući pripreme prije ispitivanja, tijekom ispitivanja te ocjenjivanje. Sažeto je prikazan i čitav niz istraživanja na različitim podskupinama koje daju uvid u prediktivnu sposobnost, valjanost i diferencijalnu osjetljivost ovog instrumenta. HANES se može koristiti u raznim područjima praktičnog rada psihologa, u prvom redu u školama i u profesionalnom savjetovanju, u klinikama, u odgojnom savjetovanju, a posebno u istraživačkom radu na području diferencijalne, kliničke, razvojne, pedagoške i socijalne psihologije.

Test socijalnih stavova namijenjen je radu sa školskom djecom a daje podatke o pojedincu u grupi. Takvi podaci objašnjavaju njegov način ponašanja kao što su primjerice socijalna zrelost, spremnost na prilagođavanje normama i zahtjevima sredine, socijabilnosti te neke socijalne stavove. Kao i prethodni, i ovaj je test priređen uz dopuštenje izdavača, C. J. Hogrefea, a autor originala *Gruppen-test für die sociale Einstellung* je Konrad Joerger (1973.). Test je priređen istovremeno u slovenskoj, srpskoj i hrvatskoj formi, a s obzirom na to da je sadržaj originalnog priručnika bio previše opsežan za praktičnu upotrebu, autori su se odlučili prikazati samo dio podataka iz originalnog priručnika te podatke dobivene na našim učenicima.

Po svom obliku TSS se nalazi između projektivnih testova ličnosti, upitnika stavova i ličnosti te skala stavova u Thurstoneovom smislu. Tijekom razvoja test je doživio brojne promjene kako u broju tako i u strukturi zadataka, a u konačnici se sastoji od 16 zadataka u svakom od kojih je opisana jedna socijalna situacija pomoću slike s podtekstom. Iskazom

jedne od prikazanih osoba stvara se problemska situacija, a zadatak je ispitanika da izabere među četiri odgovora onaj koji u toj situaciji osjeća kao najvjerojatniji. Test daje kvalitativne i kvantitativne podatke. Kvantitativni podaci su: socijalna poželjnost, socijalna zrelost i socijalabilnost. Osam kvalitativnih kategorija čine po dvije dimenzije: inter-socijalan (socijalna pokretljivost/elastičnost, socijalna krutost/rigidnost), ekstra-socijalan (socijalna pasivnost, aktivnost), kon-socijalan (integracija, dezintegracija), pseudo-socijalan (nelojalnost u okviru legalnosti, lojalnost bez obzira na legalnost), dija-socijalan (socijalna vitalnost, slabovitalnost), epi-socijalan (povećani/smanjeni zahtjevi za status), ana-socijalan (solidarnost s autoritetom, solidarnost protiv autoriteta), kata-socijalan (neprijateljstvo/prijateljstvo). Prve četiri kategorije s prefiksima u nazivu "inter", "ekstra", "kon" i "pseudo" sadržajno se mogu označiti kao načini prilagođavanja unutar skupine, dok se posljednje četiri s prefiksima "dija", "epi", "ana" i "kata" mogu odrediti kao načini samopotvrđivanja unutar skupine.

Testni materijal sastoji se od priručnika s uputama (za primjenu testa, za ocjenjivanje testnih rezultata s pomoću podataka i normi za interpretaciju), testnog sveska i lista za odgovore te šablonom za ocjenjivanje. Test je primjeren za školsku djecu u dobi od 8 do 15 godina, a provedba zahtijeva oko 40 minuta u nižim i 30 u višim razredima.

Test direktivnih stavova je psihodiagnostičko sredstvo namijenjeno utvrđivanju tendencije pojedinca k usmjerenju i kontroli u socijalnim situacijama. Koristan je pri utvrđivanju osobina pojedinaca za rukovođenje, odnosno u radu s ljudima. Namijenjen je za primjenu u radu s rukovodećim kadrovima u industriji, u radu s odgajateljima, nastavnicima, roditeljima i sl., i to kako u istraživačkom tako i u savjetodavnom ili terapijskom radu.

Direktivni se stav označava kao stav neke osobe koja usmjerava i kontrolira radnje i načine doživljavanja drugih osoba prema vlastitim predodžbama (str. 1).

Test sadrži 32 čestice od kojih 16 čini skalu direktivnih stavova, a 16 ska-

lu ekstraverzije. Skala ekstraverzije preuzeta je iz testa E.N.NR. Brengelmanna i Brengelmanna iz 1960., dok je skala direktivnih stavova razvijena na temelju rada Reintera i Bastinea (1969.). Test se može koristiti kao individualni ili grupni za odrasle osobe i učenike starije od 14 godina, a primjena traje 10 do 20 minuta.

Priručnik sadrži opis testa, podatke o njegovim mjernom osobinama, kao i rezultate primjene upitnika na našim sudionicima, upute za primjenu te način bodovanja i norme.

9. MEDIJI I MEDIJSKA PISMENOST

1. Hadžiselimović, Dž. (1987.). Elektronski Polifem – dijete i televizija, *Zbornik Jurina i Franina*, Pula, 134-136.
2. Hadžiselimović, Dž. (1999.). Terminator ili mali princ?, u: *Terminator ili mali princ – čitajmo i pričajmo djeci za laku noć*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici – Zagreb, Društvo Naša djeca Pula, 7-11.
3. Hadžiselimović, Dž. (ur.), (1999.). *Terminator ili mali princ – Pričajmo i čitajmo djeci za laku noć*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici – Zagreb, Društvo Naša djeca Pula, 1-36.
4. Hadžiselimović, Dž. (2002.). Videome-dijska ovisnost. U: Ambrosi-Randić, N. (ur.). *Razgovori o videome-dijskoj ovisnosti*, Gradska knjižnica i čitaonica Pula, Pula, str. 9-13, 26-32, 38-44, 56-57, 67-69, 82.
5. Hadžiselimović, Dž. (2004.). (Video)me-dijska pismenost, manipulacija, ovisnost, *Metodički ogledi*, 11, br. 1, 29-40.
6. Hadžiselimović, Dž. (2004.). Čitanje (vi-deo)medija i (video)medijska pismenost, *Hrčak*, 20/21, 6-10.
7. Hadžiselimović, Dž., Plavšić, M., Pregrad, J., Rusijan-Ljuština, V. (ur.), (2009.) *Psiho-logija – mediji – etika*, Društvo psihologa Istre i Naklada Slap, Pula, 1-180.
8. Hadžiselimović, Dž. (2009.). (Ne)pismeni u svijetu spektakla, u: Hadžiselimović, Dž., Plavšić, M., Pregrad, J., Rusijan-Ljuština, V. (ur.), *Psihologija – mediji – etika*, Društvo psihologa Istre i Naklada Slap, Pula, 49-61.
9. Hadžiselimović, Dž. (2010.). Između (vi-deo)medijske pismenosti i (video)me-dijske ovisnosti. *web-stranice Obiteljskog centra Istarske županije*.

Pažljivom promatraču i vrsnom poznavatelju djece i dječjeg svijeta kakav je prof. Hadžiselimović nije promakla uloga i važnost u prvom redu televizije, a kasnije,

paralelno s razvojem novih tehnologija, i ostalih vrsta medija u djetinjstvu. *Elektronski Polifem* kratak je rad koji započinje izjavama nekoliko djevojčica i dječaka

Televizija i život su mi ponekad isto: kad se tuku, mislim da je za pravo, a nije. Tata mi kaže da to više ne gledam, ali ja ipak gledam.

dječak, 8 god.

o televiziji, a koje u svojoj jednostavnosti zorno otkrivaju različite aspekte složenog odnosa koji postoji između televizije i djeteta. Sposobnost sagledavanja problema s različitih strana, vješto izbjegavajući opasnosti crno-bijelog mišljenja, autor pokazuje time što u prvom redu navodi pozitivne osobine televizije o kojoj piše: *Ona je neobično bogat i značajan izvor informacija, ima izuzetne obrazovne mogućnosti... unosi činjenice i probleme našeg svijeta u kuću i dnevnu sobu...* (str. 134). Kao primjer uspješnog programa za predškolsku djecu navodi „Ulicu Sezam” (*Sesame Street*) koja je bila rezultat rada velikog broja psihologa, pisaca i drugih stručnjaka. Emisije su kroz igru poticale predočavanje slova, brojeva i oblika, razmišljanje i rješavanje problema, kla-

sificiranje predmeta po veličini, obliku i funkciji, te su pokazale da televizija može ponuditi kvalitetne sadržaje i za predškolsku djecu ukoliko tom zadatku pristupi odgovorno, znalački i kreativno. S druge strane, opasnosti vrebaju iz onih programa namijenjenih odraslima (a koje gledaju i djeca) koji prikazuju neprimjerene slike nasilja i ljudskog stradanja. Takvi sadržaji doprinose uznemirenosti i razvoju strahova kod djece. Hoće li do djece doprijeti pretežito pozitivne ili negativne informacije koje televizija nudi, najviše ovisi o televizijskim navikama odraslih u njihovom okruženju.

Iako njegovo zanimanje za odnos djeteta i televizije datira još iz sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća, veći broj radova u kojima raspravlja o medijima i videmedijskoj ovisnosti objavljuje u prvom desetljeću 21. stoljeća, točnije od 1999. do 2009. Knjižicu *Terminator ili mali princ – pričajmo i čitajmo djeci za laku noć*, uredio je i objavio u izdanju Udruge za inicijative u socijalnoj politici – Zagreb te Društva Naša djeca Pula. Namijenjena je roditeljima, odgajateljima i učiteljima, a nastala je kao rezultat rada

okruglog stola na kojem se željela predložiti stručna argumentacija o vrijednosti i potrebi pričanja priča djeci prije odlaska na spavanje, kao svojevrsnoj protuteži efektima nasrtljivih i sve prisutnijih videomedija. Upravo je naslovom svoga rada *Terminator ili mali princ?*, koji je postao i ime cijele publikacije, želio uputiti živopisnu poruku o tome da je utjecaj videomedija danas toliko jak da djeca čak i pozitivne likove iz svijeta bajki zamišljaju i prikazuju kao nasilnike s mačem. Zalažući se za kritičku i promišljenu upotrebu videomedija, upozorava na nekoliko negativnih ishoda pretjerane izloženosti djeteta njihovim sadržajima: u prvom je redu riječ o dječjoj depresiji koja se manifestira kod osjetljive djece u obliku potištenosti, strahova, noćnih mora, nesigurnosti i doživljavanja vanjskoga svijeta kao opasnog mjesta za život. Drugi je negativan ishod porast nasilja do kojeg dolazi uslijed efekta oponašanja, odnosno učenja po modelu. Djeca od masmedijskih modela usvajaju stav da je sukobe među ljudima najlakše riješiti nasiljem, te se u skladu s time i ponašaju braneći se od svoje okoline verbalnom i fizičkom agre-

sijom. U mijenjanju ovakvog nepovoljnog stanja važno je krenuti od navika roditelja i djece te im pomoći u pronalaženju onog izgubljenog i kvalitetnog vremena za vrijednu priču i neposrednu komunikaciju. U kontekstu medija posebno je zanimljivo njegovo sudjelovanje u internet-skoj raspravi o videomedijskoj ovisnosti koja je kasnije uobličena u knjigu pod nazivom: *Razgovori o videomedijskoj ovisnosti ili Tko je ubio djeda?* S obzirom na to da je namijenjena široj čitalačkoj publici, a posebice nastavnicima i roditeljima, razgovore započinje definicijom ovisnosti koju određuje kao *pretjerano vezivanje za nekoga ili nešto koje zatim djeluje nepovoljno ili štetno na razvoj, zdravlje, životne uloge, zadatke ili društvene odnose nekog pojedinca* (str. 10).

Navodeći živopisne primjere i izjave djece različite dobi, zorno ilustrira kako sve videomedijska ovisnost može izgledati i kakve su njene posljedice. Nastala u prvom redu kao ovisnost o televiziji, s razvojem tehnologije i medija proširila se i na videoigre te internet, tako da je danas zapravo ovisnost o televiziji već relativno stara pojava. Videomedijska ovisnost,

bez obzira na to radi li se o videoigrama, crticiima na TV-u ili nečem trećem, *otima dragocjeno vrijeme koje bi se moglo iskoristiti za druge značajne aktivnosti i zadatke: učenje, čitanje, sport, komuniciranje u obitelji i/ili s vršnjacima* (str. 26). Pri analiziranju faktora koji utječu na stvaranje jake povezanosti s videomedijima, opisuje i fiziološke mehanizme čiji su efekti potvrđeni rezultatima znanstvenih istraživanja. TV slika ima jak hipnotički učinak zbog svoje treperavosti pri čijem se izlaganju u gledatelja javljaju alfa moždani valovi koji su povezani s pospanošću, sanjarenjem i mentalnom pasivnošću. U takvom stanju koje je slično hipnozi, razne poruke lakše prodiru u (pod)svijest gledatelja jer izmiču racionalnoj obradi i kontroli. Riječ je o efektima koji su dobro poznati u potrošačkom društvu koje koristi reklame kako bi se djeca učinila ovisnicima o pretjeranoj potrošnji.

Opisujući odnos videomedijske ovisnosti i agresivnosti, napominje da videomedijsko nasilje ne utječe samo na porast nasilja kod videomedijski ovisne djece, već i kod drugih, samo što kod prvih nepovoljnije djeluje jer općenito provode

više vremena gledajući i izvodeći simboličko nasilje. Takva se djeca jače identificiraju sa svojim virtualnim junacima, od kojih uče tehnike nasilja te preuzimaju ideje i načine kako provesti konkretno nasilje.

Videomedijski ovisna djeca više vjeruju da je ono što gledaju na televiziji stvarnost, a ne fikcija – počinju vjerovati da smrt nastaje ubijanjem a ne umiranjem pa pitaju: „Tko je ubio djeda?” umjesto: „Od čega je umro djed?”.

Načela pomoći videomedijskim ovisnicima srećom postoje, a uključuju redukciju uporabe videomedija na pravu ili zdravu mjeru uz otklanjanje osnovnog uzroka koji je individualan, a može biti roditeljsko zanemarivanje djeteta, teškoće u učenju, ili neki emocionalni problemi, za čije je rješavanje svakako potrebna pomoć stručnjaka. Uzorci i posljedice,

prikazi slučajeva te terapija ove vrste ovisnosti osnovne su teme ove publikacije.

Svoju konstantnu tezu da je potrebno znanje o tome kako i u kojoj mjeri koristiti medije posebno je razvio i obrazložio u tekstu *(Video)medijska pismenost, manipulacija, ovisnost* (2004.). Videomedij-sku pismenost svrstava u kontekst raznovrsnih umijeća čitanja, a definira ju kao *kritičko gledanje (video)medijskih programa i/ili poruka, kritički odnos i propitivanje skrivenih značenja (video)medijskih sadržaja, da bismo, zahvaljujući toj kompetenciji, pružili manje ili više svjestan otpor (video)medijskom zarobljavanju, ovisnosti i manipulaciji* (str. 30). Potrebu savladavanja i usvajanja i ovakvog oblika pismenosti nalazi u brojnim razlozima: u prvom redu zato što je dobro biti pismen u bilo čemu; a zatim je tu i naše okruženje koje obiluje mnoštvom poruka od kojih su neke korisne za snalaženje, no brojne su one nebitne i štetne koje predstavlja-ju za naše umove informacijsko smeće. Uslijed stalne izloženosti ogromnim količinama informacija dolazi do parcijalizacije svijesti, kaotičnosti i dezorijentacije te opadanja sposobnosti usmjeravanja

pozornosti. Uza sve navedeno, učestala izloženost scenama nasilja vodi svojevršnom navikavanju na ljudsku patnju i bol te do slabljenja empatije. Polazeći od razmatranja posljedica ovakvih promjena za pojedinca, preko skupina dolazi i

Izobilje ponuđenog, daljinski upravljač, mobitel, videoigre, hipertekst na internetu i sl. pogoduju prekidanju aktivnosti, ometaju koncentrirani rad, a provociraju stalno mijenjanje programa, sadržaja ili aktivnosti...

do globalnih razina, te uočava da nestaju autentične lokalne kulture sa svojim jezicima, znanjima i običajima, a zamjenjuju ih neke nove koje obilježava životni stil pretjerane potrošnje koja uzrokuje zagađenje biosfere našeg planeta. Nakon ovakve dijagnostike stanja, drugi dio rada posvećuje svojevrsnoj „terapiji” kroz opis polaznih stajališta u razvijanju (video)-

medijske pismenosti i praktične savjete za kritičnije korištenje (npr. *razgovarajte s djecom o učincima (video)medija a posebice reklama*). Pri kraju ove iscrpne i zanimljive analize pokušava identificirati institucije kojima bi trebala pripasti uloga razvijanja (video)medijske pismenosti i nalazi ih u neovisnim institucijama civilnog društva, s obzirom na to da, barem donekle, udovoljavaju kriteriju neovisnosti od kapitala, profita, korporacija i države koji dominantno koriste (video)-medije.

Na okruglom stolu o medijskom odgoju i medijskoj pismenosti koji se održao 2008. godine u sklopu godišnje konferencije Hrvatskog psihološkog društva u Poreču, prof. Hadžiselimović aktivno je sudjelovao u raspravama te izradi zaključaka. Rezultat rada skupine autora za vrijeme i nakon konferencije objavljen je u knjizi ***Psihologija – mediji – etika***, a prof. Hadžiselimović jedan je od njenih urednika. Kompleksno i višeslojno, riječi su koje najbolje opisuju njegov rad u ovoj knjizi pod nazivom *(Ne)pismeni u svijetu spektakla*. Usmjeren je u prvom redu na opisanje različitih vrsta medijske pisme-

nosti, pa shodno tome, u slučaju njenog izostanka i nepismenosti, osvrće se i na ekonomske uzroke i posljedice ovog fenomena. Opisujući društveno-ekonomski okvir u kojem se vrijedi zalagati za medijsko opismenjavanje, uočava nepovoljne trendove za slobodu medija: u prvom su redu to cenzura i autocenzura novinara i urednika, a zatim i činjenica da većinu medija posjeduje sve manji broj vlasnika.

Među raznim vrstama pismenosti navodi informatičku, znanstvenu, tehničku i tehnološku, vizualnu, glazbenu, interakcijsku, psihopolitičku, ekološku, moralnu i mnoge druge. Smatra da bi psihopolitičku pismenost svakako morali razviti psiholozi, jer im takva vrsta pismenosti omogućava odgovorno biranje i objašnjavanje psiholoških spoznaja, ali i stručnu interpretaciju pri rješavanju problema u zajednici.

Videomedijska pismenost nije gotovo umijeće već intelektualni proces i stalni misaoni napor.

U ubrzanoj stvarnosti sa sve većim brojem novih oblika pismenosti dobro bi se snašao ubrzani čovjek, no postojeći je često užurban i zbunjen zbog povećanih zahtjeva za brzim prilagodbama u svijetu stalnih promjena. Porast tehnoloških i komunikacijskih medija i mogućnosti nažalost ne prati i porast smisla i cilja komuniciranja, pa se naš autor, baš kao prije njega Heidegger i mnogi drugi, pita: kamo, čemu i što onda? Ovu složenu raspravu o današnjem globaliziranom kapitalizmu, mjestu medija i psihologije, koju vodi u polemičnim, neugodnim, zabrinjavajućim tonovima s primjerima što apsurdnih što katastrofalnih razmjera, zaključuje ipak pozitivno. Smatra da se čovječanstvo razigralo svojim tehnološkim pustošenjem Zemlje, te mora pronaći snagu da počne uklanjati štetu, pronalazeći pri tome smisao i zadovoljstvo. Usprkos pozitivnom završetku, nakon čitanja ovog rada teško je čitatelju ukloniti dojam o vlastitoj nekompetentnosti pred zahtjevima brojnih vrsta pismenosti koje nema, a nije ni znao da postoje, kao i stvo-

renu sjenu zabrinutosti i odgovornosti zbog posljedica počinjenog, za koje i nije znao da čini.

Od 2010. godine prof. Hadžiselimović stručni je suradnik za educiranje o medijskoj pismenosti u obrazovnim ustanovama pri Medijskom savjetovalištu koje je nastalo kao pilot-projekt Obiteljskoga centra Istarske županije. Osnovano je u skladu s Nacionalnim planom aktivnosti za prava i interese djece 2006.-2012., a započelo je s radom 12. listopada 2010. godine. O projektu kaže: *Kao prijatelju projekta vrlo mi je stalo do medijskog opismenjavanja roditelja i djece, odnosno razvijanja njihove kritičnosti u prosuđivanju masmedijskih sadržaja i poruka. Za potrebe rada ovog savjetovališta napisao je tekst (9) koji se nalazi na njihovim web-stranicama, a sadrži korisna pitanja pri „čitanju” videomedija te praktične savjete za njihovo kritičnije korištenje. Na tu je temu održao i niz javnih predavanja za učitelje i roditelje u osnovnim školama u Istri.*

10. ZA RODITELJE

1. Hadžiselimović, Dž. (1985.). Pubertet, *Zbornik Jurina i Franina*, Pula, 188-191.
2. *Mladi su ostavljeni na brisanom prostoru*, (razgovarao R. Radošević) *Glas Istre* 15. veljače 1995., str. 20-21.
3. *Pravovremeni upis – manja mogućnost neuspjeha u školi*, razgovor s Dž. Hadžiselimovićem (razgovarala D. Palibrk), *Glas Istre* 7. travnja 1999., str. 24.
4. *Dijete počinje vjerovati da se međuljudski odnosi najlakše rješavaju nasiljem, prevarama, lažima* (razgovarala D. Palibrk), *Zoom* (prilog Glasa Istre) 18. studeni 2000.
5. Hadžiselimović, Dž. (2005.). Poteškoće i dvojbe roditeljstva, *Metodički ogledi*, 12, br. 21, 139-142.
6. *Život u izobilju* (razgovarala P. Bobanović) za časopis *Sensa*, siječanj 2009.

U svom dugogodišnjem radu kao školski psiholog prof. Hadžiselimović bio je u prvom redu usmjeren na djecu, no pri tome nikada nije zaboravljao ni roditelje, kao važne partnere u odgoju i obrazovanju djece. Uključuje ih kao sudionike u svoja istraživanja, uvijek iskreno zainteresiran za njihove stavove i mišljenja (o opisnom ocjenjivanju, o masturbaciji i brojnim drugim temama), a tijekom godina za njih drži po školama brojna predavanja i radionice. Rad o pubertetu (1) napisan

je za godišnjak Jurina i Franina i pravi je primjerak edukativnog predavanja za roditelje. Polazeći od izjava današnjih roditelja o pubertetu vlastite djece s kojim teško izlaze na kraj, kratko ali sustavno opisuje ključne promjene koje se dešavaju u tom razdoblju. Nakon bioloških (tjelesnih) promjena, navodi niz psihičkih obilježja ponašanja kao što su povećana osjetljivost i emocionalna nestabilnost, pretjerana kritičnost, zaokupljenost tijekom, težnja za isticanjem, maštanja o bu-

dućnosti, potreba za prijateljstvom i ljubavlju te samozadovoljavanje, povećani interes za suprotni spol praćen strahovima i nesigurnošću. Opisuje i pubertetske krize koje su popratna pojava puberteta, u slučaju kojih savjetuje roditeljima da preispitaju i izmijene svoje postupke i način komuniciranja s djetetom, pri čemu im može biti korisna i pomoć stručnjaka.

Od roditelja koji imaju djecu u pubertetu traži se mnogo strpljenja, razumijevanja i takta u postupanju, što zapravo vrijedi i za odgoj općenito.

Osvrće se i na jednu od mogućih opasnosti u tom razdoblju koja proizlazi iz predrasuda i stavova o masturbaciji. Iako je takva pojava univerzalna, nije štetna i preporučljiva je, a ukoliko je praćena negativnim stavovima, može uzrokovati strahove i osjećaj krivnje koji mogu imati popratne negativne posljedice na razvoj spolnosti. U tom kontekstu ukratko na-

vodi i rezultate jednog svog istraživanja u kojem je, ispitujući stavove petnaestogodišnjaka i njihovih roditelja, ustanovio da određeni broj još uvijek ima zastarjela shvaćanja o štetnosti masturbacije. Promišljajući o pubertetu u budućnosti, smatra da će se on događati u još složenijim uvjetima od današnjih, te da će se rizici i iskušenja mladih u tom razdoblju još više produbiti.

Intervju o pravovremenom upisu u osnovnu školu (3) možemo svrstati u red edukativnih napisa koji pomažu roditeljima u pripremi djeteta za tako važan događaj u životu. Vođen povodom objavljivanja priručnika „Test spremnosti za školu”, koji je namijenjen isključivo psihologima, intervju je namijenjen roditeljima i objašnjava da je testiranje pred polazak u školu važno jer *pruža sliku o djetetu i njegovoj spremnosti za suočavanjem s novim zahtjevima koje će pred njega postavljati novo okruženje*. Pravovremeni upis može prevenirati školski neuspjeh jer djeca koja se nespremna nađu u školi mogu stradati na brojne načine: nije ugrožen samo njihov školski uspjeh, već i samopoštovanje, identitet i slika koju imaju o

... školski uspjeh zapravo je jedno od osnovnih polja afirmacije djeteta i vodi ga k odgovornoj zrelosti.

sebi. Samo testiranje djeca doživljavaju kao intelektualno uzbuđenje, i dok je za neku to izazov i sretna su što mogu rješavati zadatke, postoje i djeca koja se boje testiranja. Zbog toga je važna uloga roditelja koji bi prethodno trebali objasniti djetetu *da radi onoliko koliko može, da se ne boji, da može pogriješiti i sl.* U razgovoru ukazuje na čitav niz znakova koji roditeljima mogu poslužiti kao pokazatelji spremnosti djeteta za školu: takvo dijete duže crta, zna precizno voditi ruku, spajati crte, bojati unutar zadanih okvira, koncentrirano je, strpljivo. Uz to, spremno je dijete zainteresirano za slova, želi znati što piše, zanimaju ga priče i slike, želi učiti i razgovarati s odraslima. Spremnost djeteta za školu stvara se u obitelji i ozračjem u kojem dijete živi, a važni su i predškolski programi koji mogu nadoknaditi manjak poticaja u obitelji. S ob-

zirom na to da *suvremena škola ima sve manje šanse postati idealno spremnom za svu djecu*, potrebno je što više poticati i razvijati spremnost djeteta za školu.

Poteškoće i dvojbe roditeljstva piše kao svojevrsan prikaz-komentar povodom objavljivanja priručnika za učitelje „Afirmacija uspješnog roditeljstva” čije su urednice J. Bašić i G. Vorkapić-Jugovac. Priručnik je nastao u želji da se učitelji osnovnih škola educiraju za rad s roditeljima pri njihovom osposobljavanju za kvalitetno i odgovorno roditeljstvo. U njemu su opisani sadržaji i načini edukacije učitelja za rad s roditeljima, praktične vježbe te strukturirane radionice o temama suradnje, partnerstva, donošenja odluka i sl. Zanimljivost je ovog teksta kritička rasprava o jednom dijelu priručnika u kojem je prikazana radionica o podučavanju sreće. Bez čitanja tog priručnika (što izlazi iz ciljeva ove monografije), teško je procijeniti koliko je ta radionica, ocijenjena kao trivijalna, doista loša ili je samo poslužila kao okidač za iskazivanje autorova izrazito kritičnog i negativnog stava prema brojnim pojavama u američkom društvu i američkoj

psihologiji⁴. Prof. Hadžiselimović smatra da je podučavanje sreće etički dvojbeno i ukazuje na to da se američki znanstvenici bave podučavanjem tehnika i umijeća za razvoj sreće koje izvoze u svijet, no pri tome se *doživljaj sreće često brka i miješa s nizom drugih stanja, čuvstava ili stavova*

- 4 Iščitavajući njegove radove često je moguće naići na kritiku američkog društva i kapitala, pa smo željeli provjeriti je li to samo utisak ili stvarnost. Postavili smo mu stoga sljedeće pitanje: *Često se postavljaš kao protivnik američke psihologije i globalizacije, jesi li to zaista?*

Odgovor: *Jesam, ali samo protiv globalizacije kapitala i neumoljivosti globalnog tržišta, naime kad zbog preseljenja proizvodnje tamo gdje je vrlo jeftina (i ponižavajuće bijedno plaćena) radna snaga, u matičnoj zemlji ostaju ljudi bez posla i mogućnosti za rad i dostojan život. Inače sam za globalizaciju svijesti o ugroženosti života na Zemlji, odnosno za globalne dogovore i akcije koje jedino mogu očuvati koliko-toliko snošljivu klimu kao osnovni (uz ostale) uvjet čovjeku dostojnog opstanka. U vrijeme interneta biti općenito protiv globalizacije nije ni razumno, ni potrebno. Upravo takva „neuronska“ mreža omogućuje brzo širenje jedne nove globalne svijesti, a po Rifkinu bi to bila empatijska civilizacija. Empatija bi se po njemu odnosila ne samo na druge ljude, već i na biosferu planeta. Na sličan način nisam generalno ni protiv američke psihologije (a kako bih i mogao biti uz sve vrijedne doprinose koje je dala?), već sam protiv nekih škola i pojedinaca koji su neetično stavili psihologijsku znanost u službu sebičnih ciljeva (intervju, 21. siječnja 2013. N. A. R.).*

va kao što su uгода, zadovoljstvo, uživanje u nečemu, dobro raspoloženje, veselje, smijeh, životni optimizam i sl. (str. 141). U tom kontekstu ocjenjuje problematičnim da *tako usrećeni* američki građani vode programirane živote jer im je uspavana kritička svijest. Autor poziva na oprez i kritičnost (u prvom redu psihologe i nastavnike) pri preuzimanju tehnika i učenja koja dolaze iz Amerike, jer se u njima mogu naći *skriveni odgojni programi* koji su oblikovani tako da služe *nedodirljivom korporacijskom kapitalizmu*. Osim ovog poziva na kritičko procjenjivanje noviteta u psihologiji, ocjenjuje da su smisao, priprema i provedba projekta, koji je u osnovi nastanka priručnika o uspješnom roditeljstvu, dragocjen doprinos našoj pedagoškoj praksi.

O potrebama i strahovanjima djece i mladih (2) prof. Hadžiselimović daje zanimljiv intervju u kojem sagledava djetinjstvo u širem kontekstu društvenih zbivanja, ali iznosi i rezultate vlastitih anketa i istraživanja. Strahovanja djece i mladih stavlja u kontekst nasilja, zabrana, represija, videoigara. Koristeći se rezultatima ankete provedene među učeni-

Dok ne poraste opća svijest o ugroženosti naših osnovnih sloboda porastom nasilja, dok se ne ograniče zakoni tržišta u ovom području te dok masovni mediji ne shvate svoju ulogu i odgovornost u sprječavanju nasilja, neće biti bitnog napretka u ovoj domeni.

cima petih razreda osnovnih škola, ukazuje na to da su osnovni strahovi djece vezani uz budućnost: boje se neuspjeha i loših ocjena, izrugivanja, mogućnosti da će pasti razred, strahuju za smrt roditelja. U obiteljima u kojima roditelji po cijele dane rade, djeca i mladi ostavljeni su na brisanom prostoru, a neki bježe od takve slobode u ovisnost, u prvom redu o videoigrama u kojima je previše nasilja. Iako je u tim igrama nasilje simboličko, zabrinjava činjenica da postoji povezanost između izloženosti takvom nasilju s onim u stvarnom životu. Rješenje ovakve situaci-

je nije i ne može biti zabrana i represija. Smatra da škola nema i ne daje odgovore na egzistencijalne probleme mladih, te da ne udovoljava temeljnim psihološkim potrebama koje uključuju iskazivanje vlastitih mogućnosti, doživljavanje osobne vrijednosti, kompetentnosti i uspjeha, ostvarivanje potrebe za bliskošću, uvažavanjem i prihvaćanjem. Sve ove potrebe mladi bi mogli zadovoljiti u sadržajno i vrijednosno pozitivnim programima koje bi trebale nuditi škole i razne institucije, a tako bi se prevenirala i razna devijantna ponašanja. *Odgoj djece danas je jedan od najtežih zadataka, a mi kao da ne držimo do odgovornog roditeljstva i odgoja.* Zamjećuje (4) da roditelji često ostavljaju djecu predugo samu u kući, i da u sve više domova dječje sobe imaju TV prijemnik, *a gotovo je pravilo da je količina vremena koje dijete provede gledajući TV proporcionalna stupnju njegove (ne)zanemarenosti od roditelja.* Pri gledanju televizijskih programa djeca se identificiraju s likovima s TV ekrana, oponašaju ih kao modele i općenito popunjavaju svoje slobodno vrijeme iščekujući nove epizode serija i sapunica. Zbog takve dominacije vizual-

nih medija, sve su više ugroženi čitanje i govorno izražavanje, a jezik postaje kvalitativno i kvantitativno siromašniji. Radi promjene i sprječavanja ovakvih posljedica, prof. Hadžiselimović preporuča zajedničko gledanje televizije u obitelji, pri čemu je uloga odraslih da djeci objašnjavaju slike i poruke s ekrana te ukazuju na razliku između stvarnosti i virtualnog svijeta. U cilju smanjivanja ovisnosti o videomedijima, korisno je i razvijati različite interese kroz bavljenje sportskim i umjetničkim aktivnostima.

O tome kako je moguće snalaziti se u današnjem svijetu koji pruža brojne izbore, te jesu li ljudi danas sretniji zbog toga što imaju veću mogućnost izbora najrazličitijih informacija, proizvoda i usluga, odgovara u intervjuu za Senu (6). Smatra da je odgovorno i moralno ponašanje jedini put prema pravim izborima i boljem svijetu, te da se sreća ne može poistovjetivati sa zadovoljstvima. O sreći kaže: *sreća je nenajavljeni, intenzivan i kratkotra-*

jan doživljaj koji slabi onog trenutka kada pokušamo osvijestiti, analizirati i zauvijek zadržati. Trajna sreća postoji samo u bajkama. Uspoređujući život u prošlim i sadašnjim vremenima zamjećuje da današnje tehnološko i materijalno obilje sa sobom nosi i nesigurnost, strahove i neizvjesnost u pogledu budućnosti, za razliku od prošlosti kada se živjelo materijalno skromnije, ali jednostavnije i mirnije uz iščekivanje bolje, svjetlije budućnosti. U današnjem društvu mogućnost većeg izbora pruža određeno zadovoljstvo, no ono s navikavanjem slabi, pa su razvijene različite tehnike iznuđivanja i manipulacije kojima se smanjuju naši racionalni procesi pri kupovini, potiče impulzivno ponašanje te se naše odluke pomjeraju u područje provociranih emocija. *Za ispravne odluke, izbore i postupke danas je potrebno kvalitetno znanje, a potom hrabrost i odgovornost da slijedimo ono što smo odabrali i odlučili.*

11. KLIMATSKE PROMJENE

1. Hadžiselimović, Dž., Stemberga, V. (2003.). *Živjeti s ultraljubičastim zračenjem* – vodič za učenike, roditelje i učitelje, Lions club Pula i Gradsko društvo Crvenog križa, Pula.
2. Hadžiselimović, Dž., (2011.). Klimatske promjene – problem koji nas se (ne) tiče, prvi dio, *Psiholog*, 3-4, 53-58.
3. Hadžiselimović, Dž., (2012.). Klimatske promjene – problem koji nas se (ne) tiče, drugi dio, *Psiholog*, 1-2, 54-59.
4. Hadžiselimović, Dž., (2012.). Klimatske promjene iza zavjese šutnje i poricanja. *Glas Istre*, 21. veljače 2012., str. 18.
5. Hadžiselimović, Dž., (2013.). Ništa ne poduzimamo? *Psiholog* (u tisku).
6. Hadžiselimović, Dž. (2013.). Klimatske promjene u svijesti studenata u Istri, www.scribd.com
7. Hadžiselimović, Dž. (2013.). Fobije veza-
ne za klimatske promjene, *Glas Istre*, 21.
veljače 2013.
8. Hadžiselimović, Dž. (2013.). Klimatske
promjene i mentalno zdravlje, www.scribd.com

Čini se da početkom 21. stoljeća prof. Hadžiselimović pronalazi novo područje kojem posvećuje svoj znanstveno-stručni interes, a koje je bitno različito od svega do sada navedenog: klimatske promjene. No, iz intervju s njim moguće je saznati da taj interes ima svoju povijest i da je samo prividno novijeg datuma. Značajnom smatra knjigu „Ova jedina zemlja“

Rudija Supeka iz 1978. koja mu je prva pružila sustavni uvid u ekološke probleme. Sa skupinom osoba sličnih uvjerenja Hadžiselimović je 1990. formirao „Eco forum“ koji je kroz tribine i gostovanja u medijima pokušao utjecati na ekološku svijest građana. No, *došao je rat i sve nas razbacao na neke nove obveze. Bio je za-
pravo luksuz baviti se nekakvom ekologi-*

jom. Ja sam preuzeo koordinaciju izbjeglih i prognanih za Istru u uredu za izbjegle i prognane (intervju, 26. siječnja 2013., N. A. R.). Interes za klimatske promjene povezuje s čitanjem niza zanimljivih knjiga iz humanističke kritike postojećeg modela razvoja, te posebice sa skupom u Riju (1992.). U skraćenoj verziji glavnog dokumenta s tog skupa prvi put pronalazi ozbiljnije obrađen fenomen klimatskih promjena, a od tada i sam počinje o njima govoriti na nekim skupovima (npr. 1995. na ljetnoj školi Društva Naša djeca u Crikvenici). No, kako sam kaže: *U to vrijeme klimatske promjene još nisu bile poprimile obilježja ozbiljne globalne prijetnje, ali su neke prognoze o posljedicama oštećenja ozonskog sloja bile dosta zastrašujuće* (intervju, 26. siječnja 2013., N. A. R.).

Prvi objavljeni tekst blizak problematici klimatskih promjena (budući da neke stvari, koje razaraju ozonski sloj, imaju istovremeno snažan staklenički učinak) mali je priručnik za učenike, roditelje i učitelje *Živjeti s ultraljubičastim zračenjem* koji je doživio četiri izdanja (2000., 2001., 2003., 2007.) od kojeg je jedno i na talijanskom jeziku. Priručnik

započinje simpatičnom posvetom: *Vodič za učenike, roditelje i učitelje, ali i ostale: manje obaviještene, zbunjene, neodlučne, one koji vjeruju u sreću ili sudbinu...* te nam već na taj način ukazuje na važan problem u ovom području – nedovoljnu informiranost i inertnost. Priča o vodiču ima svoj početak u okviru aktivnosti Gradskog društva Crvenog križa Pula, koje je 1997. godine izdalo letak u kojem su objašnjavane posljedice čestog i nepri-mjerenog izlaganja suncu. Uz materijalnu i stručnu pomoć Lions cluba Pula, u 2000. se krenulo u ozbiljniji pothvat izdavanja letaka, a informacije su nadopunjene i plakatima te priručnikom. Glavni dio materijala je letak koji je namijenjen svima: od djece u vrtiću do studenata, roditelja i učitelja. U vodiču su sadržane osnovne informacije o ultraljubičastom zračenju (UVZ), o građi kože i učincima UVZ-a, o ozonu, ozonskom omotaču i ozonskoj rupi, te korisne informacije o tome kako se ponašati živeći uz UVZ, koji su faktori rizika i što povećava opasnost od UVZ-a, pri čemu su posebno važne mjere zaštite od UVZ-a i usvajanje manje rizičnog ponašanja. Ova je akcija bila namijenjena

promjeni ponašanja širokog dijela stanovnika, a posebice najmlađih, pokušavajući potaknuti racionalni strah od pretjeranog izlaganja suncu budući da je medicinski dokazana povezanost ultraljubičastih zraka i sve većeg broja oboljenja od raka kože.

Tekst *Klimatske promjene iza zavjese šutnje i poricanja* objavljuje povodom održavanja 5. tjedna psihologije u Istri. U članku objašnjava važnost klimatskih promjena s obzirom na to da imaju *ozbiljne posljedice po život, dobrobit i duševno zdravlje sadašnje, a još više budućih generacija*. Učestalost pojavljivanja uragana, poplava, velikih valova vrućina i požara koji nanose velike ekonomske štete i odnose ljudske živote znatno je veća nego ranije, te bi to već samo po sebi trebalo biti dovoljno da se klimatske promjene shvate kao globalna prijetnja. No, ako se to i dešava na razini stava, na planu praktičnog ponašanja ljudi i dalje žive energetski vrlo neracionalno i rastrošno. Rezultati raznih istraživanja pokazuju da velika većina sudionika smatra kako je hitno potrebno učiniti nešto na očuvanju klime, ali se isto tako većina u svakodnev-

nom životu ponaša kao da taj problem zapravo ne postoji. U sklopu istraživanja koje je na tu temu proveo među studentima u Istri, koristio se i intervjuima u kojima studenti ukazuju na prisutnu tendenciju potiskivanja razmišljanja o tom problemu, te smatraju da općenito nedostaje motivacije, znanja i intervencije škole u rješavanju klimatskih promjena.

Suočen sa slabim odazivom javnosti i stručnjaka u bavljenju problemom klimatskih promjena, piše rad (2, 3) čiji naslov dobro odražava uočenu tendenciju: *Klimatske promjene – problem koji nas se (ne) tiče*. Rad započinje navođenjem niza konkretnih klimatskih promjena (u prvom redu poplava, požara i uragana) koje su svojim djelovanjem uzrokovale velike ljudske i materijalne žrtve, a zatim pokušava odgovoriti na pitanje zašto se to događa. Osvrće se na način medijske prezentacije ovih događanja u kojima obično izostaje ljudski faktor uzročnosti, što interpretira nespremnošću naše civilizacije za preuzimanje odgovornosti i promjenu ponašanja. Zapaža pri tome da mediji umjesto štedljivijeg i racionalnijeg, potiču kod ljudi upravo suprotan

...dosegnuta razina klimatskih promjena u nekim područjima našeg planeta već je razorna i zastrašujuća pa, ako ne bude učinkovite globalne akcije u njihovom obuzdavanju, nepovoljni učinci klimatskih promjena postat će još snažniji, ugrožavajući mnoge tekovine i vrijednosti koje je čovječanstvo strpljivo stvaralo.

obrazac ponašanja. Autor navodi da kao odgovor na opasnosti koje sa sobom nose klimatske promjene postoje tri vrste ponašanja⁵: ponašanja usmjerena na usporavanje, smanjivanje i ublažavanje kli-

matskih promjena kroz promjenu energetski rastrošnog životnog stila; zatim su tu adaptacija, informiranje i priprema ljudi za zaštitu u slučaju ekstremnih situacija te ponašanja koja uključuju pomoć stradalima i ublažavanje posljedica traumatizacije. Mjesto i uloga psihologije u kontekstu problema uzrokovanih klimatskim promjenama višestruka je i složena i kreće se od proučavanja psiholoških dimenzija klimatskih promjena, preko analize doprinosa ljudskog ponašanja klimatskim promjenama; psihosocijalnih i mentalnih učinaka te problema mentalnog zdravlja i stresa koji su povezani s nepogodama, kao i adaptacije i suočavanja s opasnostima. Radna skupina Američke psihološke asocijacije (APA) izradila je i objavila 2010. godine dokument u kojem se na preko dvjesto stranica predočavaju izazovi koji klimatske promjene postavljaju pred psihologijsku znanost. Pozivajući se na taj dokument, u članku daje detaljan popis prijedloga za istraživanje na području problema klimatskih promjena, navodi smjernice za rad, ali i etička načela za uključivanje psihologa među kojima se posebno ističe briga za

5 Za sve one koji su skeptični ili možda samo nedovoljno upućeni u opravdanost bavljenja psihologije i psihologa ovom temom, smatramo važnim napomenuti da je psihologija znanost koja se u prvom redu bavi ljudskim ponašanjem.

dobrobit drugoga, točnost i odgovornost pri razmatranju socijalnih i psiholoških implikacija klimatskih promjena, poštenje i pravednost pri prosuđivanju granica vlastitih kompetencija te uvažavanje prava i dostojanstva osoba i zajednica koje su ranjive.

Uz američko, prikazuje i nastojanja nekih drugih psiholoških društava u svijetu u uspostavljanju veze s klimatskih promjenama, te se tako osvrće i na ono hrvatsko, za koje zaključuje da *ga ta pojava zapravo ne zanima* (str. 56) i da je *u nekoj vrsti autistične pozicije spram klimatskih promjena* (str. 57). Za promjenu ovakvog stanja predlaže nekoliko početnih aktivnosti koje uključuju: pisanje stajališta Hrvatskog psihološkog društva prema klimatskim promjenama, organiziranje konferencija psihologa na temu klimatskih promjena, provođenje istraživanja i usvajanje klimatske pismenosti, izdavanje knjiga iz ovoga područja te postavljanje informacija i brošura na mrežnim stranicama društva.

Na tragu istraživačkih aktivnosti u svijetu, a uslijed inertnosti psihologa u Hrvatskoj, samostalno započinje istra-

živanje (6) u cilju ispitivanja stavova, osnovnih znanja, opažanja posljedica, interesa i mogućih rješenja vezanih uz klimatske promjene i očuvanje klime. Pri tome, kao što je to često već prethodno radio u sličnim situacijama, izrađuje upitnik za potrebe ispitivanja navedenih ciljeva, provjeravajući pri tome i njegovu prikladnost, a dobivene rezultate namjerava koristiti u edukaciji učenika i građana te njihovom motiviranju za očuvanjem klime. Sudionici u ovom istraživanju bili su studenti sveučilišta u Puli, a početna analiza stavova pokazala je da osnovni modalitet življenja s klimatskim promjenama uključuje njihovo potiskivanje, negiranje ili poricanje. Opća znanja o klimatskim promjenama ocijenjena su kao prilično zadovoljavajuća, usprkos činjenici da u školama ne postoji sustavno obrazovanje o tome, kao i djelovanju medija koji često rade na dezinformiranju javnosti. Iako je među studentima uočen dovoljan interes za učenje o načinima očuvanja klime, njihova je percepcija da su klimatske promjene nešto što je vremenski i prostorno udaljeno u odnosu na ostale moguće rizike. Kao rješenje za

očuvanje klime većina (63%) smatra da je važna promjena energetske rastrošnog životnog stila.

Rad *Ništa ne poduzimamo* nastao je na tragu prethodnog, provedenog na studentima, a prikazuje rezultate istraživanja u sklopu edukacije o klimatskim promjenama koje je Društvo psihologa Istre organiziralo za svoje članove tijekom 2012. godine. Stavovi ove (manje) skupine stručnjaka slični su onima koji su dobiveni na studentima, i pokazuju da se klimatske promjene smatraju ozbiljnim problemom koji prijeti kako osobnom životu tako i životu budućih generacija. Ova je skupina u odnosu na studente pokazala veću spremnost učiniti ono što je potrebno kako bi se umanjili negativni efekti klimatskih promjena, a spremnija je i na aktivnosti usmjerene k očuvanju klime. Znanje o klimatskim promjenama ocijenjeno je kao površno, odnosno utvrđeno je da se ne poznaju detaljnije činjenice. Za razliku od studenata, većina sudionika ove skupine već zamjećuje posljedice i učinke klimatskih promjena. Opća je ocjena ovog svojevrsnog izvješća s edukacije da je većina *spremna na uče-*

nje, akciju, promjenu stanja, angažiranje na osvješćivanju itd., no hoće li iz ove spremnosti i potencijala jedne struke ispasti pozitivna priča, ovisi o tome kako ćemo je oblikovati i razvijati dalje.

Uz brojne i opsežne nepovoljne ekonomske i ekološke posljedice klimatskih promjena, osvrće se i na njihov odnos s mentalnim zdravljem (7, 8). Istraživanja pokazuju da su valovi vrućine povezani s porastom raznih oblika nasilja, uporabom alkohola i droga, smanjenjem radnog učinka, porastom prometnih nezgoda; duža razdoblja izrazitih suša praćenih oskudicom hrane i vode uzrokuju strahove, osjećaj bespomoćnosti, obiteljske probleme, povećani rizik suicida, stres, žalost, usporen razvoj djece uz smetnje u ponašanju, zlostavljanje žena i djece; poplave, oluje, uragani i požari koji zahvaćaju veća područja izazivaju sukobe, posebno pri evakuacijama, kratkoročne emocionalne reakcije kao što su strah, gnjev, potištenost i sl., a posttraumatski stres redoviti je pratilac takvih događanja. Učinci klimatskih promjena na mentalno zdravlje ljudi mogu trajati kraće ili duže, a kod nekih osoba mogu ostati i kao traj-

no obilježje. Na promjenu ovakvog stanja kroz donošenje potrebnih odluka o očuvanju što povoljnije klime na planetu te edukaciju i promjenu ponašanja u prvom

redu poziva političare, za koje smatra da bi se uz pomoć znanstvenika i stručnjaka trebali suočiti s ovim odgovornim zadatkom.

12. POSVEĆENO PSIHOLOZIMA

1. Psiholozi u praksi, intervju s Dž. Hadžiselimovićem (razgovarao M. Kosanović), *Psirius– glasilo studenata psihologije u Rijeci*, 1994., br. 6-8, str. 10-13.
2. Psiholozi nisu dovoljno prisutni u svakodnevnom životu (razgovarala V. Medvedec), *Glas Istre* od 4. listopada 1999.
3. Hadžiselimović, Dž. (2000). Izvještaj Upravnog odbora o radu DPI-API, *Psikoza, glasilo DPI-API*, 3, 3-8.
4. Hadžiselimović, Dž. (2000). Prijedlog programa rada DPI-API za 2001. godinu, *Psikoza, glasilo DPI-API*, 3, str. 12.
5. Hadžiselimović, Dž. (2001). Govor prigodom svečanog otvaranja 9. godišnje konferencije Hrvatskog psihološkog društva u Puli, neobjavljeno.
6. Hadžiselimović, Dž., Morosini, S. (2001). Neke pretpostavke i uvjeti uspješne djelatnosti stručnog suradnika psihologa u osnovnoj školi. Rad⁶ održan u sklopu 9. godišnje konferencije HPD-a, *Knjiga sažetaka*.
7. *Konferencijska krojačnica* (2002.), Bilten Društva psihologa Istre, str. 34-36, 39-44, 49-50, 58, 60-61, 66-68.

U širem smislu riječi cjelokupna je profesionalna aktivnost ovog psihologa posvećena unaprijeđenju i razvoju struke, no u ovom ćemo se poglavlju baviti samo onim tekstovima koji su u užem smislu namije-

njeni psiholozima, a nisu prethodno spomenuti i prikazani.⁷

Iz pozicije školskog psihologa s (tada) 24 godine radnog iskustva daje intervju za časopis *Psirius* koji je namijenjen

6 Rad je bio uvod u raspravu na okruglom stolu koji je održan na Godišnjoj konferenciji HPD-a.

7 Većina radova koji su posvećeni psiholozima opisani su u poglavljima Intelektualne sposobnosti, Spremnost za školu, Stavovi i osobine ličnosti, Poremećaji čitanja, Mediji i medijska pismenost, Dijete i umjetnost te Klimatske promjene.

u prvom redu studentima psihologije. Navodi kako je za njega upravo područje školstva ono koje mu omogućava rad u skladu s vlastitim etičkim načelima i područje u kojem se osjeća ostvaren i zadovoljan. No, navodi i probleme školskog psihologa koji su vezani uz nedostatak instrumentarija. Osvrće se na uvijek aktualne probleme akceleracije, te rada s nadarenim i kreativnim učenicima. Upitan trebalo li za takve učenike stvarati homogenu skupinu ili ih staviti u heterogeni razred, zastupa stajalište integracije. Smatra da je bolje za dijete da živi sa svojom generacijom, ali da mu se pri tome ponudi obogaćeni program te potakne širi humanistički razvoj. Govori i o svom radu s djecom izbjeglicama i prognanicima koja u velikom broju imaju neprorađene traume gubitka koje treba proraditi s obzirom na to da takve traume i potisnuta sjećanja mogu stvarati komplikacije u životu. Optimistično obojan intervju u kojem se realistično ukazuje na probleme, ali i zadovoljstvo u radu školskog psihologa, poticajan je tekst za buduće generacije stručnjaka koje će se usmjeriti u ovom pravcu.

O poslovima školskoga psihologa vrlo sustavno piše u radu (6) koji je prezentiran na jednoj od godišnjih konferencija HPD-a. Ukazuje na specifičnost djelatnosti školskoga psihologa u odnosu na druge stručnjake, izdvaja moguće poslove te predlaže kriterije za ekipiranje škole stručnim suradnicima. Uvjeti i program rada psihologa koji su prikazani u ovom radu proizlaze iz dobre prakse i iskustava onih psihologa koji su se uspješno izborili za samostalno stvaranje vlastitog programa rada u skladu s potrebama i zahtjevima škole. Među poslovima i zadacima koje bi trebao obavljati isključivo psiholog, posebno komentira primjenu psihologijskih mjernih instrumenata. Uz to, navodi i čitav niz mogućih poslova psihologa u osnovnoj školi koji se kreću od prikupljanja ulaznih podataka o djetetu pri upisu u školu, preko upoznavanja, praćenja razvoja djeteta, dijagnosticiranja i rada s djecom koja imaju određene poteškoće, edukacije, savjetovanja, suradnje s drugim stručnjacima i ustanovama, pa do istraživanja, razvijanja psihologijskih instrumenata, planiranja i evaluacije vlastitih aktivnosti i još

mnogo toga. Ovaj prikaz uvjeta i pretpostavki uspješnog rada školskih psihologa predstavlja polazište za izradu koncepcije djelatnosti u skladu sa suvremenim problemima škole, učenika i roditelja.

Prigodom osnivanja Društva psihologa Istre u razgovoru za dnevni tisak (2) objašnjava osnovne motive njegova nastanka te ciljeve rada. Iako su psiholozi u Istri zaposleni u odgojno-obrazovnim institucijama, zdravstvu, centrima za socijalnu skrb, vojsci, gospodarstvu i nevladinim udrugama, smatra da je njihova zaposlenost još uvijek nedovoljna, a kao dokaz tomu navodi i činjenicu da čak i u Puli postoje škole koje nemaju psihologa. Psihologija je jedna od onih struka koje pomažu ljudima s psihološkim poteškoćama i koja je u razvijenim društvima vrlo prisutna, no kod nas je zbog ratnih okolnosti dovedena u red tercijarnih djelatnosti.

U 2000. godini kao predsjednik Društva psihologa Istre piše godišnje izvješće⁸ o radu Društva pri čemu se kratko

osvrće na njegovo organizacijsko utemeljenje 14. srpnja 1999. U prvoj godini rada organizirana su dva formalna i jedan neformalni stručni skup te jedna prezentacija knjige. U skladu s programom DPI-API o povremenom objavljivanju biltena koji bi udovoljio potrebi razmjene obavijesti i komunikacije članstva, tijekom prve godine rada izdana su dva broja, a pripreman je treći. Analiza rada Upravnog odbora svjedoči o vrlo intenzivnoj aktivnosti i raspravama oko pripreme stručnih skupova, izrade logotipa Društva te pripreme godišnje konferencije Hrvatskog psihološkog društva u Istri. Zadaci su bili i evidentiranje članstva te izrada adresara, a upravo su prvi brojevi biltena služili u svrhu objave i pružanja takvih informacija članstvu. Osim o suradnji s drugim društvima, iz izvješća je moguće saznati i da se aktualni predsjednik zbog bolesti povlači s dužnosti te da se traži novi. Uz godišnje izvješće o radu Društva objavljuje i vrlo kratak program rada (4) za naredno razdoblje koji

8 O samom radu DPI-API nema mnogo tiskanih izvora, te se ovo izvješće svakako može sma-

trati važnim za buduće dokumentiranje rada Društva.

je usmjeren na održavanje kontinuiteta svih započetih aktivnosti.

Među raznim tekstovima koji su djelovali ovog autora, našu pozornost zaslužuje i govor koji je u funkciji predsjednika

...učinkovitost – da, ali u čemu, kojim smjerom, s kojim ciljem i s kakvim posljedicama?

Društva psihologa Istre održao prigodom otvaranja godišnje konferencije Hrvatskog psihološkog društva u Puli. U govoru komentira temu konferencije: *Efikasnost psihologije i psihologija efikasnosti* izražavajući pri tome svoje osobno uvjerenje da su ljudi na ovom malom planetu vrlo učinkoviti, čak toliko da uzrokuju brojne ekološke probleme, a u osnovi kojih se kao pokretačka snaga nalazi *ekscisivna potrošnja obilja nepotrebnih stvari u bogatom dijelu našeg svijeta*. Ocjenjuje da s postojećim tipom efikasnosti razvijenog dijela svijeta mnogo toga nije uredno, a šutnju današnjih intelektualaca i znan-

stvenika o tom fenomenu smatra svojevrsnom izdajom. Stoga poziva kolege/sudionike na konferenciji na raspravu koja bi mogla biti prvi korak u napuštanju ovoga, za sada dominantnog modela učinkovitosti.

Konferencijska krojačnica zanimljiv je uradak nastao nakon završetka 9. godišnje konferencije hrvatskih psihologa u kojoj je jedan od sedam autora koji su na neformalan način dali niz konkretnih informacija o tome što treba napraviti pri organizaciji znanstvenih i stručnih konferencija ili simpozija, odnosno strukovnih skupova. U tom svojevrsnom popisu i opisu aktivnosti i poslova, sam ili u koautorstvu, piše kratke upute i komentare o donacijama, sponzorstvu i dotacijama, prijavljivanju radova, pisanju knjige sažetaka, organizaciji smještaja za sudionike, zabavi i rekreaciji za vrijeme trajanja skupa, pozivanju gostiju predavača, promociji knjiga kao sastavne popratne aktivnosti, izdavanju potvrda o sudjelovanju i zahvalnica te o pisanju završnih izvještaja na kraju konferencije. Doista je opravdano zamijetio recenzent publikacije dr. Kolesarić, kako je rad na ovoj

knjizi primjer samoorganizacije struke koja je važna za njen razvoj, ustrojavanje i integraciju u društveni kontekst, a upravo je razvoj struke bilo trajno nastojanje i obilježje profesionalne aktivnosti prof. Hadžiselimovića. Napokon, na stranica-ma ove knjige, koja obiluje korisnim savjetima, nakon nelagode koju su osjetili i priopćili tijekom svečane večere neki

nepušači, autor izražava žaljenje što se u njegovoj struci toliko puši i što prilikom usvajanja etičkog kodeksa Hrvatskog psihološkog društva nije prihvaćen prijedlog da u toj struci nepušenje bude jedna od etičkih vrijednosti. Dok se to ne dogodi, za slične situacije predlaže neka alternativna rješenja za ublažavanje poteškoća nepušača.

Savjetodavni i humanitarni rad

Zanimljivo i zahtjevno područje rada psihologa svakako je savjetodavni rad. Profesor se Hadžiselimović, kao školski psiholog, kontinuirano bavio savjetovanjem u sklopu svog posla, a nakon odlaska u mirovinu 1997. potreba za savjetodavnim radom ostaje, te osniva Savjetovalište pri Društvu Naša djeca u Puli. Potrebu za savjetovanjem pronalazi u činjenici da je suvremeni život dinamičan i složen te da zahtijeva stalne promjene, prilagodbe, odlučivanje, preispitivanje vlastitih stavova i vrijednosnih orijentacija, pri čemu je moguće zapasti u veće ili manje poteškoće, te osobe osjećaju potrebu da ih netko razumije, savjetuje ili im pomoćne. Zbog toga je u sklopu savjetovališta ponudio pomoć mladeži i djeci, roditeljima, građanima, ali i odgojno-obrazovnim organizacijama. Usluge, odnosno oblike pomoći strukturirao je u tri skupine: psi-

hodiagnostička ispitivanja, savjetovanje i edukacijske programe.

Psihodiagnostička ispitivanja uključivala su ispitivanje intelektualnih sposobnosti, spremnosti za početak osnovnog školovanja, razvijenost rječnika, poremećaje u čitanju i pisanju, razne vrste strahova, osobine ličnosti, uzroke poteškoća u školi te uzroke poremećaja u ponašanju. Savjetodavne aktivnosti uključivale su pomoć u donošenju odluka (pri upisu u osnovnu školu, izboru srednje škole ili fakulteta, pri akceleraciji ili obogaćivanju školovanja), u ublažavanju poteškoća adaptacije na svim razinama školovanja, u razvojnim krizama i poteškoćama za vrijeme puberteta i adolescencije, pri ublažavanju ili uklanjanju neurotskih poremećaja, poremećaja u ponašanju, poremećaja u čitanju, u razvijanju adekvatnih metoda i tehnika učenja i sl. Edukacijski

programi nudili su se u obliku radionica ili predavanja a uključivali su sljedeće teme: pušenje kao ovisnost i njegova prevencija; alkoholizam, ovisnost o drogama i masmedijska ovisnost; problemi ljudske spolnosti; sukob i komunikacija; nasilje i kako ga izbjeći; okoliš i naša globalna zajednica; profesionalne i etičke dvojbe učitelja; upotreba i zloupotreba darovitih; prevencija i terapija poremećaja čitanja; strahovi u školi; tolerancija.

U vrijednosne orijentacije profesora Hadžiselimovića ubraja se i rad u humanitarnim, dječjim i ekološkim organizacijama i udrugama. Dugi niz godina bio je u Upravnom odboru i voditelj aktivnosti mladeži Gradskog društva Crvenog križa i u Izvršnom odboru Društva Naša djeca u Puli. Godinama je volontirao i pri Društvu za cerebralnu paralizu, a jedan je od utemeljitelja projekta "Pula – zdravi grad".

Početkom rata (1992.) uključuje se u rad s izbjeglicama i prognanicima, prvo u osnovnim školama i Crvenom križu, a nakon formiranja Regionalnog ureda za prognanike i izbjeglice u Puli, preuzima vođenje Koordinacijskog odbora za psihosocijalnu adaptaciju prognanika i

izbjeglica u Istri. Tijekom rata pohađa nekoliko edukacija o nasilju, traumi i pomaganju ljudima i djeci u ratu, pa se i neposredno uključuje u rad s izbjeglicama i prognanicima, a posebice s traumatiziranom djecom u školama i izbjegličkim kampovima. Sudjelovao je u istraživačkim projektima, pomagao u pronalaženju i registriranju djece bez pratnje roditelja u izbjeglištvu, a kasnije, surađujući s Udrugom za inicijative u socijalnoj politici iz Zagreba, preuzeo brigu o toj djeci na području Istre i Rijeke. Nadalje, od samog utemeljenja 1992. godine surađivao je s Centrom za humanitarni rad „Suncokret“ iz Zagreba, a u dva je mandata bio i predsjednik njegovog upravnog odbora. Tijekom rata i nekoliko godina poslije toga bio je supervizor SOS telefona u Puli, pomažući osoblju putem niza radionica da se stručno što bolje osposobi za tu vrstu pomoći ljudima. Na sličan je način radio i za Institut Otvoreno društvo Hrvatska, sudjelujući kao organizator i neposredni izvođač programa zdravstveno-pedagoškog usavršavanja stručnih suradnika društvenih djelatnosti te nastavnika na području Istre i Rijeke. Nizu tema u okvi-

ru tog programa pridodao je i novu o nasilju, koja je kasnije ušla i u službeni program tog instituta. Nakon osnivanja Lions cluba u Puli (1996.) postaje njegovim članom i višegodišnjim tajnikom, pa se i u okviru tog kluba bavio humanitarnim i prosvjetnim radom.

O svom humanitarnom radu i ratnim godinama kaže: *Posebno je iskustvo bilo tijekom rata. Sustavan rad s ogromnim brojem izbjeglica i prognanika nije bilo jednostavno ostvariti. Susretao sam se s humanitarcima iz mnogih europskih zemalja, posebno s onima iz Italije i Austrije. Prijateljstvo s nekima od njih još uvijek traje. Među učiteljima i stručnim suradnicima pojavila se svojstvena otvorenost i spremnost na učenje i sudjelovanje. Recimo, u programu koji je ponudilo Otvoreno društvo Hrvatska (koje je financirao G. Soros) ljudi su otkrivali zanimljivost rada u radionicama. Još se uvijek prisjećaju poleta koji je dominirao u to vrijeme. I sam sam s*

uzbuđenjem učio od stručnjaka iz inozemstva: Robert Pynos, Susan Shapiro, Carol Flacherty Zonis i drugi bili su zanimljivi i srdačni učitelji. Oni su, dakako, pratili moj rad i potvrdili da sam kompetentan da nastavim samostalno ili zajednički s pedagogom Zoranom Pavletićem raditi na sljedećim temama: Prevencija pušenja, Alkohol i druge droge, Uvod u ljudsku seksualnost, AIDS, Problemi suvremene prehrane, Okoliš i naša globalna zajednica, Sukob i komunikacija. Sličnim sam pristupom i metodikom priredio i izvodio temu „Nasilje: oblici i manifestacije”. Vrlo se rado sjećam edukacija koje smo tijekom ratnih godina imali u Trakošćanu i Zagrebu, a kasnije u vlastitoj izvedbi u Puli, na Brijunima, na Grobniku... Polet u tim ratnim godinama bio je drugačije vrste. Djelomično se osjećao i među psiholozima u vrijeme priprema konferencija Hrvatskog psihološkog društva koje je preuzelo Društvo psihologa Istre (intervju, 30. rujna 2012., N. A. R.).

Nagrade i priznanja

Za svoj je rad tijekom godina prof. Hadžiselimović primio čitav niz nagrada, zahvala i priznanja. U nastavku navodimo popis onih koje smo uspjeli uz njegovu

pomoć rekonstruirati, uz napomenu da je vjerojatno riječ o dijelu, a ne potpunom popisu.

-
1. Nagrada **Ramiro Bujas** za primjenu i promicanje psihologije u praksi, 1986.
 2. **Zlatna značka** Saveza društava Naša djeca SR Hrvatske za izvanredno uspješnu dugogodišnju društvenu aktivnost i stvaralaštvo s djecom i za djecu, 17. veljače 1987.
 3. **Commemorative Medal of Honor**, American Biographical Institute's, January 17 1988.
 4. **Honorary member** of the International Biographical Centre, Cambridge, England, August, 1989.
 5. Nagrada **Uzoran prosvjetni radnik** 1990. općine Pula – nagrada za predan stručno-pedagoški rad i aktivnosti u razvoju socijalističkog samoupravljanja u djelatnosti odgoja i obrazovanja, 13. travnja 1990.
 6. **Priznanje za 25 godina dobrovoljnog rada** i doprinosa u ostvarivanju humanitarnih zadaća Crvenog križa, 6. svibnja 2003.
 7. **Zlatni znak priznanja** (zlatni novčić) za 25 godina neprekidnog aktivnog rada, djelovanja i doprinosa Crvenom križu, 6. svibnja 2003.

8. ***Posebno priznanje za suradnju i doprinos u radu Društva Naša djeca***, Pula, prosinac 2003.
9. Društveno priznanje „***Marulić – Fiat psychologia***“, Hrvatsko psihološko društvo, 25. listopada 2006. za osobito vrijedan doprinos razvitku i promicanju hrvatske primijenjene psihologije.

ZAHVALNICE

1. ADRA, Adventistički dobrotvorni rad u ime stradalih i prognanih, Zahvalnica za nesebičnu potporu i pomoć, Pula, 23. rujna 1994.
2. Grad Pula, Zahvalnica za desetljeća predanog rada i humanosti, 30. listopada 1997.
3. Hrvatski Crveni križ, Zahvalnica za nesebičnu pomoć, dugogodišnju suradnju, iskazanu solidarnost i humanost, Zagreb, 22. listopada 1998.
4. Osnovna škola Kaštanjer, Zahvalnica za iskazanu potporu i suradnju, 17. svibnja 1999.
5. SOS telefon Pula, Zahvalnica povodom 10. obljetnice, 7. prosinca 2000.
6. Otvoreni telefon DND-a Pula, Zahvalnica za doprinos i potporu radu Otvorenog telefona, 4. listopada 2005.
7. Osnovna škola Marčana, Zahvalnica za održavanje edukativnih predavanja na temu „Između videomedijske pismenosti i videomedijske ovisnosti” roditeljima i djelatnicima, 29. travnja 2009.
8. Društvo Naša djeca Pula, Zahvalnica za dugogodišnji rad i doprinos razvoju Društva, Pula, 20. prosinca 2011.

Izlaganja na znanstvenim i stručnim skupovima

Prof. Hadžiselimović sudjelovao je na brojnim znanstvenim i stručnim skupovima, seminarima, simpozijima i okruglim stolovima. Iako je radio predano i savjetno, to ne možemo reći i za evidenciju vlastitih aktivnosti, pa se još jednom služimo rekonstrukcijom, uz napomenu da

je ovaj popis iscrpan koliko su nam to postojeći dostupni izvori dozvoljavali, ali ne i potpun. Uz to, održao je i čitav niz javnih predavanja za koja nismo bili u mogućnosti učiniti niti približnu rekonstrukciju, jer autor o tome nije vodio evidenciju.

-
1. Hadžiselimović, Dž. (1973.). Zrelost za početak osnovnog školovanja, Savjetovanje o početku osnovnog školovanja za nastavnike, školske pedagoge i psihologe, Rabac.
 2. Hadžiselimović, Dž. (1979.). Poremećaji čitanja - jedan od znakova naše neefikasnosti, Seminar za školske pedagoge i psihologe, u organizaciji Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Crikvenica.
 3. Hadžiselimović, Dž. (1979.). Empatija u nastavi. Aktiv nastavnika osnovnih škola, Pula.
 4. Hadžiselimović, Dž. (1981.). Strah od ispitivanja, njegova obilježja, učinci i mogućnost mjerenja, Seminar za školske pedagoge i psihologe, u organizaciji Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Pula.

5. Hadžiselimović, Dž. (1983.). Dijete između umjetnosti i zloupotrebe, Studijski razgovori pri Festivalu djeteta u Šibeniku.
6. Hadžiselimović, Dž. (1983.). Dijete, umjetnost i psihologija, Stručni skup „Psihologija i društvo”, Zagreb.
7. Hadžiselimović, Dž. (1984.). Strah od škole, njegovo ublažavanje i prevencija, Savjetovanje o unapređivanju nastave u osnovnoj školi, Samobor.
8. Hadžiselimović, Dž. (1985.). Empatija i individualizacija, Savjetovanje o individualizaciji i selekciji u obrazovanju, Pedagoški fakultet, Rijeka.
9. Hadžiselimović, Dž. (1985.). Razumljivost i motivacijski aspekti opisne ocjene – prikaz istraživanja, Seminar za školske pedagoge i psihologe, u organizaciji Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Varaždin.
10. Hadžiselimović, Dž., (1989.). Dijete kao žrtva pred dramskim djelom (na filmu i televiziji), Studijski razgovori pri Festivalu djeteta u Šibeniku.
11. Hadžiselimović, Dž., (1989.). Upotreba i zloupotreba nadarenosti, Savjetovanje: Oblici i sadržaji rada s nadarenima, Rijeka.
12. Hadžiselimović, Dž., (1995.). Upitna budućnost: djelatnim optimizmom protiv rezignacije, iracionalnih strahova i samoobmanjujućih strategija, izlaganje na ljetnoj školi Saveza društava Naša djeca, Crikvenica.
13. Hadžiselimović, Dž., (1995.). Izazovi i dvojbe tolerancije, izlaganje na Skupštini Saveza društava Naša djeca, Zagreb.
14. Hadžiselimović, Dž., (1999.). Terminator ili mali princ?, Okrugli stol: Čitajmo djeci za laku noć, Društvo Naša djeca i Centar za prava djeteta iz Zagreba.
15. Hadžiselimović, Dž. (1999.) Etička pitanja u primijenjenoj psihologiji, Stručni skup Društva psihologa Istre, Poreč.
16. Hadžiselimović, Dž., Morosini, S., (2001.). Neke pretpostavke i uvjeti uspješne djelatnosti stručnog suradnika psihologa u osnovnoj školi, 9. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Pula.
17. Hadžiselimović, Dž., Ambrosi-Randić, N., (2001.). Neke mjerne značajke testa intelektualnih sposobnosti KI-4, 9. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Pula.

18. Hadžiselimović, Dž., (2001.). Podrška ženama žrtvama nasilja, tribina u sklopu svjetske akcije „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“, Poreč.
19. Hadžiselimović, Dž., (2002.). Rasprava o tri E (ekonomija, ekologija, etika), Susret Lions klubova, Pula.
20. Hadžiselimović, Dž., (2003.). Djeca i medijska pismenost, Tematska skupština Saveza društava Naša djeca, Opatija.
21. Hadžiselimović, Dž., (2003.). Spolnost i mladi, Seminar za voditelje i mladež Crvenog križa, Pula.
22. Hadžiselimović, Dž., (2004.). Čitanje (video)medija i (video)medijska pismenost, Skup knjižničara RH, Pula.
23. Hadžiselimović, Dž., (2004.). Zlostavljanje među djecom, Javna rasprava u MMC-u Luka, Pula.
24. Hadžiselimović, Dž., (2005.). Nasilje među djecom kao refleks nasilja u društvu, predavanje u sklopu desete obljetnice rada Otvorenog telefona Pula.
25. Hadžiselimović, Dž., (2005.). Od suparnika do neprijatelja, o nasilju na sportskim terenima, MMC Luka, tribina u sklopu Međunarodnog dana ljudskih prava, Pula.
26. Hadžiselimović, Dž., (2008.). Između (video)medijske pismenosti i (video)medijske ovisnosti), Narodno sveučilište, Buje.
27. Hadžiselimović, Dž., (2008.). Okrugli stol: Zaštita djece od (potencijalno) štetnih masmedijskih sadržaja, 16. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Poreč.
28. Hadžiselimović, Dž., (2008.). O medijskom nasilju nad djecom, tribina u MMC-u Luka, Pula, u sklopu programa Međunarodnog dana ljudskih prava.
29. Hadžiselimović, Dž. (2008.). Strahovi modernog čovjeka, Okrugli stol SOS telefona, Pula.

INTERNE EDUKACIJE DRUŠTVA PSIHOLOGA ISTRE (DPI-API)

1. Kognitivni stil impulzivnost-refleksivnost – implikacije pri primjeni nekih psihologijskih instrumenata. Pula, 2006.
2. Dijagnosticiranje poremećaja u čitanju, Pula, 2006.
3. Projektivne tehnike: Nedovršene priče Luise Dues i Crtež obitelji kao obitelji životinja Luitgard Brem – Graesser, Pula, 2006.
4. Klima se mijenja, a mi... prvi dio, Pula, 2012.
5. Klima se mijenja, a mi... drugi dio, Pula, 2013.

Bibliografija

KNJIGE I PRIRUČNICI

1. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž. (1975.). *Kettwig test zrelosti djece za školu – KTZ*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana.
2. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž. (1976.). *Test koncentracije i dostignuća*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana.
3. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž., Tušak, M. (1977.). *HANES-skala neurotizma i ekstraverzije za djecu i omladinu*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana.
4. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž., Tušak, M. (1978.). *Test socijalnih stavova*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana.
5. Hadžiselimović, Dž., Bele-Potočnik, Ž., Hrušev, B. (1979.). *Test direktivnih stavova*, Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Ljubljana.
6. Hadžiselimović, Dž., (1984.). *Otkrivanje poremećaja u čitanju*, Školska knjiga, Zagreb,
7. Hadžiselimović, Dž., Vukmirović, Ž. (1999.). *Test spremnosti za školu*, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Rijeka.
8. Hadžiselimović, Dž., (ur.), (1999.). *Terminator ili mali princ – Pričajmo i čitajmo djeci za laku noć*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici – Zagreb, Društvo Naša djeca Pula.
9. Hadžiselimović, Dž., Stemberga, V. (2003.). *Živjeti s ultraljubičastim zračenjem – vodič za učenike, roditelje i učitelje*, Lions club i Gradsko društvo Crvenog križa, Pula.
10. Hadžiselimović, Dž., Vukmirović, Ž., Ambrosi-Randić, N. (2004.). *KI-4, test intelektualnih sposobnosti*, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Rijeka.

11. Hadžiselimović, Dž., Ambrosi-Randić, N. (2006.). *Nove norme za Test spremnosti za školu (TSŠ) i metrijske značajke B-forme testa*. Dodatak priručniku za TSŠ, Filozofski fakultet u Puli, Pula.
12. Hadžiselimović, Dž., Ambrosi-Randić, N. (2006.). *Neverbalni prekinuti nizovi (NPN), test intelektualnih sposobnosti*. Priručnik, Filozofski fakultet u Puli, Pula.
13. Hadžiselimović, Dž., Kolesarić, V., Pregrad, J., Plavšić, M. (2008). 16. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Knjiga sažetaka, DPI-API, Pula.
14. Hadžiselimović, Dž., Vukmirović, Ž., Ambrosi-Randić, N. (2008.). *Test spremnosti za školu*, drugo dopunjeno izdanje, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Rijeka.
15. Hadžiselimović, Dž., Plavšić, M., Pregrad, J., Rusijan-Ljuština, V. (ur.), (2009.) *Psihologija – mediji – etika*, Društvo psihologa Istre i Naklada Slap, Pula.

ZNANSTVENI I STRUČNI RADOVİ

1. Hadžiselimović, Dž., (1974.). Zrelost za početak osnovnog školovanja u procjenama odgajatelja dječjih vrtića, *Pogledi i iskustva u odgoju i obrazovanju*, 5, 1-6.
2. Hadžiselimović, Dž., Kuzmanović, D. (1975.). Neke osobine ličnosti učenika prvog razreda osnovne škole u funkciji školske akceleracije i školskog uspjeha, *Pogledi i iskustva u odgoju i obrazovanju*, 3, 18-25.
3. Hadžiselimović, Dž., (1979.). Za stručniji i odgovorniji tretman govornih poremećaja, disleksije i disgrafije u osnovnoj školi, *Obrazovanje i rad*, 6-7, 100-111.
4. Hadžiselimović, Dž., (1979.). Doživljaj kazališne predstave: objektivno-subjektivno, *Umjetnost i dijete*, 60, 36-45.
5. Hadžiselimović, Dž., (1979.). Skala ocjenjivanja u školi – anakronizam naše pedagoške prakse, *Školske novine*, 29, 25. rujna 1979., str. 14.
6. Hadžiselimović, Dž., (1979.). Jesmo li se pripremili za upis šestogodišnjaka?, *Školske novine*, 15, Zagreb, str. 10.
7. Hadžiselimović, Dž., (1980.). „Problemi čitanja” u našoj osnovnoj školi, *Obrazovanje i rad*, 7, 29-37.
8. Hadžiselimović, Dž. (1980.). Još o ocjeni i ocjenjivanju, *Školske novine* br. 26, str. 2.
9. Hadžiselimović, Dž., (1981.). Opasnosti za vještinu čitanja, *Školske novine*, 14, 31. ožujka 1981., str. 8-9.
10. Hadžiselimović, Dž., (1983.). Pušenje nastavnika kao pedagoški i etički problem, *Radovi Pedagoškog fakulteta u Puli*, 4, 59-64.
11. Hadžiselimović, Dž., (1984.). Razumljivost i motivacijski učinci opisnih ocjena, *Obrazovanje i rad*, 3-4, 78-109.
12. Hadžiselimović, Dž., (1984.). Dijete između umjetnosti i zloupotrebe, *Zbornik: Vrednovanje dječjeg umjetničkog izražavanja*, Festival djeteta u Šibeniku, 41-52.

13. Hadžiselimović, Dž., (1984.). Psihologija i umjetnost za djecu, *Naše teme*, 6, 917-922.
14. Hadžiselimović, Dž., (1985.). Pubertet, *Zbornik Jurina i Franina*, Pula, 188-191.
15. Hadžiselimović, Dž., (1985.). Staro i novo u svakodnevnom opisnom ocjenjivanju, *Radovi Pedagoškog fakulteta u Puli*, 5, 232-240.
16. Hadžiselimović, Dž., (1985.). La valutazione descrittiva - alla ricerca d'una proficua realizzazione, *Scuola nostra*, 15-16, 5-16.
17. Hadžiselimović, Dž., (1986.). Empatija i individualizacija, *Zbornik: individualizacija i selekcija u obrazovanju*, Pedagoški fakultet u Rijeci, 100-105.
18. Hadžiselimović, Dž., (1986.). Kako učenici doživljavaju neke motivacijske aspekte opisne ocjene, *Radovi Pedagoškog fakulteta u Puli*, 6, 89-94.
19. Hadžiselimović, Dž., (1986.). Strah od škole, njegovo ublažavanje i prevencija, *Obrazovanje i rad*, 5, 111-117.
20. Hadžiselimović, Dž., (1986.). Opisno ocjenjivanje u školi, *Zbornik Jurina i Franina*, Pula, 136-138.
21. Rozmarić, A., Hadžiselimović, Dž., (1986.). Ispitivanje uspješnosti primjene novog sistema praćenja napredovanja i opisnog iskazivanja uspjeha učenika - izvještaj o istraživanju, *Obrazovanje i rad*, 3-4, 141-171.
22. Hadžiselimović, Dž., Prodan-Kurz, L. (1987.). Preferencije učenika i kvaliteta kratkih poruka u svakodnevnom opisnom ocjenjivanju, *Obrazovanje i rad*, 1-2, 114-121.
23. Hadžiselimović, Dž., (1987.). Elektronski Polifem- dijete i televizija, *Zbornik Jurina i Franina*, Pula, 134-136.
24. Hadžiselimović, Dž., (1987.). Razumljivost i motivacijska obilježja opće opisne ocjene u predmetnoj nastavi osnovne škole, *Obrazovanje i rad*, 4, 35-44.
25. Hadžiselimović, Dž., (1988.). Samoprosuđivanje nekih varijabli doživljavanja škole i vlastitog ponašanja učenika ocijenjenih brojčanim i opisnim ocjenama, *Obrazovanje i rad*, 3-4, 3-12.

26. Hadžiselimović, Dž., (1989.). Dijete kao žrtva pred dramskim djelom – na filmu i televiziji, *Zbornik: Utjecaj dramskih djela na djecu i dječje publike na dramska djela*, Festival djeteta u Šibeniku, 119-132.
27. Hadžiselimović, Dž., (1989.). Zaljubljenost u pedagogiju batine, *Školske novine*, 14, 28. ožujak 1989., str. 9.
28. Hadžiselimović, Dž., Pokrajac, A. (1990.). La scuola elementare in Italia, *Scuola nostra*, 23, 71-85.
29. Hadžiselimović, Dž., (1991.). Osnovna škola u Italiji, *Zbornik: Osnovna škola u svijetu, Radovi Instituta za pedagoška istraživanja*, 40, Zagreb, 97-114.
30. Vukmirović, Ž., Hadžiselimović, Dž., (1993.). Analiza čestica u testu zrelosti za školu, *Godišnjak Zavoda za psihologiju u Rijeci*, 2, 179-187.
31. Vukmirović, Ž., Hadžiselimović, Dž., (1994.). Zrelost ili spremnost za školu? Analiza valjanosti i drugih mjernih značajki testa za mjerenje konstrukta, *Godišnjak Zavoda za psihologiju u Rijeci*, 3, 179-188.
32. Hadžiselimović, Dž., (1995.). Izazovi i dvojbe tolerancije, *Zbornik: Programi DND za mir i toleranciju*, Zagreb, 2-7.
33. Hadžiselimović, Dž., (1999.). Terminator ili mali princ?, U: *Terminator ili mali princ – čitajmo i pričajmo djeci za laku noć*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici – Zagreb, Društvo Naša djeca Pula, 7-11.
34. Hadžiselimović, Dž., (1999.). Osnovna škola i komunikacija nasilja, *Zbornik: Djecu se ne smije tući, zar ne?*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici, Zagreb, 12-19.
35. Hadžiselimović, Dž., (2000.). Grubo i tiho nasilje nad djecom: neke pojave u Istri i drugdje, *Zbornik: Pravo djeteta na zaštitu od nasilja*, Udruga za inicijative u socijalnoj politici, Zagreb, 31-40.
36. Hadžiselimović, Dž., (2001.). Nasilje nad djecom. U: Ambrosi-Randić, N. (ur.). *Razgovori o nasilju nad djecom*, Društvo Naša djeca Pula, Pula, str. 9, 12-15, 20-35, 40-55, 66-77, 80-100, 104-107, 113-117, 120-130.
37. Hadžiselimović, Dž., (2001.). Ah, ta naša djeca, *Psiholog*, 3-4, 19-20.
38. Hadžiselimović, Dž., (2002.). Boja budućnosti, *Psiholog*, 1, 18-20.
39. Hadžiselimović, Dž., (2002.). Spremnost za učenje čitanja, *Bilten hrvatske udruge za disleksiju*, Zagreb, 9, 2-5.

40. Hadžiselimović, Dž., (2002.). Video-medijska ovisnost. U: Ambrosi-Randić, N. (ur.). *Razgovori o videome-dijskoj ovisnosti*, Gradska knjižnica i čitaonica Pula, Pula, str. 9-13, 26-32, 38-44, 56-57, 67-69, 82.
41. Hadžiselimović, Dž., (2003.). Raspra-va o nastavi etike u srednjim škola-ma, *Metodički ogledi*, 10, 108-111.
42. Hadžiselimović, Dž., (2004.). (Video) medijska pismenost, manipulacija, ovisnost, *Metodički ogledi*, 11, br. 1, 29-40.
43. Hadžiselimović, Dž., (2004.). Čitanje (video)medija i (video) medijska pis-menost, *Hrčak*, 20/21, 6-10.
44. Hadžiselimović, Dž., (2005.). Poteš-koće i dvojbe roditeljstva, *Metodički ogledi*, 12, br. 21, 139-142.
45. Hadžiselimović, Dž., (2005.). Dijalekt i/ili strani jezik u ranoj dobi: tako jednostavno ili ipak znatno složeni-je?, *Metodički ogledi*, 12, br. 22, 9-20.
46. Hadžiselimović, Dž., (2006.). Škola i nasilje: poniženje drugačijih, *Psiho-log*, 1-2, 14-15.
47. Hadžiselimović, Dž., (2007.). (Zlo) upotreba darovitih (Kratki ogled o odgovornosti darovitih i njihovih od-gajatelja), *Metodički ogledi*, 14, br. 25, 9-18.
48. Hadžiselimović, Dž. (2009.). (Ne) pismeni u svijetu spektakla, u: Ha-džiselimović, Dž., Plavšić, M., Pregrad, J., Rusijan-Ljuština, V. (ur.), *Psihologi-ja – mediji – etika*, Društvo psihologa Istre i Naklada Slap, Pula, 49-61.
49. Hadžiselimović, Dž. (2010.). Između (video)medijske pismenosti i (video) medijske ovisnosti. *web-stranice Obi-teljskog centra Istarske županije*.
50. Ambrosi-Randić, N., Hadžiselimović, Dž. (2010). Emocije pri rješavanju testova intelektualnih sposobnosti, *Metodički ogledi*, 17, 133-148.
51. Hadžiselimović, Dž., (2011.). Klimat-ske promjene – problem koji nas se (ne)tiče, prvi dio, *Psiholog*, 3-4, 53-58.
52. Hadžiselimović, Dž., (2012.). Klimat-ske promjene – problem koji nas se (ne)tiče, drugi dio, *Psiholog*, 1-2, 54-59.

RAZGOVORI

1. *Dobra igračka kao najbolji prijatelj*, razgovarao Ratko Radošević za *Glas Istre* od 3. prosinca 1993.
2. *Psiholozi u praksi*, razgovarao Mladen Kosanović za *Psirius*, glasilo studenata psihologije u Rijeci, Rijeka, 1994, br. 6-8, str. 10-13.
3. *Mladi su ostavljeni na brisanom prostoru*, razgovarao Ratko Radošević za *Glas Istre* od 15. veljače 1995., str. 20-21.
4. *Pravovremeni upis – manja mogućnost neuspjeha u školi*, razgovarala Duška Palibrk za *Glas Istre* od 7. travnja 1999., str. 24.
5. *Psiholozi nisu dovoljno prisutni u svakodnevnom životu*, razgovarala Vesna Medvedec za *Glas Istre* od 4. listopada 1999.
6. *Dijete počinje vjerovati da se međuljudski odnosi najlakše rješavaju nasiljem, prevarama, lažima*, razgovarala Duška Palibrk za *Zoom* (prilog Glasa Istre) od 18. studenog 2000.
7. *Kad ocjena postane metak*, razgovarala Duška Palibrk za *Glas Istre* od 16. lipnja 2001., str 5.
8. *Medijsko nasilje nad djecom*, razgovarala Jasna Orlić za *Dom* (prilog Glasa Istre) od 28. lipnja 2002.
9. *Nasilje se ne suzbija nasiljem*, razgovarao Asim Čabaravdić za *SABAH*, br. 2, 10-12, prosinac 2005.
10. *Među dva posto odabranih*, razgovor o Mensi; razgovarala Marijana Četković za *Zoom* (prilog Glasa Istre) od 7. travnja 2007.
11. *Videomedijsko nasilje: gdje ima više krvi, taj naslov je prvi*, razgovarao Mladen Kosanović za *Regional* br. 20, travanj 2007.
12. *Nasilje u medijima najunosnija roba*, razgovarala Danijela Bašić-Palković za *Glas Istre* od 10. prosinca 2008.
13. *Pogodi me loptom ravno u srce*, razgovarao Zoran Angeleski za *Zoom* (prilog Glasa Istre), od 6. lipnja 2008.

14. *Život u izobilju*, razgovarala Paula Bobanović za časopis *Sensa*, siječanj 2009.
15. *Čovjek je mjera svih stvari*, razgovarala Tatjana Gromača za *Novi list* od 11. siječnja 2010.

NOVINSKI ČLANCI

1. Hadžiselimović, Dž., (1980.). Još o ocjeni i ocjenjivanju, *Školske novine*, 26, 9. rujna 1980., str. 2.
2. Hadžiselimović, Dž., (1982.). Pušenje i mladi: Oponašanje – glavni motiv, *Školske novine*, 32, 12. listopada 1982.
3. Hadžiselimović, Dž., (1982.). Pušenje i mladi: Zabrane nisu rješenje, *Školske novine*, 33, 19. listopada 1982.
4. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Peljuga iz drugog rakursa, *Glas Istre*, 11. siječnja 1982.
5. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Groznica „nekonvencionalnog“, *Danas*, 3. kolovoza 1982., 45-46.
6. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Pepeljuga protiv Pepeljuge, *Danas*, 7. rujna 1982., 45-46.
7. Hadžiselimović, Dž. (1982.). Naličje kulture, *Danas*, 12. listopada 1982., str. 45-46.
8. Hadžiselimović, Dž., (1983.). Novija dječja patologija – bolesti naše civilizacije, *Glas Istre*.
9. Hadžiselimović, Dž., (1984.). Otkriće poremećaja u čitanju, *Školske novine*, 32 (1216), str. 16.
10. Hadžiselimović, Dž. (1988.). Pušenje na „odjelu za rak“, *Narodni zdravstveni list*.
11. Hadžiselimović, Dž., (1993.). Dobra igračka kao najbolji prijatelj, *Glas Istre*, 3. prosinca 1993.
12. Hadžiselimović, Dž., (1996.). Kao nekad – „ideološko usavršavanje“, *Glas Istre*, 23. prosinca 1996.
13. Hadžiselimović, Dž., (1997.). Reagirao sam na vjersku netrpeljivost, *Glas Istre*, 23. siječnja 1997.
14. Hadžiselimović, Dž., (2012.). Klimatske promjene iza zavjese šutnje, *Glas Istre*, 21. veljače 2012., str. 18.
15. Hadžiselimović, Dž. (2013.). Fobije vezane za klimatske promjene, *Glas Istre*, 21. veljače 2013.

Fotoalbum

Rodna kuća Dž.
Hadžiselimovića
(crtež mlađeg brata
Ejuba)

Pedagoška akademija u Puli, 1984., Dževdet Hadžiselimović, Jozo Marović i prof. Furlan na promociji knjige Otkrivanje poremećaja u čitanju

Schladming 1995. Dž. Hadžiselimović kao voditelj razmjene djece Pula - Graz

Pula 1995., radionica jednog od seminara instituta Otvoreno društvo

Sa Žarkom Vukmirovićem na Odsjeku
za psihologiju Filozofskog fakulteta u
Rijeci, 1998.

S humanitarcima iz Italije
u izbjegličkom kampu
Puntižela 1995.

Pula 2001. otvorenje
konferencije HPD-a

Pula, hotel Histrija 2001. – konferencija HPD-a, psiholozi s predsjednikom Mesićem

Hotel Histrija 2005. radionica o mobingu za volontere SOS telefona

DŽ. Hadžiselimović kao jedan od osnivača Protagore, 2006. Na slici su još s lijeva na desno: Milan Polić, Vesna Mihoković Puhovski, Nenad Puhovski, Dafinka Večerina, Šime Lučin, Lino Veljak i Rajka Polić.

Na Filozofskom fakultetu u Puli, s
Nealom Ambrosi- Randić prilikom
standardizacije testa NPN, 2006.

2005., intervju o nasilju za Sabah

Izlaganje na jednom od simpozija konferencije HPD-a u Poreču 2008.

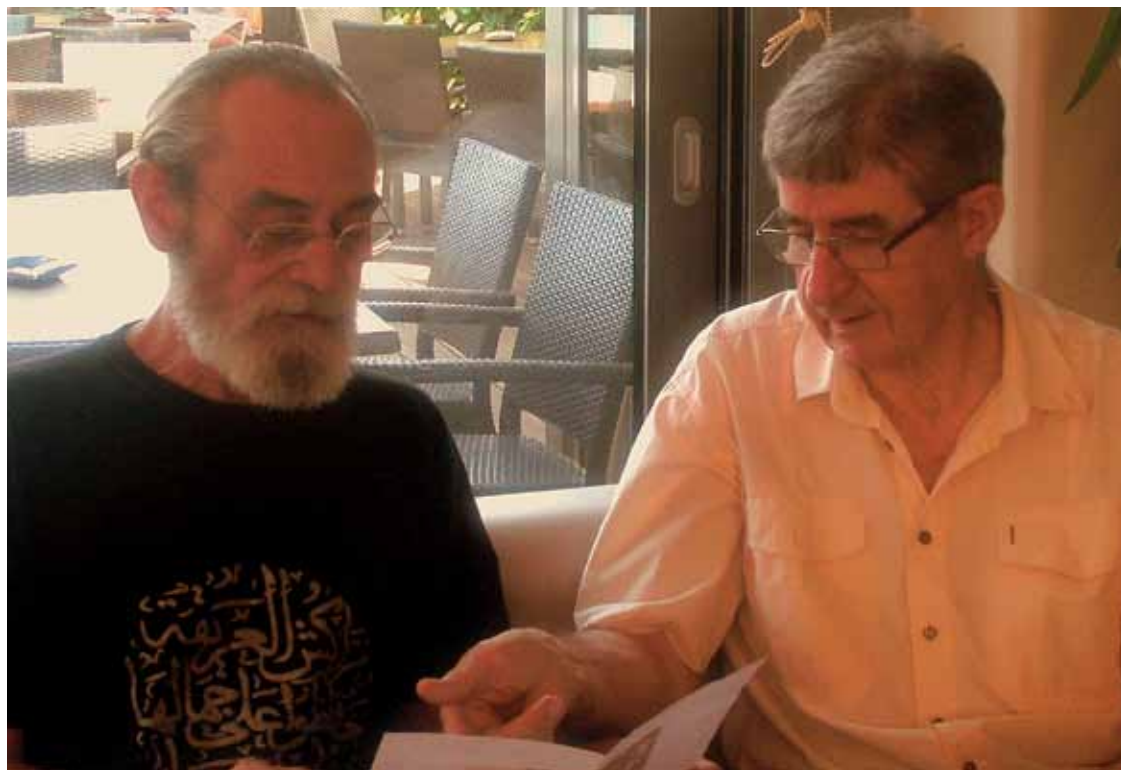
Vesna Rusijan Ljuština, Jasenka Pregrad, Dževdet Hadžiselimović i Marlena Plavšić prigodom promocije knjige Psihologija-mediji-etika, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, proljeće 2009.

Sa suprugom Anom (u drugom redu) među lutkama Gordane Majnarić, postav 2010.

Predsjedniku Josipoviću poklanja knjigu Psihologija-mediji-etika i CD S. Hausera, Pantovčak, rujan 2010.

Prijateljstva nastala u teškim vremenima posebna su. Dž. Hadžiselimović i Giorgio Ghidoni iz Castellanze, zaslužan za različite vrste humanitarne pomoći prognanim i izbjeglim, 2013. u Puli.

Bilješka o autorici

Neala Ambrosi-Randić izvanredna je profesorica zaposlena na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli gdje predaje kolegije iz područja psihologije. Njezin je profesionalni interes usmjeren na poremećaje hranjenja, starenje te inteligenciju i učenje. Do

sada je objavila više knjiga, priručnika te znanstvenih i stručnih radova. Od 2000. godine surađuje s prof. Hadžiselimovićem na poslovima konstrukcije i validacije testova inteligencije, ali i na promociji i popularizaciji psihologije.

Životopis našeg kolege Dževdeta Hadžise-
limovića nije jednostavan i nije linearan.
On je primjer kako čovjek, potekao iz
skromne sredine, zahvaljujući svom inte-
lektualnom potencijalu i motivaciji, koja
se očitovala u marljivom stjecanju znanja
tijekom cijelog života, može postići doista
zavidnu poziciju u svom životu. Znanja u
najširem smislu te riječi, što, zapravo, kad
se radi o čovjeku određene dobi, znači
mudrost: profesionalnu i životnu.

prof. dr. Vladimir Kolesarić

Prof. Neala Ambrosi-Randić pokazala
nam je ovom knjigom što je sve jedan
čovjek, posvećen psihologiji i ljudima, u
stanju napraviti. Pokazala nam je usput
i što psihologija kao znanost može dati
ljudima. I podsjetila nas, svojim pošto-
vanjem i divljenjem, da bismo se češće
trebali okrenuti ljudima koji takvo pošto-
vanje i divljenje zaslužuju.

prof. dr. Majda Rijavec

69 kn

ISBN 978-953-95206-4-7

9 789539 520647 >

